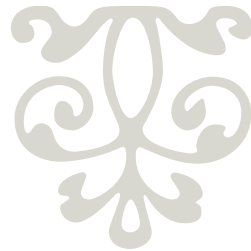

Martyria

Revistă de teologie și spiritualitate ortodoxă

*Martyria. Revistă de teologie
și spiritualitate ortodoxă*
editată de Arhiepiscopia Râmnicului

Redacția str. Arhiepiscopiei nr. 1
240178 Râmnicu-Vâlcea
telefon 0722 691 506
e-mail editurapraxis@gmail.com

Corectură

Dr. Ema Pestroiu
Pr. Constantin Olariu

Concept grafic, tehnoredactare

Atelierul de grafică

Litera

Calluna, Alegreya Sans

Tipar

SC Conphys SRL

Colegiul Director

ÎPS Dr. Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului
– Președinte fondator,
Pr. Dr. Ștefan Zară, Consilier cultural al
Arhiepiscopiei Râmnicului – Director

Colegiul de redacție (în ordine alfabetică)

Prof. Univ. Dr. Constantin Bălăceanu-Stolnici,
Academia Română
Prof. Univ. Dr. Dan Berindei, Academia Română
Dr. Bogdan Tătaru-Cazaban, Cercetător la
Institutul de istorie a religiilor, Academia Română
Dan Ciachir, scriitor – București
Conf. Univ. Dr. Ion Marian Croitoru, Facultatea de Teologie
Ortodoxă, Universitatea Valahia din Târgoviște
Prof. Univ. Dr. Nae Georgescu, București
Lector Univ. Dr. Octavian Gordon, Universitatea București
Prof. Univ. Dr. Marina Kolovopoulou, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena
Prof. Univ. Dr. Mihaela Palade, Universitatea din București
Prof. Univ. Dr. Ioan-Aurel Pop, Președintele Academiei Române
Conf. Univ. Dr. Svetoslav Ribolov, Facultatea de
Teologie Ortodoxă, Universitatea din Sofia, Bulgaria
Dinu Săraru, scriitor, membru AOSR – București
Prof. Univ. Dr. Ioan Scurtu, membru AOSR – București
Prof. Univ. Dr. Răzvan Theodorescu, Vicepreședinte
al Academiei Române
Conf. Univ. Dr. Nicola Xionis, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena

An III, Nr. 1 ianuarie – martie 2018

Sumar

STUDIA THEOLOGICA

Sfânta Cruce – stâlp al unității **5**
Bisericii dreptmăritoare
ÎPS Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului

Mărturisirea unității trăite în viața Bisericii **10**
în contextul ideologic al
societății globalizate de astăzi
Conf. Univ. dr. Adrian Lemeni

Viața și lucrarea fericitului Damaschin Dascălul, **19**
Episcopul Râmnicului († 5 decembrie 1725)
Ioana Iancovescu

Miniaturi iconografice pe hrisoave din Țara **34**
Românească, în secolele XVII–XIX
Dr. Oana-Mădălina Popescu

O scrisoare pastorală a Sf. Ierarh Calinic și **42**
comentariul ei. Contextualizare și conceptualizare
Ierom. Antim Motoroga

STUDIA HUMANITATIS

Mare voievod, herțeg și despot: **51**
ctitorul de țară Mircea I
Acad. Prof. Univ. Dr. Răzvan Theodorescu

Episcopul Teofil al Râmnicului, **55**
un strălucit ierarh al Bisericii vâlcene (I)
Pr. Dr. Laurențiu Rădoi

A patra Renaștere a Taborului românesc **71**
Dinu Săraru

Părintele Anania **73**
Dan Ciachir

Biserica de lemn Sfântul Nicolae **80**
din cătunul Cărpinișu, sat Anghelești,
comuna Pietrari, județul Vâlcea (II)
Luiza Barcan, Alexandru Nancu

VERBA PATRUM

Al celui între Sfinți Părintelui nostru și **103**
Mărturisorului Teodor, igumenul Mănăstirii
Studios, cuvânt la închinarea cinstitei și
de-viață-făcătoarei Cruci, la mijlocul Postului
Sfântul Teodor Studitul

COLLOQUIUM

Interviu cu Arhimandritul **109**
Atanasie Prodromitul, Stareț al Schitului
Românesc Prodromu din Sf. Munte Athos (II)
realizat de pr. Ștefan Zară și
Monahul Gherasim Prodromitul

THEATRUM

Martiriul Sfinților Brâncoveni **117**
Piesă de teatru în trei acte
de Arhidiacon Codruț-Dumitru Scurtu

LITTERAE

Pribeagul (fragment), roman **131**
de Andrei Cărpeneanu

† VARSANUFIE
Arhiepiscopul Râmnicului

Sfânta Cruce – stâlp al unității Bisericii dreptmăritoare

Teologia patristică în integralitatea sa dezvoltă în nenumărate pagini adevărul că Biserica, ce ia ființă istoric la Cincizecime, prin extinderea în Apostoli și în primii credincioși a Trupului Mântuitorului Hristos pnevmatizat, are temelia pusă în Persoana Mântuitorului Hristos, prin Înomenirea, Răstignirea, Învierea și Înălțarea Sa, așa cum Sfântul Apostol Pavel întărește în *Epistola către Efeseni*: „Și toate le-a supus sub picioarele Lui și, mai presus de toate, L-a dat pe El cap Bisericii, Care este trupul Lui, plinirea Celui ce plinește toate într-un toți” (*Efesenii* I, 22-23).

Nu se poate identifica întemeierea Bisericii într-un act singular din lucrarea mântuitoare a Domnului Hristos. Sfinții Părinți prezintă în scrierile lor realitatea existenței Bisericii dinainte de înomenirea Fiului lui Dumnezeu. Sfântul Evanghelist Ioan vorbește în *Apocalipsă* de «Mielul junghiat de la întemeierea lumii» (*Apocalipsa* XIII, 8), întreaga creație fiind rod al iubirii jertfelnice. Sfântul Maxim Mărturisitorul aprofundează aceste coordonate ale teologiei patristice, arătând că Biserica este „chip și icoană a întregului cosmos constituit din ființe văzute și nevăzute, având aceleași unitate și distincție ca și el”¹. Mai mult decât atât, spune același Sfânt Părinte, „Sfânta Biserică este, așadar, tip și icoană a lui Dumnezeu. Căci unirea neamestecată pe care o întreține Acela, prin puterea și înțelepciunea Lui infinite, între diferitele ființe ale celor ce sunt, legându-le ca un Făcător în chip suprem cu Sine, o realizează și ea, legând în chip unitar pe credincioși întreolaltă prin harul și chemarea unică a credinței, pe cei activi și virtuoși prin identitatea voinții, iar pe cei contemplativi și gnostici prin acordul nesfâșiat și nedivizat al cugetului”².

În cele ce urmează, vom aprofunda învățătura patristică a Bisericii dreptmăritoare despre Sfânta Cruce și Jertfa Mântuitorului Hristos ca stâlp al unității Bisericii.

Însăși așezarea Sfintei Cruci pe turla bisericii, în locul cel mai de sus

¹ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, Ed. IBMBOR, București, 2017, p. 110.

² Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, p. 141.

al ei, demonstrează importanța acesteia și a Jertfei Domnului Hristos în eclesiologia ortodoxă. Importanța ei este arătată și de Sinaxarul Sâmbetei celei Mari, spunând: „Căci, după cum la întâia facere a lumii, Dumnezeu, săvârșind toate lucrurile, și în urmă, în ziua a șasea, a creat pe om, făptura cea mai de seamă, iar în ziua a șaptea S-a odihnit de toate lucrurile Lui și a sfințit ziua, numind-o Sâmbătă, care se tâlcuiește odihnă, tot așa și la facerea lumii celei spirituale, săvârșind toate în chipul cel mai bun, în ziua a șasea a creat din nou pe omul stricat și, înnoindu-l iarăși prin Crucea cea de viață purtătoare, S-a odihnit încă o dată cu o odihnă desăvârșită, de toate lucrurile Lui, dătătoare de viață și mântuitoare. Cuvântul lui Dumnezeu a stat cu trupul în mormânt, iar cu sufletul Lui curat și dumnezeiesc Se pogoară și în iad. Sufletul a fost despărțit prin moarte de trup și l-a dat în mâinile Tatălui. Tot Tatălui l-a dat și propriul Său sânge, fără să-l fie cerut; iar sângele Lui a fost preț de răscumpărare pentru noi. Sufletul Domnului n-a fost ținut în iad ca sufletele celorlalți sfinți. Cum putea, oare, să fie ținut, odată ce n-avea asupra Lui, ca ceilalți dreپți, nimic din păcatul strămoșesc? Dar nici dușmanul nostru, diavolul, n-a luat sângele prin care am fost răscumparați, cu toate că noi eram în stăpânirea lui. Cum putea, oare, să ia sângele Lui din altă parte decât de la Dumnezeu? Dar, oare, tâlharul de diavol putea să-L ia chiar pe Dumnezeu? Domnul nostru Iisus Hristos a locuit trupește în mormânt și cu Dumnezeirea, care era strâns unită cu trupul”³. Crucea este astfel singura cale de intrare în comuniunea Bisericii ca pregustare a celei din Împărăția lui Dumnezeu: „Bucură-te, Cruce purtătoare de viață, raiule cel preafumos al Bisericii, pomul nestricăciunii”⁴.

Prin Jertfa Mântuitorului Hristos pe Cruce se restabilește starea de comuniune dintre Dumnezeu și om. Biserica este astfel locul reîntâlnirii omului cu Dumnezeu, al unității dintre cele de sus cu cele de jos: „Să laude cu un glas cerul și pământul, că pusă este înaintea tuturor preafericita Cruce, pe care fiind pironit trupește, Hristos S-a sfârșit”⁵. Cu cât e omul mai apropiat de Dumnezeu, cu atât el este mai apropiat de semenii lui; cu cât e mai îndepărtat de El, cu atât stă într-o sciziune tot mai profundă și cu aproapele. Doar Hristos Cel Înviat îi poate ține pe credincioși să rămână neabătuți în „unitatea Duhului întru legătura păcii” (Efeseni IV, 3).

În acest sens, Părintele Dumitru Stăniloae accentua faptul că „Hristos Se extinde cu Trupul Său jertfit și înviat în noi, ca să ne unească și să ne facă asemenea Lui, umplându-ne de aceeași iubire a Lui față de Dumnezeu Tatăl și de a lui Dumnezeu Tatăl față de El, care este în El. Dar aceasta e

³ *Triodul*, ediția a VIII-a, Ed. IBMBOR, București, 1986, p. 580.

⁴ *Triodul*, stihiră la *Doamne strigat-am*, la Vecernia din Sâmbăta Săptămânii a Treia a Postului Mare, p. 272.

⁵ *Triodul*, *Cântarea I* din Utrenia Duminicii din Săptămâna a Treia a Postului Mare, p. 273.

Prin cele două axe ale sale, orizontală și verticală, Sfânta Cruce ne arată în mod vizibil că jertfa Mântuitorului Hristos le cuprinde și le unește pe toate în ea, atât pe cele cerești cu cele pământești, pe Dumnezeu cu oamenii, cât și pe om cu semenii săi. ✠

Biserica. Și Biserica fiind umplută de această iubire, ea înseamnă și unitatea iubitoare între membrii ei”⁶. Toată teologia patristică a Bisericii noastre socotește că Trupul Cel Răstignit și Înviat al lui Hristos este temelia adevărată a unității Bisericii: „Crucea înălțându-se, toată făptura îndeamnă a lăuda preacurată Patima Celui Ce S-a înălțat pe dânsa; căci întru aceasta, ucigând pe cel ce ne-a ucis

pe noi, pe cei omorâți i-a înviat și i-a înfrumusețat, și în ceruri a locui i-a învrednicit, ca un milostiv, pentru mulțimea bunătății Sale. Pentru aceea, bucurându-ne, să înălțăm numele Lui și să mărim sfințenia Lui cea preaînaltă”⁷.

Prin Învierea Mântuitorului Hristos, Răstignirea nu mai este un eveniment al trecutului, ci puterea Învierii din morți devine putere a Crucii, după mărturia Apostolului neamurilor: „Și printr-Însul toate cu Sine să le împace, fie cele de pe pământ, fie cele din ceruri, făcând pace prin El, prin sângele Crucii Sale” (*Coloseni* I, 20).

Unitatea credincioșilor în Trupul lui Hristos este descoperită în Rugăciunea Arhierească, dinaintea pătimirii Domnului nostru Iisus Hristos pe Cruce, făcându-ne să înțelegem în mod clar legătura dintre Sfânta Cruce și unitatea Bisericii: „Pentru ei Eu Mă sfințesc pe Mine Însumi, ca și ei să fie sfințiți întru adevăr. Dar nu numai pentru aceștia Mă rog, ci și pentru cei ce vor crede în Mine, prin cuvântul lor, Ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, așa și aceștia în Noi să fie una, ca lumea să creadă că Tu M-ai trimis” (*Ioan* XVII, 19-21). Unitatea Persoanelor treimice nu este doar model al unității eclesiale, ci izvorul infinit din care se adapă unitatea ființială a Bisericii. „Iubirea adevărată nu poate să existe ca lucrare sau realizare omenească; poate însă exista ca rod al părtășiei de iubire dumnezeiască, iar părtășia aceasta este cu putință în Biserică, unde credincioșii se aduc pe ei înșiși lui Hristos și unde în toți credincioșii există Hristos cel Unul”⁸ și nedespărțit: „Pe toți credincioșii trebuie să-i vedem, noi, credincioșii, ca pe unul, și în fiecare dintre ei să vedem pe Hristos”⁹.

Prin cele două axe ale sale, orizontală și verticală, Sfânta Cruce ne arată în mod vizibil că jertfa Mântuitorului Hristos le cuprinde și le unește pe toate în ea, atât pe cele cerești cu cele pământești, pe Dumnezeu cu oame-

⁶ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică*, vol. II, Ed. IBMBOR, București, 2003, pp. 263-264.

⁷ *Mineiul pe Septembrie*, ediția a V-a, Ed. IBMBOR, București, 1986, stihiră la *Doamne strigat-am*, la *Vecernia zilei a paisprezecea*, p. 186.

⁸ Georgios Mantzaridis, *Morala creștină*, II, traducere de Diac. Cornel Coman, Editura Bizantină, București, 2006, p. 111.

⁹ Sfântul Simeon Noul Teolog, *Cele 225 de capete teologice și morale 3*, în *Filocalia*, vol. VI, București, 1997, p. 57.

nii, cât și pe om cu semenii săi, adunându-i în singura realitate din lumea aceasta care transcede lumea: „Căci toți sunteți fii ai lui Dumnezeu prin credința în Hristos Iisus. Căci, câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați îmbrăcat. Nu mai este iudeu, nici elin; nu mai este nici rob, nici liber; nu mai este parte bărbătească și parte femeiască, pentru că voi toți una sunteți în Hristos Iisus” (*Galateni*, III, 26-28). Sfântul Iustin Popovici accentuează această realitate a Bisericii prin cuvintele: „Scopul ei este suprarățional, ecumenic, panuman: acela de a uni în Hristos pe toți oamenii, pe toți, fără excepții pe motiv de naționalitate, seminție sau clasă socială”.¹⁰

În Biserică se realizează unitatea credincioșilor întru Hristos Domnul, unitate care este icoană a unității depline dintre Persoanele Sfintei Treimi: „Și toate ale Mele sunt ale Tale, și ale Tale sunt ale Mele și M-am preaslăvit întru ei” (*Ioan* XVII, 10).

Misiunea Bisericii este „de a întări mădularele ei în nemurire și veșnicie, făcându-le părtașe firii lui Dumnezeu”¹¹. Prin Jerfa Sa „ne-a hărăzit mari și prețioase făgăduințe, ca prin ele să vă faceți părtași dumnezeieștii firi, scăpând de stricăciunea poftelor celei din lume” (*II Petru* 1, 4). În Biserică, înțietatea este a jertfei, a răstignirii și a slujirii, după modelul Mântuitorului Hristos răstignit pe Cruce: „ci care va vrea să fie mare între voi, să fie slujitor al vostru. Și care va vrea să fie întâi între voi, să fie tuturor slugă. Că și Fiul Omului n-a venit ca să l se slujească, ci ca El să slujească și să-Și dea sufletul răscumpărare pentru mulți” (*Marcu* X, 43-45). Lumea nu suferă pe oamenii purtători de Hristos, așa cum nu L-au suferit nici pe Hristos, iar acest fapt se întâmplă pentru că aceștia nu sunt din lume. Ei sunt în lume, dar nu din lume: „Dacă ați fi din lume, lumea ar iubi ce este al său; dar pentru că nu sunteți din lume, ci Eu v-am ales pe voi din lume, de aceea lumea vă urăște” (*Ioan* XV, 19). Lumea este o jertfă continuă pentru Hristos, după cum și pentru cei ce viețuiesc în Hristos, adică se fac pe ei înșiși Biserici vii: „Zidiți fiind pe temelia apostolilor și a proorocilor, piatra cea din capul unghiului fiind Însuși Iisus Hristos. Întru El, orice zidire bine alcătuită crește ca să ajungă un locaș sfânt în Domnul, în Care voi împreună sunteți zidiți, spre a fi locaș al lui Dumnezeu în Duh” (*Efesenii* II, 20-22).

Sfântul Chiril al Alexandriei, comentând textul scripturistic cuprins în Evanghelia după Ioan, mărturisește că: „Suntem păstrați în existență, alipiți de El și păzind sfânta poruncă dată nouă, silindu-ne să păstrăm binele nobleței dobândite, adică să nu supărăm pe Duhul cel Sfânt sălășluit în noi, prin Care se înțelege că locuiește în noi Dumnezeu”¹². În acest sens,

¹⁰ Sfântul Iustin Popovici, *Omul și Dumnezeu-Om. Abisurile și culmile filozofiei*, Editura Sophia – Ed. Cartea Ortodoxă, București, 2010, p. 94.

¹¹ Sfântul Iustin Popovici, *Omul și Dumnezeu-Om...*, p. 93.

¹² Sfântul Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, X, 2, traducere, introducere și note de

Crucea Domnului devine pentru creștin putere de a restabili comuniunea pierdută. Părintele Dumitru Stăniloae sesizează că: „În felul acesta, crucea lui Hristos e așezată în Biserică ca într-un paradis restabilit, sau ca un început de restabilire a lui. Din ea învățăm și luăm putere să ne comportăm față de natură nu ca unii ce ne lăsăm ispitiți de plăcerile ce pot fi oferite sensibilității noastre trupesti ieșite de sub puterea spiritului, ci ca unii ce facem efortul să ne întărim spiritul în contact cu ea, într-o continuă transcendere spre Dumnezeu, chiar dacă acest efort e împreunat cu nu puțină suferință”¹³. Astfel, monahismul devine expresia cea mai vie, cea mai autentică, a unității Bisericii prin Crucea Domnului și ca urmare a îndemnului Mântuitorului Hristos: „Oricine voiește să vină după Mine să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze Mie” (Marcu VIII, 34).

Sfântul Atanasie cel Mare fundamentează într-una dintre scrierile sale învățătura despre unitatea Bisericii, spunând: „Deci Se pune ca temelie după umanitate, ca și noi să putem fi clădiți pe El ca pietre prețioase și să ne facem templu al Duhului ce locuiește întru noi (II Corinteni XVI, 16). Și precum El este temelia, iar noi pietre prețioase clădite pe El, așa El este iarăși via, iar noi mlădițele, unite nu după ființa dumnezeirii, căci aceasta este cu neputință, ci după umanitate. Căci mlădițele trebuie să fie asemănătoare viei, așa cum noi suntem asemănători Lui după trup [...]. Căci așa se pune temelie pentru noi, primind ale noastre, pentru ca noi, fiind contrupesti și articulându-ne, și legându-ne cu El prin asemănarea trupului «să ajungem la starea bărbatului desăvârșit» (Efeseni IV, 13) și să rămânem nemuritori și nestricăcioși”¹⁴.

Unitatea Bisericii are o importanță deosebită în cadrul teologiei ortodoxe întrucât numai prin aceasta opera mântuitoare a Domnului Hristos își împlinește menirea, adică de a ne aduna pe toți întru iubirea Tatălui: „Precum M-a iubit pe Mine Tatăl, așa v-am iubit și Eu pe voi; rămâneți întru iubirea Mea. Dacă păziți poruncile Mele, veți rămâne întru iubirea Mea după cum și Eu am păzit poruncile Tatălui Meu și rămân întru iubirea Lui” (Ioan XV, 9-10). Doar ascultarea de Cuvântul lui Dumnezeu presupune rămânerea în unitatea Bisericii, ascultare a cărui model veșnic este ascultarea Fiului de Tatăl: „Nu caut la voia Mea, ci voia Celui care M-a trimis” (Ioan V, 30).

Pr. Dumitru Stăniloae, în *PSB*, vol. 41, Ed. IBMBOR, București, 2000, p. 640.

¹³ Pr. Prof. D. Stăniloae, „Crucea în teologia și cultul Bisericii Ortodoxe”, în *Ortodoxia*, 3 / 1975, p. 409.

¹⁴ Sfântul Atanasie cel Mare, *Cuvântul al doilea împotriva arienilor*, LXXIV, în *Scrieri. Partea întâi*, traducere de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, în *PSB*, vol. 15, Ed. IBMBOR, București, 1987, pp. 314-315.

Conf. Univ. dr.
Adrian Lemeni
Facultatea de
Teologie Ortodoxă
Justinian Patriarhul
Universitatea
din București

Mărturisirea unității trăite în viața Bisericii în contextul ideologic al societății globalizate de astăzi

**Himera unității promovate în societatea globalizată de astăzi,
în care comunitățile sunt substituite de rețele**

În societatea rețea de astăzi se constată un fapt fundamental: comunitățile concrete de oameni sunt substituite de rețele (fie că vorbim de rețele de socializare structurate prin mediul tehnologiei informației, fie de rețele în care relațiile concrete și interpersonale sunt înlocuite de proceduri standardizate prin procesul unei instituționalizări excesive). Legăturile nemijlocite, experiențele de viață, trăirile intrapersonale și interpersonale sunt alienate în cadrul unui proces nivelator prin care totul se reduce la un flux informațional structurat prin intermediul unui mediu din ce în ce mai impersonal. În această perspectivă, realitatea unității este distorsionată.

Unitatea este percepută ideologic în sensul unei unificări nivelatoare, a unei omogenizări radicale. Ceea ce contează ține de un plan al exteriorității, formalismul impunându-se atât la nivelul gândirii, cât și al modului de a fi. În societatea rețea este promovată himera unei unități prin care propagandistic se urmărește realizarea unei minți la nivel planetar, cu o cultură omogenă și universală prin implicațiile ei (cultura divertismentului implementată prin mediul tehnologic), cu o orientare exclusiv a omului spre cele pământești, omul fiind ținut în duhul lumii.

În această situație este facilă dezvoltarea unei superficialități, predilecția spre cele insignifiante, fără relevanță în plan existențial. În rețelele care înlocuiesc comunitățile, ceea ce contează nu ține de aspirații profunde, de idealuri mari care să depășească pragmaticul și informaționalul de ordin imediat. Nu există nici transcendență, nici un suflet al lumii. Totul devine exterioritate și divertisment infantilizant. Sistemul tehnologiei actuale integrează ideologiile care au contribuit la configurarea unui mental adecvat în societatea globalizată, organizând riguros duhul lumii, materializat printr-o risipire spre cele exterioare și superficiale.

Globalizarea bazată pe multiculturalismul ideologic și ultraliberalismul economic produce o adevărată mutație în planul umanului, producând și reproducând la nesfârșit tipul omului de consum. Este vorba de un mod de a fi ce substituie adevărata identitate umană prin refuzul profundizării existențiale cu o amăgitoare existență axată pe comoditatea și mediocritatea unei vieți de consum. Hiperspațiul mediatic, dincolo de himera comunicării ce pretinde că o realizează, blochează asumarea sensurilor adânci ale vieții, reducând aspirațiile omului la surrogate ideologice, confiscând universul interior al persoanei în detrimentul unei vieți con-

damnate să devină pură exterioritate.

În rețelele care înlocuiesc comunitățile,
ceea ce contează nu ține de aspirații
profunde, de idealuri mari care
să depășească pragmaticul și
informaționalul de ordin imediat. Nu
există nici transcendență, nici un suflet
al lumii. Totul devine exterioritate și
divertisment infantilizant. ❀

Valorile educației și culturii înrădăcinate într-o paradigmă a Tradiției sunt înlocuite prin intermediul mass-mediei de pseudo-idealuri generate de o societate marcată de idolatriizarea prosperității materiale care refuză orice apel la transcendență. „Cucerită de piață, dopată de televiziune, sport sau internet, lumea globalizării trăiește în același timp, pe fondul unei crize generale a sensurilor vieții, un dezastru educațional și cultural global, simptom

îngrijorător, dar sigur, al barbariei societății viitorului. Cultura tradițională a societăților dispare sau se preface în spectacol și marfă, cultura umanistă e eliminată tot mai mult de tehnosciența invadatoare și transformată într-o pseudoștiință; în locul unei transmițeri formative, cultura științifică se ultraspecializează și toate fac locul mediocrității absolute a culturii de masă și de consum, vehiculate de mediile electronice contemporane, cele mai profitabile industrii ale economiei globale. Globalizarea riscă astfel să devină agentul sfârșitului istoriei și bascularea civilizației umane prin crearea ultimului om: omul mondial, homo economicus pur-omul atomizat care trăiește numai pentru producție și consum-golit de cultură, politică, sens, conștiință, religie și orice transcendență. Produs al unei veritabile inginerii sociale și ideologice, el este rezultatul final al mondializării economiei, destructurării politicului și distrugerii generalizate a culturilor atât tradiționale, cât și moderne, de tăvălugul comunicațiilor, speculațiilor financiare și al tehnologiilor digitale”.¹

Noua lume construită la început de mileniu este rezultanta dintre economia mondializată și informatizată (rod al revoluției informatice), societatea în rețea cu relații fluidizate între oameni (dominată de noul capitalism bazat pe neoliberalism) și cultura virtuală posibilă din cauza tehnolo-

¹ Diac. Prof. Dr. Ioan I. Ică jr., *Globalizarea – mutații și provocări*, în *Gândirea socială a Bisericii*, p. 485.

giilor avansate din mass-media. Globalizarea capitalului și diversificarea puterilor instituționale au permis configurarea unei noi geometrii a puterii.

Cum putem caracteriza cultura care exprimă spiritul informatizării? „Este o cultură a efemerului, a imediatului, o cultură a strategiilor decizionale. Este o multifată, o cultură virtuală, ca în experiența vizuală creată de calculatoare în cyberspace și care remodelează realitatea. Nu e vorba de o iluzie, ci de o forță materială a informației care are puterea de a crea implicații serioase în deciziile economice și politice ale lumii, dar și în viața de fiecare zi a oamenilor conectați la această vastă rețea. Companiile interconectate în rețea ne învață cultura virtuală, noul cod cultural ce ne dă o anumită poziție concretă în matricea rețelei din care facem parte. Spiritul informatizării este cultura deconstrucției creative accelerate de viteza electronicii optice”.²

Adevărata luptă pentru putere trimite acum înspre domeniul culturii și al religiei. „În era informatizării, bătăliile pentru putere sunt bătăliile culturale. Ele au loc mai întâi de toate în spațiul mediatic. Puterea înțeleasă ca o capacitate de a impune un comportament rezidă în rețeaua informatică, în schimbarea și manipularea simbolurilor care leagă între ele actori sociali, instituții și mișcări culturale... Cultura ca sursă de putere și puterea ca sursă de capital sunt fundamentele noii ierarhii sociale din era informatică”.³

În lumea noastră adevărata miză a existenței noastre a trecut în planul imaginarului și al culturii virtuale. Cine reușește să câștige lupta pe acest teren este adevăratul învingător, deoarece ceea ce modelează nu doar comportamentele noastre, ci și pornirile cele mai

lăuntrice, gândurile cele mai ascunse neînlanțuite încă în forma raționamentelor discursive, se petrece acum într-un imaginar accesibil tehnologiei informatizate. Și până acum, în istorie, bineînțeles că au existat diferite posibilități de accesare și manipulare a imaginarului colectiv. Însă noutatea din societatea-rețea de azi e ca din cauza posibilităților tehnologice și informatizării contemporane, conectarea, accesarea și manipularea minților noastre într-un imaginar al culturii virtuale are un caracter planetar.

Acest lucru are o consecință fundamentală în relațiile interpersonale. „Odată cu paradigma informațională, spațiul ca flux înlocuiește spațiul ca loc, iar timpul cronologic al orologiului este înlocuit cu un timp atemporal: istoria își pierde ritmicitatea. În aceste condiții, virtualitatea devine realitatea însăși, simbolurile nefiind simple metafore, ci realități trăite. Nu e vorba de o simplă dominare a mass-mediei electronice, chiar dacă ea este un instrument indispensabil al noii culturi virtuale, ci de o fluidizare a spațiului și o anihilare a temporalității, cadre esențiale pentru experiența umană. Cultura virtuală schimbând caracterul acestor realități substituie în mod fundamental experiența omului de până acum cu una calitativ diferită față de ceea ce s-a trăit până acum. Pe de o parte, funcțiile și valorile dominante ale societății operează în simultaneitatea și non-contingența spațială,

...noutatea din societatea-rețea de azi e că din cauza posibilităților tehnologice și informatizării contemporane, conectarea, accesarea și manipularea minților noastre într-un imaginar al culturii virtuale are un caracter planetar. ❧

² M. Castells, *The Rise of the Network Society*, p.199.

³ Manuel Castells, *Fin de millénaire*, Ed. Fayard, Paris, 1999, p. 411.

de-a lungul fluxurilor de informație care scapă oricărei experiențe concrete localizate. Pe de altă parte, aceste valori și interese dominante sunt elaborate fără referință la trecut sau viitor, în atemporalitatea rețelilor de calculatoare sau a mediilor electronice unde toate expresiile fie sunt instantanee, fie sunt fără secvență previzibilă. Toate expresiile tuturor timpurilor și ale tuturor spațiilor se amestecă într-un același hipertext, în mod constant reamenajat, și ele sunt comunicate pretutindeni, indiferent de moment. Virtualitatea tinde să devină realitatea noastră pentru că se desfășoară în cadrul acestor sisteme simbolizate fără loc și fără durată”.⁴

Având în vedere caracteristicile noului mod de existență derulat în cadrul societății rețea, a unui mediu reticular în care viața intrapersonală și interpersonală este diluată în autenticitatea ei, este facilă deturnarea semnificației reale a unității. Unitatea nu mai pleacă de la viața efectivă, de la experiența nemediată, ci de la surogatele impuse de fantasmale și himerele unui mediu în care totul devine mediat, existența fiind artificializată. Unitatea devine un construct artificial care integrează într-o manieră dizolvantă diferite proiecții identitare ideologice, anulând specificitățile și distincțiile. În efortul de unificare a lumii se caută realizarea unei unități artificiale care se dispensează de sufletul lumii, de suportul ei transcendent care-i asigură o unitate organică. Mai ales într-un asemenea context este important să mărturisim resorturile profunde ale unității de credință, trăită în viața Bisericii.

Iisus Hristos – temeiul unității de credință a Bisericii

Biserica lui Hristos urmărește unitatea întregii lumi și transfigurarea întregii creații, dar plecând de la unificarea lăuntrică a omului. O sumă de oameni dezbinați nu pot forma o lume unită. Păcatul, în primul rând, a însemnat o fractură ontologică în natura umană, producând diferite fragmentări lăuntrice care au generat o dispersie în cele exterioare. Secvențialitatea vieții omului căzut se cere depășită, ajungându-se la integralitatea omului duhovnicesc. Dar recuperarea totalității originare și osteneala depusă în dobândirea plenitudinii duhovnicești implică prioritar o unificare lăuntrică și ulterior o unitate exterioară.

Dezbinarea produsă de păcat în inima și mintea omului produce și intensifică, depășind totodată, orice dezbinare exterioară. Ideologia globalizării, prin faptul că urmărește o unificare exterioară prin crearea unei vaste rețele informatizate impersonale, lovește profund în demnitatea

⁴ M. Castells, *Fin de millénaire*, p.414.

persoanei creștine afirmate de creștinism. „Globalizarea promovată de noua ordine mondială constituie numai o înșelătoare față a universalității. În timp ce pare că-i unește pe oameni în exterior sau că favorizează apropierea reciprocă a acestora, că elimină barierele despărțitoare dintre ei și facilitează comunicarea, în realitate ea duce la transformarea popoarelor în mase de indivizi, la nivelarea culturilor, la amestecul religiilor, la omogenizarea înfățișării și a comportamentului oamenilor, la americanizarea modului de viață. Punctul culminant al acestui proces negativ este anihilarea omului ca persoană și chiar a adevărului însuși despre persoană”.⁵

Demnitatea omului și a întregii creații este dată de Hristos, izvorul adevăratei unități a lumii. Vocația unificării și a unității creației se realizează în Biserica lui Hristos, în care se experimentează un nou mod de existență ce depășește dezbinarea exterioară și interioară produsă de păcat. Creștinismul înseamnă puterea Duhului Sfânt întrupată în Biserica lui Hristos, care, trăită întâi înăuntrul omului, se revarsă ulterior în comuniunea sfântă exersată eclesial. Modul de viață eclesial impune strădania permanentă de a ajunge la duhul vieții în Hristos. Harul lui Dumnezeu face ca în Biserică să trăim în același cuget și același duh. Această conștiință eclesială se manifesta pregnant în primele comunități creștine, „...căci era în toți o inimă și un suflet...” (*Faptele Apostolilor* IV, 32). Din păcate, astăzi, cuvintele Sfântului Apostol Pavel care ne arată că în Hristos „...nu este bărbat, nici femeie, nici iudeu, nici elin, nici rob, nici slobod, ci toate și în toate Hristos” (*Galateni* III, 28) sunt transformate în lozinci ideologice ce legitimează o nivelare a existenței separate de unitatea vieții trăite în Hristos.

Doar ancorarea în viața duhovnicească întru Hristos înnoiește la modul concret și cotidian ne permite depășirea propriului egoism și realizarea adevăratei unități a lumii. „Unde este Hristos este unitate, căci unde este Hristos este iubirea care vrea să-i îmbrățișeze pe toți în Sine și să-i înfățișeze Tatălui.

Unitatea de aceea nu se poate dobândi decât prin înrădăcinarea în Hristos, Care este Cuvântul lui Dumnezeu accesibil nouă prin întrupare, ca să ne readune pe toți în unitatea Sa. Dezbinarea e semnul ieșirii din această temelie neschimbată și unitară, alipirea la vremelnicia schimbătoare și variată ca la singura realitate. Dezbinarea e lupta tuturor împotriva tuturor pentru lucruri singulare și vremelnice, sau lupta fiecăruia împotriva multora pentru a acapara cât mai multe din lucrurile ce li se cuvin și lor. Dar

Tragedia lumii acesteia
este trăită mai intens de
omul duhovnicesc care știe că
adevărata lipsă a omului e dată
de absența vieții în Hristos. ❀

⁵ Georgios Mantzaridis, *Globalizare și universalitate*, traducere de Pr. Prof. Dr. Vasile Răducă, Editura Bizantină, București, 2002, p. 6.

cine trăiește în Hristos ca Dumnezeu devenit accesibil nouă cu infinitatea iubirii care ne cuprinde pe toți, se simte ca înrădăcinat în El și ca unit cu ceilalți toți, se simte ca în casa sa, împreună cu toți cei ce sunt de asemenea înrădăcinați în El ca în aceeași casă care este și a lor. Cine se simte în Dumnezeu încă în cursul vieții sale în lume, nu se mai simte însingurat, căci el cunoaște lumea ca a lui Dumnezeu și ea a devenit pentru el transparentă, iar prin transparența ei, vede pe Dumnezeu, vede rațiunile lucrurilor adunate într-o unitate nediferențiată în Hristos, Logosul dumnezeiesc cu care el este unit”.⁶

Unificarea lumii în Hristos este trăită în primul rând în plinătatea omului duhovnicesc, a sfântului care în iubirea lui jertfelnică față de lume poartă neputințele și durerile ei. Bucuria duhovnicească este mereu în veacul acesta o bucurie răstignită de suferințele semenului înstrăinat de Dumnezeu. Tragedia lumii acesteia este trăită mai intens de omul duhovnicesc care știe că adevărata lipsă a omului e dată de absența vieții în Hristos. În rugăciunea omului duhovnicesc pentru întreaga lume găsim dovada adevăratei iubiri curățite prin nevointă duhovnicească și lacrimi de pocăință.

Pentru omul duhovnicesc, semenul nostru înseamnă viața noastră și iubirea lui poate veni numai din adevărata rugăciune pentru întreaga lume, inclusiv pentru vrăjmașii noștri. Sfântul Siluan Athonitul este un exemplu contemporan al iubirii atotunificatoare trăite prin Duhul Sfânt în Hristos, al unei experiențe în care smerenia devine smerenia lui Hristos iar rugăciunea personală este rugăciunea cu suspine negrăite a Duhului Sfânt în noi. Mărturia Sfântului Siluan e elocventă în acest sens: „În vremea noastră popoarele au rătăcit de la calea cea bună, oamenii au devenit nemiloși, s-au înăspriț cu toții. Nu mai e iubire. De aceea nici nu mai simt iubirea lui Dumnezeu pentru ei. Din pricina învârtoșării inimii lor, oamenii cred că Dumnezeu e ca ei înșiși și adeseori își pierd chiar în întregime credința în Dumnezeu. Ah! Dacă ar fi cu puțință, le-aș arăta pe Domnul și le-aș spune: Priviți! Iată pe Domnul! În fața iubirii Lui, sufletul

⁶ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, volumul II, EIBMBOR, București, 1997.

Prezentarea Bisericii ca icoană a lumii văzute și nevăzute, precum și înțelegerea lui Dumnezeu ca Icoană a Bisericii Sale este întâlnită în tradiția patristică. Sf. Maxim Mărturisitorul aseamănă lucrarea lui Dumnezeu de unificare a creației cu El prin harul necreat cu actualizarea unității lumii în Hristos săvârșite în Biserică. „În același chip și sfânta biserică a lui Dumnezeu ni se arată făcând aceleași lucruri cu noi ca și Dumnezeu, imitându-L cum imită o icoană modelul său. Căci sunt mulți și nesfârșiți la număr cei ce fac parte din ea și sunt renăscuți și recreați în duh: bărbați, femei și copii, despărțiți și foarte deosebiți după gen și înfățișare, după neamuri și graiuri, după viață, vârstă, păreri, meșteșuguri, chipuri, moravuri și aptitudini, după știință și slujbe, după soartă, caracter și deprinderi. Dar tuturor Biserica le dă deopotrivă o singură formă și numire dumnezeiască, adică existența și numele de la Hristos; și o singură și neîmpărțită relație prin credință, simplă și fără părți, care nu lasă să fie cunoscute relațiile cele multe și nenumărate ale fiecăruia, nici măcar că sunt, din pricina raportării și concentrării universale a tuturor spre ea. În temeiul acesteia, nici unul nu e câtuși de puțin despărțit prin nimic de ceea ce-i comun, ca să fie de sine. Toți există împreună unii cu alții și sunt uniți prin unicul har și unica putere simplă și neîmpărțită a credinței”. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Mystagogia*, traducere Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, EIBMBOR, București, 2000, p. 14.

omului se topește ca ceara. Dar această iubire nu poate fi descoperită numai de mintea singură; ea e cunoscută prin Duhul Sfânt. Doamne, dă-mi să vărs lacrimi pentru mine însumi și pentru întreaga lume, ca popoarele să Te cunoască și să trăiască veșnic cu Tine! Doamne, fă-ne vrednici de darul smeritului Tău Duh Sfânt ca să putem înțelege slava Ta. Sufletul meu suferă și varsă râuri de lacrimi. Mi-e milă de oamenii care nu cunosc dulceața zdrobirii inimii, și sufletul meu are o singură mare dorință: ca milostivirea Domnului să fie cu toți oamenii, ca lumea întreagă să știe cu ce dragoste ne iubește Domnul”.⁷

Vocația profetică a Bisericii – realitate de mare actualitate prin care poate fi depășit riscul alinierii unității eclesiale la duhul lumesc al unificării promovate ideologic

Mărturia Ortodoxiei în contemporaneitate trebuie să plece de la experiența duhovnicească a propriei Tradiții și ea nu trebuie să urmărească unificarea exterioară și artificială a umanității, rămânând în felul acesta captivă schemelor ideologice ale globalizării. O concentrare pe un activism exterior riscă să subsumeze efortul Bisericii la crearea unei amăgitoare unități a lumii construită prin orgoliul sistemului impersonal propus de globalizare. Adevărata demnitate a persoanei se împlinește prin metanoia și isihie lăuntrică, autentice criterii de validare a iubirii față de lume.

Tradiția duhovnicească nu încurajează performanțe ascetice realizate la nivel personal, separate de viața comunitară trăită în Biserică. Mentalitatea lumii contemporane deformată de un activism exacerbat redus la orizontala existenței poate cataloga cu ușurință retragerea din lume a unui credincios (de exemplu precum cea a Sfântului Siluan) ca fiind un act de egoism. Dar retragerea nu înseamnă dispreț față de lume ci, dimpotrivă, este cadrul de a dobândi isihia duhovnicească ce se manifestă prin asumarea lumii în duh de rugăciune.

Experiența duhovnicească a Ortodoxiei mărturisește că nevoințele unui ascet singuratic sunt mereu racordate la slujirea eclesială existentă în Biserică unde într-o manieră eshatologică se trăiește profunda aspirație ca Dumnezeu să fie totul în toate. „Astfel, rugăciunea singuratică și posturile pustnicului, privegherile sale de toată noaptea în chilia sau peștera sa, singurătatea și lepădarea sa de sine, veghea atentă la mișcările inimii sale se fac în căutarea aceluiași loc al slavei și al sălășluirii divine, pe care le descoperă deja prezente la altarul bisericii. De aceea, el vine la

⁷ Cuviosul Siluan Athonitul, *Între iadul deznădejdiei și iadul smereniei*, traducere de Pr. Prof. Dr. Ioan Ică, Ed. Deisis, Alba Iulia, 1994, p. 149.

biserică și la Liturghia ei pentru a fi asigurat și înnoit în vocația sa, pentru a hrăni realizarea și desăvârșirea ei în Hristos și pentru a fi în stare astfel să continue ajutând la nașterea ei înăuntrul inimii sale. El știe, ca și marele episcop din secolul al III-lea, Sfântul Ciprian al Cartaginei, că un singur creștin nu este doar un creștin, căci el este parte dintr-un organism care își trage viața dintr-un torent viu ce străbate mileniile, râul vieții ce curge de la tronul lui Dumnezeu și al Mielului (*Apocalipsa XXII,1*).⁸ Universalitatea creștină reprezintă adevărul în fața himerei globalizării ideologice. Creștinismul afirmă vocația întregii creații de a se uni esha-

Dimensiunea profetică a eclesiei lui Hristos salvează Biserica de orice tendință istorică, care în mod tendențios vrea s-o reducă la o simplă instituție socială, una printre multe altele. ❀

tologic cu Hristos. În condițiile în care există riscul ca misiunea Bisericii să fie echivalată cu rezultate performante în spiritul logicii eficienței a societății de astăzi, pentru a fi aliniată la exigențele activismului contemporan este fundamental să mărturisim că instituțiile eclesiale nu servesc exclusiv unor oportuni-

tăți istorice (oricât de grandioase ar fi ele), ci slujesc dincolo de istorie, prin împlinirea eshatologică a lumii în Hristos.

Inclusiv instituțiile eclesiale vădesc caracterul profetic al Bisericii. „Toate instituțiile eclesiale trebuie să aibă o justificare prin raportarea la ceva ultim, nu numai la o oportunitate istorică. Există, desigur, slujitori meniți să slujească nevoilor istorice temporale, dar ei nu-și pot revendica statutul eclesial într-un sens fundamental structural. Istoria nu poate fi niciodată o justificare suficientă pentru o instituție într-adevăr eclesială, fie ea cu referință la tradiție, succesiune apostolică, fundamentare scripturistică sau nevoile istorice actuale. Sfântul Duh călăuzește dincolo de istorie și nu împotriva ei, desigur, deși poate adesea trebuie să se îndrepte împotriva istoriei așa cum este ea de fapt, printr-o lucrare profetică a preoției. Prin faptul că sunt condiționate eshatologic, instituțiile eclesiale devin sacramentale în sensul de a fi plasate în dialectica dintre istorie și eshatologie, dintre ceea ce există deja și ceea ce urmează să fie. Ele își pierd astfel suficiența de sine, ființa lor individualistă și există epicletic, adică depind în mod constant de eficacitatea lor în rugăciune, de rugăciunea comunității. Nu în istorie își găsesc instituțiile eclesiale certitudinea lor, ci în continua dependență de Sfântul Duh. Numai Acesta le face sacramentale, adică iconice în limbajul teologiei ortodoxe”.⁹

Dimensiunea profetică a eclesiei lui Hristos salvează Biserica de orice tendință istorică, care în mod tendențios vrea s-o reducă la o simplă instituție

⁸ Ieromonah Alexander Golitzin, *Mistagogia*, traducere de Diac. Prof. Dr. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998.

⁹ Ioannis Zizioulas, *Ființa eclesială*, traducere Pr. Aurel Nae, Editura Bizantină, București, 1994, p. 154.

socială, una printre multe altele. Fără a eluda istoria, Biserica este prezentă în istorie, dar afirmă împlinirea eshatologică a istoriei în Hristos prin Duhul Sfânt. În acest sens Biserica este profund universală, ecumenică, deschisă către adevărata unitate în Hristos ce nu anulează identitatea și distincțiile persoanei.

Condițiile societății contemporane favorizează distorsionarea sensului autentic al Bisericii, prin estomparea naturii sale profetice ce subliniază condiția eshatologică a ecclesiei. Afirmarea sensului eshatologic al Bisericii este cu atât mai actuală astăzi, cu cât lumea contemporană orbecăie tot mai mult prin bezna unor concepții pragmatice ce valorifică exclusiv imediatul. În primul rând, Biserica are menirea de a sfinți oamenii, de a fi vehiculul prin care se împlinește sensul eshatologic al întregii creații: transfigurarea ei. Sfintele moaște sunt expresia clară a rolului eshatologic al Bisericii. Ele arată că transfigurarea omului, a materiei începe încă de aici. O Biserică rigidizată de cadrele fixe ale instituționalismului birocratic (înțeles ca o realitate în sine, fără suport eshatologic), care nu mai creează sfinte moaște, a abdicat de la vocația ei eshatologică. Există la nivelul opiniei publice de astăzi o tendință de a recepta Biserica precum o instituție, cu un rol important pentru viața socială. Se insistă mult asupra implicării Bisericii în problemele complexe ale societății pentru a asigura un consens social, pentru a detensiona anumite conflicte. Din această perspectivă, chiar unii atei consideră benefică prezența Bisericii în viața socială și se folosesc de ea spre rezolvarea propriilor interese.

Misiunea profetică trebuie mărturisită mai ales într-o lume dominată de mentalitatea consumistă impusă ideologic la nivel planar. „Mai mult ca niciodată, Biserica trebuie să-și asume rolul ei de a fi în Hristos, lumină a

lumii și să poarte steagul misiunii ei profetice într-o lume secularizată care a pierdut sensul transcendenței divine, ca să înainteze cu lumea, în lupta cu forțele ostile, către cerul nou și pământul nou al Împărăției lui Dumnezeu, cu puterea crucii și învierii lui Hristos”.¹⁰

Prin viață duhovnicească fiecare persoană devine universală și se deschide autentic unității lumii desăvârșite în Hristos. „Fiecare om și întreaga lume, potrivit mărimii liberei acceptări și a împrăștierei minții lui Hristos, participă la edificarea universalității creștine. Prin smerenie și prin iubire, care constituie cele două fețe ale aceleiași realități, omul acționează în mod universal și devine ființă cosmică. Universalitatea creștină nu se realizează în spații supranaturale sau extraistorice, ci înăuntrul omului și al istoriei, prin strădanie și jertfă de sine. Prin smerenie și înaintare chenotică spre vârful piramidei răsturnate a ființei lumii, omul și întreaga lui viață se deschid spre viața necreată și spre împărăția cerurilor. Persoana umană devine universală și trăiește universalitatea nu numai local, ci și temporal, interesată fiind și rugându-se pentru întreaga lume și întreaga creație în perspectiva existenței lor diacronice”.¹¹

Notă

Ultimele două părți ale materialului reprezintă o actualizare și revizuire a unei părți din studiul *Globalizarea – o deturnare a unificării lumii în Hristos* pe care l-am publicat în volumul colectiv *Biserica în era globalizării*, pp. 434–455, Ed.Reîntregirea, Alba Iulia, 2003.

¹⁰ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Omul fără rădăcini*, Editura Nemira, București, 2001, p. 90.

¹¹ Georgios Mantzaridis, *op.cit.*, pp. 28-29.

„ZĂBOVIND PENTRU FOLOSUL
NEAMULUI ROMÂNESC DE OBȘTE...”

Ioana
Iancovescu

Viața și lucrarea fericitului Damaschin Dascăluș, Episcopul Râmnicului († 5 decembrie 1725)

Partea I

...și eu, nevrednicul fapt al mâinilor lui Dumnezeu, Stăpânului celui proslăvit în Troiță, deșteptându-mă spre cunoștiința bunătății Sfinției Sale ceii multe, ce au făcut și face cu mine, știind că nimica dintru a mea vrednicie nu fac, ci ori ce încep spre lauda Lui, a Lui iaste voința, și ce sfârșesc, a Lui iaste lucrarea; pentru aceia plec și trupul meu și sufletul împreună cu toate simțirile și mă închin Lui, și proslăvesc numele Lui, și-I mulțumesc de toată facerea Lui de bine. Căci bine au voit de m-au făcut Luiși slujitoriu și lucrătoriu întru a Lui duhovnicească vie...

Damaschin Dascăluș, Episcopul Râmnicului

Dar ce iaste mai cuviințat pravoslavnicului stăpân, decât a înfrumuseța pre cei de supt ascultarea lui, mai nainte de toate, cu blagoceștiia?”¹

C a nimeni altul, voievodul sfânt Constantin Brâncoveanu a știut să găsească între oamenii Bisericii pe cei aleși, în măsură să-i susțină eforturile pe care, ca un Nou Constantin, cum se spunea pe atunci, le depunea spre întărirea Ortodoxiei. Întreg secolul al XVII-lea fusese marcat de agresiunile îndreptate de către celelalte Biserici, în special de iezuiți și de calvini, împotriva Bisericii Ortodoxe, prin toate mijloacele posibile, de la subtilele polemici dogmatice, la propaganda prin tipărituri și la mijloace de presiune financiară și chiar militare. Sfâșierea Bisericii și „vremile turburătoare” îi făceau pe creștini să cugete la sfârșitul lumii, dar pentru voievod și apropiații săi, cazul recent și dureros al Transilvaniei, în care autoritățile austriece de ocupație forțaseră Unirea

¹ Predoslovie închinată de Șerban Greceanu lui Constantin Brâncoveanu, în *Evangelhia greco-română* tipărită la București în 1693. Citatele din vechile tipărituri românești în: Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche* (4 vol.), București, 1903-1944, în continuare BRV. Aici tom I, p. 333.

cu Roma a românilor ortodocși, reprezenta un pericol iminent – și care, de altfel, avea să se profileze curând, prin ocuparea Olteniei (1718–1739).

Într-atât de profund se identifica poporul român cu credința ortodoxă, încât agresiunile asupra Ortodoxiei erau privite ca amenințând însăși ființa Țării. Însă, după cuvintele lui Șerban Greceanu,

„...Măriia Sa prea luminatul Domn fiind râvnitoriu pravoslavniciei credințe (...) și măcar că să află Măriia Sa, ca nici odinioară altă dată, în multe și unele după altele ale politicii griji (...), toate lucrurile cele den afară iubitoriu de Dumnezeu Domnul lăsându-le pre urmă, au pus înaintea tuturor acest sfânt lucru, nedejduind cum că pentru mai multă cinstea ce face celor dumnezești, va chivernisi Dumnezeu și pre cei supuși Măriei Sale pravoslavnici...”²

Pentru aceasta, luminatul voievod, ca unul ce era „din fire plecat spre cele sufletești și bisericești”³, a socotit necesar să se înconjure de arhieriei aleși numai dintre marii cărturari: Mitrofan, „tipograful și sloveanul desăvârșit”⁴ – fost episcop de Huși, pribegit în Țara Românească unde a îngrijit tipărirea *Bibliei* lui Șerban Cantacuzino și primele tipărituri brâncovenești, instalat la Buzău în 1691 pentru a continua aici lucrarea tipografică; apoi marele Antim Ivireanul, ridicat de voievod la cea mai înaltă arhierie a țării și, în sfârșit, „dascălul kyr Damaschin”, ales în 1702 episcop la Buzău, după moartea episcopului Mitrofan, apoi în 1708 la Râmnic, în urma lui Antim.

Pentru alegerea în scaunul vlădicesc de la Buzău, „dascălul kyr Damaschin” a trebuit să facă față concurenței a doi egumeni, probabil greci, din București, anume Ignatie de la mănăstirea Mihai Vodă și Athanasie de la Radu Vodă, două mănăstiri închinat la Sf. Munte⁵. El nefiind egumen, ci doar cărturar, nu avea, prin urmare, experiența conducerii bisericești; putem vedea așadar, în această neobișnuită întâietate ce i s-a arătat, voința voievodului Brâncoveanu care l-a dorit arhieru pentru a-și putea desfășura și impune lucrarea cărturărească de traducere și tipărire a cărților de cult de care avea nevoie țara – sau, după notița concisă din *Condica sfântă*:

² *Ibidem*.

³ Cuvintele episcopului Damaschin, în prefața la *Psaltirea slavo-română*, Buzău, 1703. BRV IV, p. 30.

⁴ Însemnare din 1689 a unui grămătic, pe manuscrisul unei copii după o traducere a episcopului Mitrofan. Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești* [din Biblioteca Academiei Române], (în continuare CMR), vol. I, București, 1978, p. 303 (ms. rom 1357).

⁵ Potrivit *Condiciei sfinte*, editată de episcopul Chenadie Craioveanu (Enăceanu), București, 1886, p. 91; Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, ed. II, București, 1932, vol. II, p. 65.

Deși începuturile traducerilor și tiparului în limba țării erau considerabil mai vechi, abia în vremea domniei lui Brâncoveanu și în deceniile care i-au urmat, acestea s-au desăvârșit și și-au împlinit menirea, dar nu fără serioase reticențe venite uneori chiar de la arhieriei țării. ❧

„s-au arătat a fi mai de folos la această sfântă Episcopie.”⁶

Că voii lui Brâncoveanu îi datora alegerea, el însuși o mărturisea în calde cuvinte:

„...știm că și porunca lui Hristos Mântuitoriu-lui avem, să dăm, după Făcătoriu-l, și stăpâni-

lor pământești cealea ce să cuvin (...). Aciastă poruncă a Stăpânului Hristos cu tot sufletul cuprinzându-o și cu cea de Dumnezeu însuflată învățătură a fericitului Pavel luminându-mi ochii proastei mele minți, eu smeritul rugătoriu de sănătatea Mării tale, caut la ceale mari și din cea firească bunătatea Mării tale făcute isprăvi spre mine mult plecatul; căci cu vrearea Stăpânului Hristos m-ai luat și la păstoriia aciasta a turmei cei cuvântătoare a Lui m-ai rădicat, nu după vreo vrednicie a mea – că în mine nici un lucru vreadnic de cinste nu știu – ci după mare mila Mării tale făcând. Ce voi răsplăti dară Domnului și stăpânului meu, Mării tale, prea înălțate Doamne, pentru toate cealea ce ai făcut și faci cu a mea nevrednicie? Știu că slobozeniia mea iaste cumpărată cu mult prețul bunătății Mării tale, după zisa unui filosof: cela ce ia facerea de bine, își vinde slobozeniia. Și aciasta iaste ce să zice: că lui Dumnezeu și părinților și făcătorilor de bine, niciodată a face din destul sau a răsplăti cum să cade, nimenea nu poate. Și ce vreadnică răsplătire poci eu smeritul să aduc Mării tale, fără numai mulțămăta și osârdiia inimii mele...”⁷

Toți acești arhieriei ai vremii lui Brâncoveanu și-au propus, ca principallă lucrare, împodobirea Bisericii românești cu cărțile de cult necesare, însă episcopul Mitrofan și Sf. Antim au fost mai mult tipografi decât traducători. Deși începuturile traducerilor și tiparului în limba țării erau considerabil mai vechi, abia în vremea domniei lui Brâncoveanu și în deceniile care i-au urmat, acestea s-au desăvârșit și și-au împlinit menirea, dar nu fără serioase reticențe venite uneori chiar de la arhieriei țării. Astfel, însuși mitropolitul Theodosie, tipărind în 1680 o ediție slavo-română – așadar, cu rugăciunile în slavonă și indicațiile de tipic în română – a *Liturghierului*, se justifica astfel:

„...iară Liturghiea toată a o prepune pre limba noastră și a o muta, nice am vrut, nice am cutezat.”⁸

⁶ *Condica sfântă*, loc. cit.

⁷ În prefața la *Apostolul* din 1704, BRV I, p. 456.

⁸ *Ibidem*, pp. 230–231.

Rezerva venea, pe de-o parte, din faptul că limba română nu era socotită limbă liturgică, iar pe de alta, deoarece cărturarii români erau conștienți de imaturitatea limbii literare, de dificultatea aflării în lexicul românesc al acelei vremi termeni și expresii adecvate noțiunilor teologice subțiri și gândurilor înalte din textul original:

„...că cu greu iaste a tălmăci neștine singur, ales despre limba elinească spre cea rumânească; că sunt cuvinte elinești și vorbe după locuri care unele nici la lexicoane nu să află; altele, de să și află și să înțeleg, iară pentru îngustarea limbii rumânești, nu pot veni la tălmăcit...”⁹

Totuși, traducerea cărților de slujbă era, în ochii voievodului Brâncoveanu, un lucru cu atât mai necesar, cu cât, pe această cale, a tiparului, se infiltra uneori prozelitismul calvin, și cu cât cărțile de strănă erau folosite și pentru deprinderea citirii, înainte de răspândirea primelor *Bucoavne*. Mai mult, difuzarea în popor și printre frații de peste munți a cărților românești de slujbă era, pentru înțeleptul voievod, infinit mai prețioasă pentru consolidarea rădăcinilor ortodoxe ale neamului decât publicarea lucrărilor grecești de înaltă polemică dogmatică – așa cum erau, de pildă, volumele patriarhului Dositei Nottara al Ierusalimului, publicate de voievod la începutul domniei sale – și în această direcție s-a îndreptat efortul principal de tipărire, păzind însă măsura cuvântului evanghelic: „pe acestea se cuvenea să le faceți, iar pe acelea să nu le lăsați” (Lc. XI, 43). Era o prioritate a vremii ce preocupă conștiințele luminate ale Ortodoxiei, între care, de pildă, cuviosul monah athonit Ivan Vișenski († 1625), cel care, în fața profun-

dei crize a Bisericii, dădea expresie acestor gânduri de acută și dureroasă actualitate:

amenințarea Unirii poate fi depășită doar prin efortul interior, prin înnoirea și renașterea vieții duhovnicești; Ortodoxia nu va triumfa din dezbateri, ci cu credință ascetică, smerită înțelepciune și rugăciune intensă (...), prin întoarcerea la smeritul și înțeleptul Octoih. Totuși, ortodocșii trebuie să ia parte la dezbateri, altfel ar părea că nu au răspunsuri.¹⁰

* * *

Damaschin Dascălul se trăgea din Voineștii Dâmboviței, unde familia sa avea mici proprietăți. Despre tinerețea și formația sa nu avem informații, iar din familie ne sunt cunoscuți doar urmașii fraților săi, Stan și Eftimie căpitănul Voinescu. Vlădica avea mai mulți nepoți de la aceștia, pe Radu, fiul lui Eftimie, pe Ghinea Stanovici Voinescu, preot și dascăl în Craiova¹¹ și pe fratele acestuia, Ștefan, care în anii ocupației austriece era logofăt la scaunul Craiovei¹², apoi alți doi nepoți, Bratul vătaful și Iosif ieromonahul care îl ajutau la treburile gospodărești ale Episcopiei¹³. Bratul a fost numit de austrieci judecător în Râmnic¹⁴, iar Iosif ieromonahul care avea metania la Govora, a ajuns pentru scurtă vreme egumen al mănăstirii sale (1725–1726)¹⁵, înainte de a fi numit egumen la Gura Motrului (1731)¹⁶.

¹⁰ Apud pr. Georges Florovsky, *Les voies de la théologie russe*, Lausanne, 2001, pp. 50–51.

¹¹ Însemnare din 1748 pe un manuscris de la Biblioteca Academiei Române: „am scris eu, erei Ghinea Stanovici Voinescu, dascălul căpălnaș, fratele dascălului Ștefan din Craiova, nepotul răposatului întru fericire, părintelui episcopului Damaschin ot Râmnic”, *CMR III*, pp. 250–251 (ms. rom. 3806, f. 113).

¹² Mihail Regleanu, „Contribuții la cunoașterea episcopului de Râmnic, Damaschin”, *Hrisovul*, I (1941), p. 443.

¹³ Nicolae Dobrescu, *Istoria Bisericii române din Oltenia în timpul ocupației austriece (1716–1739)*, București, 1906, anexa 48, p. 166.

¹⁴ M. Regleanu, „Contribuții...”, p. 443.

¹⁵ Comori arhivistice vâlcene, Catalog de documente, București, 1985, vol. II, nr. 187 (1725, sept. 25); PS Gherasim Cristea, *Istoricul mănăstirii Govora, Râmnicu Vâlcea*, 1995, p. 47.

¹⁶ N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, p. 90 și anexa 125,

⁹ Radu Greceanu, în postfața la *Mineitul pe septembrie*, Buzău, 1698, f. 132. *Ibidem*, p. 368.

Prima menționare a numelui dascălului Damaschin în calitate de traducător aparține mitropolitului Theodosie, într-o scrisoare către mitropolitul apostat al Ardealului, Atanasie Anghel:

„...Octoihul [slavo-român, tipărit la Buzău în 1700, n.n.] a fost făcut aproape din nou cu multă muncă de dascălul Damaschin al nostru...”¹⁷

Termenul „dascăl” (gr. *scholiarcha*) folosit aici are înțelesul de profesor, motiv pentru care a fost identificat cu dascălul fiilor stolnicului Constantin Cantacuzino, respectiv Ștefan, urmașul la tron al lui Brâncoveanu, și Radu. Numele profesorului lor este cunoscut dintr-o însemnare făcută pe una dintre cărțile lor de studiu, carte ce aparținea bibliotecii părintelui lor, *Gramatica* slavonă a cărturarului și episcopului Meletie Smotrițki, în ediția moscovită din 1648 care a circulat și în țările române¹⁸:

„† să sea știe când au învățat dascălul Damaschin coconii dumnealui stolnecului Costandin Cantacozinu, în zilele luminatului domnului nostru Io Costandin voivod Basarab Brâncovean. Mai 2 dne 7204 [1696].”¹⁹

Această poziție explică bunele relații pe care dascălul le-a avut cu marile cărturar, fiind în același timp o înaltă confirmare a pregătirii de excepție a profesorului. Numele lui se regăsește și pe unul dintre exemplarele din ediția slavonă a aceleiași *Gramatici*, tipărită de Antim Ivireanu în 1697, exemplar ce a trecut prin mâinile mai multor învățăcei de la școala domnească de la Sf. Sava din București. Unul dintre ei notează:

„Gramatica este a lui Pavel și mi-a dat-o dascălul Damaschin de la școala slovenească a domnului Costandin [Brâncoveanu].”²⁰

Despre activitatea lui ca profesor la școala domnească nu există decât astfel de informații indirecte, dar acestea confirmă statornicirea numelui de „Dascălul” pe care i l-au păstrat toți urmașii săi cărturari bisericești.

„Iată de ce, credem, – scria acad. Alexandru Lăpedatu în 1906 – e bine

pp. 228-229.

¹⁷ N. Iorga, *Istoria Bisericii...*, II, p. 100 și n. 1 la p. 101.

¹⁸ Damian P. Bogdan, „Cărți rusești în Țara Românească sub Constantin Brâncoveanu”, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXIV (1956), nr. 6-7, p. 554.

¹⁹ *Ibidem*. Textul după: Ilie Corfuz, *Însemnări de demult [de pe manuscrise și cărți din fondul BAR]*, București, 1975, p. 178. Pe același exemplar se mai află o însemnare: „† Vasile copilul ot mitropolie au învățat la gramatică la dascălul Damaschin (...)”. D. Bogdan, *loc. cit.*

²⁰ *Ibidem*, p. 556.

să-l păstrăm și noi cei de astăzi, în înțelesul bătrân și curat al cuvântului de odinioară însă [gr. *didaskalos*, magistru, profesor, n. n] și nicidecum în înțelesul lui degenerat de mai apoi și de acum.”²¹

S-a propus identificarea lui „kyr Damaschin” și cu xilograful care semnează în 1683 ilustrațiile din *Apostolul* tipărit la București, ca „Damaschin Gherbest”, dar acest lucru este improbabil. Nici despre eventuala sa participare în colectivul de traducători al *Bibliei* de la București, așa cum s-a speculat, nu se poate afirma ceva precis. De asemenea, ucenicia sa în meșteșugul tiparului pe lângă episcopul Mitrofan al Buzăului rămâne o ipoteză improbabilă, din moment ce, spre deosebire de Mitrofan, dascălul Damaschin este cunoscut doar ca traducător și diortositor, nu și ca meșter tipograf²².

Figura sa începe să se desprindă din umbră abia odată cu neobișnuita sa alegere, la 3 octombrie 1702, ca episcop al Buzăului. A încercat să inițieze o școală la Focșani, dar acest proiect nu pare să se fi realizat²³. Ca toți arhierii de atunci ai țării, investiți cu atribuții judecătorești, a avut interminabile griji legate de plângerile și neînțelegerile privind moșiile bisericești din eparhie, după cum dovedesc cărțile de judecată vlădicească păstrate în arhivele Episcopiei²⁴.

La scurtă vreme după instalarea la Buzău, noul episcop a dat spre tipărire *Molitvele vecerniei și utreniei* (1703–1704) și o *Psaltire* (1703)²⁵, ambele cărți în formula folosită pe atunci, cu textul rugăciunilor în limba slavonă și indicațiile de tipic în română. *Psaltirea* era diortosită de el, desigur o lucrare terminată cândva anterior:

„...m-am îndemnat de am tipărit această de suflet folositoare Psaltire a procului și împăratului David, pre limba cea obicinuită a se citi prin bisericile rumânești, slovenească, cu mai mare osârdie diortosind-o și îndireptând-o...”²⁶

Traducerea românească a *Psaltirii* la care, de asemenea, se vede că lucrase mai înainte, a tipărit-o în același an 1703²⁷. Tot atunci a tipărit

²¹ Alexandru Lăpedatu, „Damaschin episcopul și dascălul, traducătorul cărților noastre de ritual”, *Convorbiri Literare*, XL (1906), nr. 6-8, pp. 563-564.

²² Ipotezele lui Al. Lăpedatu (op. cit., n. 1/p. 563, în parte provenite de la PS Ghenație Enăceanu) au fost preluate de N. Iorga (*Istoria Bisericii...*, p. 100) și de aici, de un mare număr de cercetători și publiciști. Argumentele contra, la Barbu Teodorescu, „Episcopul Damaschin și contribuția sa la crearea limbii literare românești”, *Mitropolia Olteniei XII* (1960), nr. 9-12, pp. 629–630 și pr. prof. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. II, București, 1994, vol. II, p. 171.

²³ B. Teodorescu, „Episcopul Damaschin...”, p. 631.

²⁴ Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Indice cronologic nr. 3. Episcopia Buzăului* (întocmit de Mihail Regleanu), București, 1958, cat. 1823, 1903 etc.

²⁵ BRV IV, p. 29.

²⁶ *Ibidem*, p. 30.

²⁷ BRV I, p. 540.

Catavasierul, o carte care nu s-a păstrat, dar din care știm că avea să dăruiască câteva exemplare mitropolitului Theodosie²⁸.

În 1704 a tradus, la cererea aceluiși mitropolit, un text care s-a bucurat de o largă circulație în țările române, deși nu a fost tipărit: *Tâlcuirea la Apocalips* a arhiepiscopului Andrei al Cezareei Capadociei²⁹.

Dar cea mai importantă tipăritură din vremea păstoririi la Buzău a fost *Apostolul* (1704) – deși o ediție integral românească apăruse încă în vremea lui Șerban Cantacuzino (1683)³⁰.

În viața episcopului și dascălului Damaschin a urmat o perioadă obscură, fără cărți tipărite, fără alte informații; activitatea tiparniței de la Buzău pare să se fi sistat, din motive necunoscute. Știm doar că, la începutul anului 1708³¹, a fost sfințit episcop în scaunul Râmnicului – căci murise bătrânul mitropolit Theodosie ce desemnase în locul său pe episcopul Antim de la Râmnic. Însă plecând din Râmnic, Sf. Antim Ivireanul a luat cu el și tipografia – pe care tot el o dusesse acolo – așa încât vreme de 16 ani, episcopul cel nou nu a putut tipări nimic. S-a dedicat în schimb lucrării sale fundamentale, aceea de traducere a cărților de slujbă.

* * *

În scaunul vlădicesc de la Râmnic îl aștepta o cruce deosebit de grea; atunci s-a vădit însă, cu adevărat, măsura omului. Doar șase ani de relativă liniște a avut, până la sfârșitul mucenicesc al voievodului Constantin Brâncoveanu. Dar cu domniile agitate care au urmat și mai ales din vara anului 1716, când armatele austriece au ocupat Oltenia pentru a nu o mai părăsi decât după 23 de ani, a început ultima și cea mai dureroasă perioadă din viața sa.

Din documentele Episcopiei știm că a fost un vrednic gospodar, îngrijindu-se să păstreze și chiar să sporească averea Episcopiei, prin cumpărarea de vii, moșii, case etc³². Tot el, împreună cu câțiva preoți, a fost ctitorul picturii din biserica Adormirea Maicii Domnului a schitului Sărăcinești-Vâlcea (1717–1718), care rămăsese nepictată. Portretul lui se află pe peretele de vest al pronaosului, alături de cel al episcopului Ștefan care ajutase la ridicarea bisericii³³.

Este probabil că a ajutat mult schitul Jgheaburi-Vâlcea, deoarece numele său este trecut în pomelnicul pictat de la proscomidiar, alături de

²⁸ Em. Vărtosu, „Glossă despre terminologia tipografică la 1703”, *Hrisovul*, I (1941), p. 451.

²⁹ CMR II, p. 282 (ms. rom. 2469); D. Bogdan, „Cărți rusești...”, p. 551.

³⁰ BRV I, p. 454 și respectiv pp. 258–262.

³¹ Al. Lăpedatu dă intervalul ianuarie–aprilie („Damaschin episcopul și dascălul...”, n. 1/p. 564).

³² B. Teodorescu, „Episcopul Damaschin...”, pp. 631–632.

³³ Corina Popa et alii, *Repertoriul picturilor murale brâncovenești. I. Județul Vâlcea*, București, 2008, vol. I, p. 418 și vol. II, il. 29, p. 273.

cele ale ctitorilor și ale predecesorilor în scaunul de la Râmnic, episcopii Ilarion și Antim³⁴. Tot în altar, la schitul lezer, este menționat în pomelnicul parietal, împreună cu episcopul Ilarion și Sf. Antonie schimonahul, dar acest pomelnic a fost rescris în secolul al XIX-lea și nu se mai poate verifica autenticitatea lui³⁵. În orice caz, refacerea bătrânului schit s-a terminat cu pictarea bisericii, în vremea episcopului Damaschin, așa cum se menționează în pisanie, dar este foarte probabil ca vlădica să se fi implicat efectiv în aceste lucrări, fapt ce putea, într-adevăr, determina pe Sf. Antonie să-i înscrie numele între binefăcătorii din pomelnic.

După obiceiul vremii, când în pronaosul bisericilor, alături de portretele de ctitori se putea vedea și chipul voievodului sau al chiriarhului în scaun, s-au pictat portrete ale episcopului Damaschin în paraclisul Tuturor Sfinților din mănăstirea Cozia (1710), ctitorie a fericitului arhimandrit Ioan, starețul de la Hurezi, și în pronaosul bisericii mănăstirii Govora (1711), pictat sub îngrijirea aceleiași mare stareț Ioan³⁶. Din nefericire, toate portretele menționate au fost masiv retușate la restaurare ori total refăcute, așa încât adevărul său chip rămâne, așa cum a rămas și toată personalitatea sa, mai mult tăinuit.

Interminabile griji administrative, chestiuni duhovnicești curente³⁷, ori probleme

eparhiale îl vor fi preocupat mai mult decât ne pot spune singure documentele³⁸. Așa de pildă, în 1711, călugării de la mănăstirea Cozia se plâneau voievodului – socotit urmaș al vechilor ctitori, așadar în drept să fie implicat în rezolvarea problemelor ivite – de o serie de nereguli săvârșite de egumenul lor, venit din afara mănăstirii. Cum mănăstirea Cozia era, se pare, una dintre foarte puținele – pe atunci – mănăstiri cu viață chinovială din Țara Românească și din întreg Răsăritul ortodox, și cum înțeleptul voievod era, ca și predecesorul său Matei Basarab, un hotărât susținător al obștejitei, i-a sfătuit pe părinții cozieni să-și aleagă un stareț din rândurile obștei,

„ca să nu vă să strice obiceiul obștii ce ați avut mai înainte.”³⁹

În același timp, voievodul însărcina pe episcopul Damaschin, împreună cu un „om domnesc”, să vegheze la rezolvarea problemei.

Nici mitropolitul Theodosie și nici Sf. Antim Ivireanul nu l-au susținut pe voievod în problema revenirii mănăstirilor Țării Românești la viața de obște – poate pentru că modelul Sf. Munte, unde pe atunci nu exista nicio chinovie, era socotit hotărâtor. Nu cunoaștem atitudinea episcopului Damaschin în această privință, dar știm că a rămas până la sfârșit în foarte bune relații cu fericitul stareț Ioan de la Hurezi, cel însărcinat de Constantin Brâncoveanu să organizeze marea lavră a Hurezilor după modelul chinovitic de la mănăstirea Câmpulung.

Dar în vara lui 1716, în cursul războiului austro-turc care începuse atunci, Oltenia a fost ocupată de detașamente austriece. Provoacă și privită la început de către boieri cu nădejde

³⁴ Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Vâlcea*, București, 2005, nr. 933.

³⁵ *Ibidem*, nr. 887 și îndoielnice 4. Numele lui figurează și în pomelnicul manuscris al mănăstirii, refăcut după 1740: Aurelian Sacerdoțeanu, „Pomelnicul Mănăstirii lezerul”, *Mitropolia Olteniei* XV (1962), nr. 7-9, p. 533.

³⁶ *Repertoriul picturilor...*, vol. II, il. 6, p. 176 și il. 58, p. 238.

³⁷ „Eu, popa Costandin [ot Cucești], m-am născut în zilele domnului Constandin Vodă Brâncov[eanu], când au fost vălet 7211 [1703] și m-am însurat în zilele lui Ghiorghe Cantaco[zino], prințu Valah[iei], vălet 7229 [1721], și m-au făcut diacon și preot Damaschin episcopu Râm[nicului], let 7231 [1723]”: I. Corfus, *Însemnări*, p. 296.

³⁸ Pentru cărți vlădicești și pricini consemnate în documente, v. d. ex, *Comori arhivistice...*, II, cat. 146, 148, 161.

³⁹ Aurelian Sacerdoțeanu, „Din arhiva Mănăstirii Cozia”, *Hrisovul*, VI, 1946, pp. 77-78; *Tezaur medieval vâlcean. Catalogul documentelor de la Arhivele Statului din Râmnicu Vâlcea*, vol. I, București, 1983, cat. 1162.

– din cauza durtății regimului fanariot instituit de turci prin voievodul Nicolae Mavrocordat – ocupația austriacă s-a dovedit curând a fi din ce în ce mai aspră, în special din punct de vedere fiscal, căci în acest scop austriei au inițiat un program de reforme care alterau înseși structurile și cutumele societății românești tradiționale. În plus, statul absolutist cu înclinații – deja – iluministe care era monarhia habsburgică⁴⁰, urmărea controlul laic cât mai strict asupra Bisericii, dar favoriza și prozelitismul catolic pentru Uniație.

Condițiile războiului și ocupației l-au silit pe vlădica de la Râmnic să iasă din rezerva sa pastorală și cărturărească de până atunci: în februarie 1717, înainte de încheierea păcii, a mers la Viena împreună cu o delegație de boieri, pentru a încerca să negocieze statutul Olteniei⁴¹. A fost singurul său gest politic cunoscut, și acesta motivat, desigur, de nădejdea de a obține drepturi pentru Biserica sa.

Atât boierii, cât și episcopul revendicaseră autonomia provinciei și a eparhiei, unii politic, celălalt prin propunerea de ridicare la rangul de mitropolie ce i se cuvenea ca moștenitoare a vechii mitropolii a Severinului și care ar fi implicat hirotonirea la Constantinopol. Dar acest spor de putere și de prestigiu era în totală contradicție cu efortul Vienei de a restrânge autonomia provinciei⁴². Deoarece fusese ocupată cu puterea armată, Oltenia nu a putut dobândi statutul de aliat și deci autonomia care intra în vederile românilor, ci a devenit o provincie a imperiului, fiind așadar ruptă nu numai de scaunul domnesc de la București, dar și de mitropolia Ungrovlahiei, și trecând, în pofida protestelor ferme și repetate ale episcopului Damaschin, în subordinea mitropoliei sârbe de la Belgrad, aflată sub control austriac. Vlădica Damaschin a adus, împotriva acestei decizii, toate argumentele canonice posibile (vechimea mult mai mare a scaunului de la Râmnic, față de cel de la Belgrad; titlul onorific de mitropolit al Amasiei care îi revenea, ca moștenitor al vechii eparhii a Severinului și care nu putea fi inferior mitropolitului de Belgrad⁴³), dar noua stăpânire privea această chestiune doar politic.

Intenția Vienei era să rupă legăturile Bisericii Olteniei cu Răsăritul ortodox – inclusiv legăturile tradiționale ale mănăstirilor închinat cu patriarhiile și mănăstirile răsăritene⁴⁴ – și să o aservească cât mai mult controlului guvernamental. Pentru a rupe și vechile legături ale românilor ortodocși din zona Brașovului cu Țara Românească, autoritățile aus-

⁴⁰ Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă, 1718-1739*, ed. II, București, 1998, p. 30.

⁴¹ N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, p. 10.

⁴² Ș. Papacostea, *Oltenia...*, p. 289.

⁴³ N. Iorga, *Istoria Bisericii...*, pp. 102-103, N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, pp. 20-21.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 19.

triece i-au așezat sub oblăduirea vlădicăi de la Râmnic⁴⁵ – nebănuind însă uriașul sprijin care urma să le vină de aici, prin difuzarea, devenită acum mai lesnicioasă, a tipăriturilor românești, ortodoxe, de slujbă. Pe lângă acestea, vlădica tradusese și un *Catehism* care însă nu a mai ajuns să fie tipărit⁴⁶. În schimb, una dintre puținele cărți pe care a apucat să le tipărească în noua tiparniță înființată de el la Râmnic în ultimii ani de viață, *Învățătura pentru șapte Taine* (1724), s-a difuzat rapid în Transilvania și s-a dovedit atât de utilă creștinilor ortodocși, încât a fost foarte curând interzisă de sinodul Episcopiei unite (1725)⁴⁷.

Cererea principală a Bisericii Olteniei, formulată de episcop și de delegațiile de boieri chiar mai înainte de sfârșitul războiului, aceea de respectare integrală a credinței ortodoxe, a revenit în toate memoriile adresate Curții de la Viena și a fost acceptată ușor, din moment ce, pe termen scurt, apropierea de Roma a acestei provincii covârșitor ortodoxe era considerată un deziderat nerealist⁴⁸ – fapt care a scutit Oltenia de dramele și mucenicile care s-au petrecut în Transilvania. Totuși, raporturile Bisericii cu guvernul au fost tot timpul încordate, din cauza politicii de îngrădire a drepturilor provinciei și de control tot mai strâns asupra vieții bisericești. Solicitățile episcopului Damaschin au rămas, în general, fără ecou, deși, personal, vlădica s-a bucurat de respectul autorităților, după cum reiese din aceste amintiri, consemnate la mai bine de jumătate de veac de la săvârșirea lui:

„...Kir Damaschin, carele pentru înălțimea învățăturii lui și pentru podoaba voroavei

limbii latinești și a altoru feluri de limbi s-au învrednicit de au fost chiebat la împărăteasca cetate și s-au cinstit de împăratul ce stăpânia atunci acolo cu daruri...”⁴⁹

Corespondența păstrată a episcopului Damaschin cu boierii care în 1718 plecaseră din nou la Viena pentru negocieri, îl arată deosebit de atent la toate încercările ocupanților de a restrânge drepturile bisericești și boierești. El îi sfătuiește să solicite înlăturarea străinilor (în special a grecilor) din toate demnitățile laice și bisericești, din toate dregătoriile importante („să nu se amestece străinii între noi”⁵⁰); vechile privilegii ale Bisericii să fie păstrate (scutirea de dijmă, de vămile interne etc.) și, mai ales, soldații austrieci să părăsească încartiruirile din mănăstiri⁵¹ – deoarece, într-o țară în care turcii interzisese războiul, singurele puncte întărite, adecvate pentru organizarea de cazărmi sau de eventuale rezistențe, erau mănăstirile.

Abia în februarie 1719 a fost publicat decretul imperial ce cuprindea noua „constituție” a provinciei, respectiv măsurile de organizare și administrare a Olteniei⁵², măsuri ce s-au dovedit a fi foarte severe. Guvernul își vădea acum intenția de a exercita un control direct și asupra Bisericii – prin numirea sau destituirea egumenilor de către administrația locală și generalul comandant, iar nu de către episcop, prin confirmarea episcopului de către Curtea de la Viena, dintr-o listă de trei

⁴⁹ Predosloviea celei de-a șasea ediții a *Antologhionului* damaschini-an (Râmnic, 1786): Daniela Poenaru, *Contribuții la bibliografia românească veche*, Muzeul județean Dâmbovița, 1973, p. 228. Cu ocazia negocierilor la care participase în 1717 la Viena, împăratul Carol al VI-lea îi dăruise o cruce. N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, p. 10.

⁵⁰ Ș. Papacostea, *Oltenia...*, p. 153.

⁵¹ N. Iorga, *Istoria Bisericii...*, p. 102; N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia...* p. 10.

⁵² N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, p. 19 și anexele 4, p. 138 și 6, p. 139.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 56; Ș. Papacostea, *Oltenia...*, n.2, p. 299.

⁴⁶ Al. Lăpedatu, „Damaschin episcopul și dascălul...”, p. 579.

⁴⁷ BRV II, pp. 22-23; pr. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, II, p. 331.

⁴⁸ Ș. Papacostea, *Oltenia...*, pp. 288-289.

nume propuse de adunări electiv mixte, laice și bisericești⁵³, prin revizuirea titlurilor de stăpânire a moșiilor mănăstirești, prin controlul gestiunii economice a mănăstirilor, nu de către episcop, ci de administrația civil-militară. În fața acestei perspective, episcopul Damaschin a încercat să opună rezistență, propunând el însuși un proiect de reorganizare bisericească. Împreună cu patru egumeni aleși (arhimandritul Ioan de la Hurezi, Ștefan al Bistriței, Ștefan al Arnotei și Pahomie al Govorei⁵⁴), adunați în noiembrie 1719 în chiliile de la Mănăstirea Hurezi, el a elaborat un proiect care viza, de fapt, emanciparea Bisericii Olteniei de sub tutela laică a guvernului: Episcopia Râmnicului nu se va subordona Mitropoliei Belgradului, ci Patriarhiei de la Constantinopol; episcopul urma să fie singurul în măsură să numească ori să destituie egumenii mănăstirilor, să reprezinte mănăstirile înaintea guvernului, să verifice, împreună cu soborul, gestiunea acestora, să aprobe ridicarea de noi biserici și mănăstiri. Micul sinod solicita de asemenea restabilirea vechilor drepturi ale mănăstirilor (scutirile de diferite taxe) și a vechilor rânduieli interne⁵⁵. Intenției administrației de a organiza la Craiova o școală latinească pentru bulgarii catolici de la Chiprovăț, aduși acolo, micul sinod hurezean îi opunea propunerea înființării unei școli românești la Râmnic:

„Am socotit cu tot soborul că lucru plăcut lui Dumnezeu iaste și de folosul țării ca să să facă aici în țară două școale, una rumânească, alta latinească. Înse cea rumânească să fie în Râmnic pe seama Episcopului și a mănăstirilor și a popilor și ce ar fi cheltuiala dascălilor și a copiilor seraci, să fie de la dânșii. Iară cea latinească să fie la Craiova pe seama domniei și a boiarilor și a țărăi, să le poarte grija de toată cheltuiala.”⁵⁶

Nimic din aceste cereri nu s-a îndeplinit, cu excepția școlii latinești; în 1725 s-a dat decretul definitiv de supunere a Episcopiei Râmnicului, scaunului belgrădean⁵⁷; guvernul s-a amestecat tot mai mult în viața Bisericii⁵⁸, inclusiv în viața monahală, în raportul dintre stareți și obște; în organizarea mănăstirilor au intervenit adesea ispravnici numiți de administrația imperială; clerul de mir a intrat și el, din considerente fiscale,

⁵³ Ș. Papacostea, *Oltenia...*, p. 290.

⁵⁴ N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, p. 20.

⁵⁵ *Ibidem*, pp. 20-23; N. Iorga, *Istoria Bisericii...*, p. 103.

⁵⁶ Ș. Papacostea, *Oltenia...*, n. 4/p. 299.

⁵⁷ N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, pp. 53-54.

⁵⁸ Când, în 1723, egumenul de la Călușu a fost depus din preoție și din egumenie de către administrație, episcopul Damaschin a fost doar informat despre aceasta: N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, p. 41 și anexa 21, p. 154.

în atenția noii stăpâniri⁵⁹. Un al doilea sinod, ținut de episcop în 1725 cu egumenii de la Bistrița, Hurezi, Segarcea, Arnota, Govora și Căluu pro- testa împotriva unor dări impuse mănăstirilor⁶⁰. Pentru dovedirea jus- teții păstrării vechilor privilegii mănăstirești, episcopul și egumenii au fost nevoiți să înfățișeze stăpânirii documentele și actele de proprietate: semnătura episcopului Damaschin se află pe mai toate cataografiile celor 18 mănăstiri de călugări, 5 de maici și 17 schituri⁶¹. Cu durere va fi văzut bătrânul episcop aflul de catolici (bulgari, germani, maghiari) în chiar scaunul de la Râmnic, unde funcționa o mănăstire franciscană, subven- ționată de guvern⁶². Chiar dacă izolat, cazul egumenului de la Segarcea care în 1724 îmbrățișase Uniația⁶³, va fi otrăvit și mai mult ultimii ani de viață ai vlădicăi.

În acest context pare neobișnuit de cutezătoare cererea episcopului Damaschin, adresată în toamna anului 1725 comandantului austriac Karl Tige, *Oberdirektor*-ul peste Oltenia, și Consiliului imperial de război, de a tipări la Râmnic cărți liturgice în limba română. Invitat de autorități să arate ce carte dorește să publice – pentru ca aceasta să fie „examinată pre- cis”⁶⁴ – episcopul revenea în 22 noiembrie, câteva zile înainte de săvârșirea sa, cu o scrisoare conținând explicația proiectului său⁶⁵:

„Cărțile însă pe care mă gândeam să le tipăresc nu sunt născociri ale minții mele, ci sunt vechi cărți bisericești, obișnuite în ritul nostru răsă- ritean, de citit și de cântat, care sunt tipărite și în Veneția în limba greacă și apoi sunt vândute în toate părțile unde se găsesc greci; asemenea cărți tipărite se află și în limba slavonă, [fiind] tipărite în toată Serbia și Bulgaria și în Polonia și în Rusia Mare și Mică și chiar în Oltenia și în Muntenia și în Moldova și în Transilvania, în toate bisericile românești. Cum aceste cărți sunt slavone și văzând eu că românii noștri stau în biserici, din cauza neștiinței lor, precum boii, fără să înțeleagă ce citesc și ce cântă și pleacă din biserici fără nici un rod, m-am îngrijit, din dumnezeiesc îndemn și cu multă osteneală, cu zece ani în urmă, să traduc din limba greacă și slavonă în limba noastră românească simplă și astfel de cărți mă gândeam să tipă- resc din motivele arătate, spre slava lui Dumnezeu și nemoartă pomenirea Sfintei Kesariceștii Majestăți Catolice, dar până acum strădania a rămas zadarnică și va rămâne mai departe, deoarece deocamdată nu avem nici

59 Ș. Papacostea, *Oltenia...*, p. 295.

60 N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, p. 39.

61 *Ibidem*, p. 32.

62 Ș. Papacostea, *Oltenia...*, p. 297 și n. 3.

63 N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, p. 44 și anexa 28, p. 158.

64 *Ibidem*, p. 58 și anexa 45, p. 163.

65 *Ibidem*, pp. 164–165 (originalul latin).

Vreme îndelungată episcopul și dascălul Damaschin fusese lipsit de posibilitatea tipăririi cărților traduse. Dar din propriile sale venituri, adunate timp de mulți ani, a reușit... să cumpere o tipografie cu tot materialul xilografic necesar, să angajeze un meșter priceput și să cumpere hârtia pentru primele cărți. ❧

tipograf priceput, nici bani, căci de o mare sumă de bani este nevoie când sunt tipărite asemenea cărți. Când Domnul ne va da astfel de putere și de vom putea afla vreun binefăcător care să ne poată ajuta cu bani pentru această dumnezeiască lucrare, atunci va fi cu puțință și să se înceapă aceasta, și, înainte ca acest lucru să se întâmple, voi trimite, potrivit poruncii Excelenței Voastre, un exemplar Ilustrului Domn Secretar al Consiliului Aulic de Război, întrucât fără știrea Excelenței Voastre și a Ilustrului Domn Secretar, nu voi începe aceasta în nici un chip.

Prima carte pe care doresc să o tipăresc se numește în grecește *Minologion* și conține sărbătorile din duminici, ale Sfintei Fecioare Maria, Maica lui Hristos și ale tuturor sfinților de peste an, începând cu luna septembrie și până în ultima [zi] din august; din această carte vă voi trimite, când va fi nevoie spre lămurire, o lună în limba română, întreaga carte fiind cu neputință de trimis, cu toate că din acea carte citim și cântăm zilnic în biserica noastră, deoarece o lună este destul pentru toate spre exemplificare; după aceasta, cu bucurie și fără nici o teamă vom trimite lucrarea tipărită în întregime, și nu una, ci mai multe [exemplare] și atunci se va vedea adevărul nostru și care sunt slujbele în biserica noastră.

Cu umilință rog pe Excelența Voastră să socotească a fi de folos pomenirea la Augusta

Curte a cărților amintite mai sus, ca să nu fiu în nici un chip bănuț, întrucât mă știu întru toate credincios Kesariceștii Sale Majestăți Catolice...”

Administrația austriacă adăuga, în adresa de însoțire a petiției, că

„Damaschin episcopul Râmnicului cere eliberarea unei aprobări pentru a putea distribui, fără vreo opreliște, în Transilvania, Banatul Timișoarei și districtul Aradului, cărțile de rugăciune tipărite la Râmnic, [fiind] în română și destinate învățaturii poporului român.”⁶⁶

Vreme îndelungată episcopul și dascălul Damaschin fusese lipsit de posibilitatea tipăririi cărților traduse. Dar din propriile sale venituri, adunate timp de mulți ani, a reușit, probabil în cursul anului 1723, să cumpere o tipografie cu tot materialul xilografic necesar, să angajeze un meșter priceput (pe Ilie Cernăvodeanu) și să cumpere hârtia pentru primele cărți⁶⁷. A fost prima tipografie de la sud de Carpați pe care nu domnia a obținut-o. Tipărirea a început de fapt cu un an înaintea corespondenței amintite, cu *Ceaslovul* românesc (1724, august 26),

„...într-acest chip așezat și tipărit în Sfânta Episcopie a Râmnicului, cu porunca și toată cheltuiala la facerea tipografiei de nou și la tipărirea acestei cărți a preasfințitului și de Dumnezeu iubitorul[ui] Kir Damaschin, Episcopul Râmnicului...”⁶⁸

⁶⁶ *Ibidem*, p. 59 și anexa 46, pp. 163–164 (originalul german).

⁶⁷ O moară de hârtie, înființată de Matei Basarab pe la 1642 pentru nevoile tipografiei de la Govora, a funcționat în chiar vatra orașului Râmnic. Informațiile despre ea se opresc însă în 1708, respectiv anul în care Sf. Antim, fiind ales mitropolit, se mută la București, luând cu el și tipografia de la Râmnic. Aurelian Sacerdoțeanu, „Fabrica de hârtie din Râmnicul Vlclui în secolul al XVII-lea”, *Buridava*, I (1972), pp. 273–284.

⁶⁸ BRV IV, p. 47.

Au urmat *Învățătura pentru șapte Taine* (1724) și *Psaltirea românească* (1725). Se vede însă că difuzarea *Învățăturii* printre românii din Ardeal a nemulțumit atât de mult autoritățile, încât acestea nu numai că au interzis-o (1725), dar s-au decis și să cenzureze activitatea tipografică a episcopului, fapt care explică tensiunea înregistrată în corespondența menționată din toamna târzie a lui 1725: autoritățile pretind să „examineze precis” cărțile propuse spre tipărire, iar episcopul le apără, arătând că „atunci se va vedea adevărul nostru”. Așa se face și că nu a mai putut publica acel Catehism pe care îl destinase în primul rând românilor transilvăneni.

Motivația uriașului său „proiect editorial” era cât se poate de limpede: „din dumnezeiesc îndemn” dorea ca toți românii să poată avea folos duhovnicesc din slujbele săvârșite în limba lor și vedea în aceasta un neprețuit sprijin adus ortodocșilor din Transilvania, pentru păstrarea nealterată a credinței lor. Lucrul s-a aflat, desigur, în conflict cu interdicția, emisă în decembrie 1725 de Consiliul imperial de război, de a difuza cărțile dincolo de munți⁶⁹; totuși, cărțile tiparniței lui Damaschin de la Râmnic, publicate în tiraje foarte generoase, s-au bucurat de o largă circulație în toate provinciile românești – chiar și în Moldova, unde întâlneau tipări-turile ieșene – dar mai ales, așa cum își dorise, „în Transilvania, Banatul Timișoarei și districtul Aradului”, inclusiv în Maramureș. Circulația lor clandestină peste munți nu a încetat după 1739, când Oltenia a revenit în hotarele Țării Românești, astfel că traducerea lui Damaschin, reluate în numeroase ediții în tot cursul secolului al XVIII-lea și al celui următor, și-au împlinit menirea în pofida opoziției autorităților imperiale⁷⁰. Ținând cont de faptul că, pe atunci, nici chiar în tiraje mari, cheltuielile tiparului nu se puteau acoperi numai din vânzarea cărților⁷¹, înțelegem că Episcopia a depus eforturi considerabile pentru finanțarea atât de activei sale tipografii; statornicia cu care episcopii de Râmnic au susținut această investiție duhovnicească, națională și educativă de-a lungul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, îi așează, cu adevărat, în rândul ctitorilor de neam.

Afirmația episcopului Damaschin că a început traducerea cărților de cult „cu zece ani în urmă” (deci către 1715) pare mai greu de înțeles, din moment ce activitatea lui este atestată cel puțin din 1700, prin traducerea *Octoihului*. Este posibil ca aici să se fi strecurat o aproximare diplomatică,

⁶⁹ N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, p. 59 și anexa 50, p. 167. Aceasta deși comandantul Tige, în referatul înaintat la 12 decembrie 1725 Consiliului de război, referat ce însoțea amintita scrisoare din 22 noiembrie a vladicăi, sublinia că aceste cărți „nu conțin controverse [teologice], ci sunt simple cărți de rugăciune”: ibidem, anexa 52, p. 171.

⁷⁰ B. Teodorescu, „Episcopul Damaschin...”, p. 642 și Virgil Molin, „Tiparnița de la Râmnic, mijloc de luptă ortodoxă împotriva catolicismului din Transilvania (1705–1800)”, *Mitropolia Olteniei*, XII (1960), nr. 7-8, pp. 458-471.

⁷¹ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia Demény, *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană (secolele XVII-XIX)*, București, 1985, p. 120.

pentru a nu lega începutul activității sale de numele Sfântului Constantin Brâncoveanu, marele apărător al Ortodoxiei⁷² și lăsând în acest fel impresia că lucrarea lui de traducere ar avea doar un simplu rol bisericesc și educativ („...fiind destinate învățaturii poporului român”). De altfel, cei zece ani despre care vorbește au fost atât de frământați, încât cu greu ar fi putut găsi destul răgaz pentru o operă atât de vastă.

⁷² Deși Brâncoveanu era apreciat la Viena pentru serviciile diplomatice aduse, totuși intervențiile sale în Transilvania – ce încercau, discret, să ajute pe românii ortodocși amenințați de Uniație – au fost oprite în 1702, fiind socotite amestec în treburile interne ale imperiului. Paul Cernovodeanu, „Viața politică la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Epoca lui Constantin Brâncoveanu”, *Istoria Românilor*, IV, București, 2012, p. 256.

Dr. Oana-Mădălina
Popescu

Miniaturi iconografice pe hrisoave din Țara Românească, în secolele XVII-XIX

În rândurile de față facem o scurtă referire la hrisoavele ornate cu icoane, care sunt mai rare în comparație cu alte tipuri de hrisoave miniaturate¹ și dăm ca anexă o listă cu câteva dintre cele mai reprezentative documente de acest fel identificate până în prezent². Precizăm că ne propunem să cercetăm aceste acte domnești ca pe niște izvoare istorice, printr-o analiză internă și externă a lor, nedespărțind conținutul, deci textul, de forma grafică și artistică deosebită a lor, căci tocmai această împreună evaluare a componentei interne și exterioare ne duce la concluzii corecte asupra scopului pentru care au fost emise. Deci, nu le privim doar ca piese artistice, ci ca pe documente istorice oficiale, emise de domnii Țării Românești, ce se caracterizează printr-o formă artistică deosebită și mai rar utilizată.

În raport cu alte genuri de documente, frecvent întâlnite în perioada secolelor XVII–XIX, de pildă zapise sau porunci domnești, hrisoavele, fiind actele oficiale emise de domni, au avut o importanță deosebită nu doar prin conținutul lor, ci și prin formă, multe dintre ele fiind frumos împodobite, cu inițiale ornate sau frontispicii, scrise cu cerneală colorată și chiar cu lichid de aur. Din secolul al XVII-lea întâlnim destul de des și stema, pentru Țara Românească la care ne raportăm acum, o acvilă cruciată, cu zborul deschis, iar din perioada fanariotă, foarte frecvent, stemele reunite ale ambelor Principate, anume acvila pentru Țara Românească și borul pentru Moldova. Regăsirea ambelor steme pe același document pune în evidență faptul că în perioada fanariotă domnii erau schimbați dintr-o țară în alta, aceasta fiind și o caracteristică a epocii.

Din veacul al XVII-lea, regăsim nu doar hrisoave ornate (cu chenare, motive geometrice, florale sau chiar animaliere, inițiale ornate, stilizate), ci și portrete votive ale domnilor pe hrisoave, sub raport numeric ele fiind

¹ Care au miniaturi. Cuvântul provine de la miniu de plumb, de culoare roșie, cu care se scriau inițialele, frontispiciile, titlurile, chenarele; se mai folosea și cuvântul cinabru. Vezi M. D. Ciucă, *Științele auxiliare ale istoriei*, București, Ed. Universității din București, 2008, p. 64.

² Lucrăm la identificarea și valorificarea printr-un studiu, care să aibă și facsimile, acolo unde este posibil, ale acestor hrisoave ornate cu icoane.

mult mai rare decât portretele votive din biserici (unde dreptul de ctitorie permitea pictarea lor în anumite condiții) și din manuscrise, dacă acestea erau comandate la porunca unor domni. De asemenea, apar redatate sub forma unor femei, Dreptatea și Înțelepciunea.

Subliniem prin rândurile de față un tip aparte de hrisoave ornate, anume cele în care sunt redatate icoane cu sfinți, adică au miniaturi iconografice³. Le regăsim în veacul al XVII-lea, dar mult mai numeroase sunt în secolul al XVIII-lea, în perioada fanariotă. Ca răspândire geografică, pe cele cu miniaturi de sfinți le localizăm în Țara Românească, deși hrisoavele miniaturate cu portrete votive sunt regăsite și în Moldova, unde au pătruns prin filiera Munteniei. Se consideră că, dacă primul hrisev ornat cu portrete votive din Țara Românească este cel din 10 iulie 1614⁴, dat de Radu Mihnea pentru Mănăstirea Dealul, primul din Moldova este cel din 9 decembrie 1627, dat de Miron Barnovschi pentru Mănăstirea Uspenia din Iași⁵.

Portrete votive ale domnilor apar și pe cărți de cult, manuscrise comandate de aceștia pentru diferite mănăstiri, cum este portretul lui Ștefan cel Mare din *Tetraevangheliarul* de la Humor, din 1473; portretele lui Matei Basarab și al soției sale Elina, de pe *Evanghelia* din 1650; al lui Șerban Cantacuzino și al soției sale Maria din *Condica Mănăstirii Cotroceni* din 1799⁶. De asemenea, amintim *Condica Mănăstirii Radu-Vodă*⁷ din 1794, unde apar redați Radu-Vodă și Alexandru Moruzi, deși nu au fost contemporani; sau portretul lui Alexandru II Mircea, al soției sale Ecaterina și al fiului lor Mihnea, pe *Evangheliarul* de la Muntele Sinai⁸.

Icoane cu sfinți apar pe manuscrise și cărți de cult și amintim de pildă *Liturghierul* din 1654–1656 unde sunt redați Matei Basarab și soția sa, iar deasupra este icoana Deisis⁹. La fel, în *Condica Mănăstirii Radu-Vodă*, deasupra portretelor domnilor este redată Sfânta Treime, hramul mănăsti-

3 Vezi de pildă reproduceri în facsimil în lucrările: *Domnitorii și suita domnească în Epoca Fanariotă*, coord. Gabriela Dumitrescu, București, Ed. Excelență prin Cultură, 2015; *Din patrimoniul Arhivelor Naționale. Album de documente*, ed. Corneliu-Mihai Lungu, Marcel-Dumitru Ciucă, București, Arhivele Naționale ale României, 2006; *România. Istorie în documente*, ed. Ioana Burlacu, Maria Dogaru, Silvia Popovici, Ioan Opreș, Maria Soveja, București, 1992; Claudiu-Victor Turcitu, *Istorie în documente. Mavrocordății 1711–1786*, București, DAR Development Association, 2015; Documente feudale privind istoria orașului București și a satelor învecinate aflate în colecția Muzeului Municipiului București, ed. Ionel Ioniță, București, Ed. Muzeului Municipiului București, 2006; Mariana Lazăr, *Sub semnul vulturului bicefal. Cantacuzinii în veacul al XVII-lea*, București, Muzeul Național Cotroceni, 2016.

4 Gh. Popescu-Vâlcea, *Miniatura românească*, București, Ed. Meridiane, 1981, p. 95.

5 Despre aceste aspecte ale influenței iconogafiei muntene asupra celei moldovenești, cu bibliografia aferentă, la Șt. Andreescu, *Restitutio Daciae*, vol. II, București, Ed. Albatros, 1989, p. 60–61. Tendința hrisoavelor ornate cu portrete votive este pusă în legătură cu Matei al Mirelor, de la Mănăstirea Dealul.

6 Gh. Popescu-Vâlcea, *Romanian Miniatures*, București, Ed. Meridiane, 1998, p. 77–78.

7 ANIC, Ms. 256, f. 17 v.

8 N. Iorga, *Evangheliarul lui Alexandru-Vodă Mircea la Muntele Sinai*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, XXVII, 1934, p. 32–35.

9 Gh. Popescu-Vâlcea, *Romanian Miniatures...*, p. 79.

rii. Sfinții Evangheliști sunt des întâlniți de la primele manuscrise, de regulă Evangheliare. Există și portrete ale unor clerici pe manuscrise, cum este redarea starețului Ignatie în *Condica Mănăstirii Radu-Vodă* din București sau chipul (chiar autoportret) lui Anastasie Crimca, pe manuscrise de la Mănăstirea Dragomirna din Moldova. Cu toate acestea, ne oprim în cercetarea noastră doar la hrisoavele împodobite cu icoane.

Ca tipologie, hrisoavele ornate cu miniaturi de sfinți sunt întăriri de moșii și privilegii sau danii domnești către mănăstiri, închinare sau neînchinare, interne dar și externe spațiului românesc. De asemenea ele pot fi întăriri de proprietăți acordate unor mari boieri, ca în cazul hrisoavelor emise în mai 1793 de Alexandru Moruzi, pentru întăriri de sate, marelui vornic Ianache Moruzi și respectiv marelui logofăt Scarlat Ghica. Sunt și hrisoave cu reglementări de natură bisericească și ne reamintim în acest sens de cel din ianuarie 1742, dat de Mihail Racoviță. Totodată sunt regulamente de întemeiere și funcționare a unor spitale și exemplificăm aici prin hrisovul din iulie 1796, prin care Alexandru Moruzi întemeiază spitalul de la Dudești, prin cel din octombrie 1735 cu care Grigorie II Ghica întemeia spitalul de la Pantelimon sau prin actul din noiembrie 1793, prin care Alexandru Moruzi reglementează regimul navigației pe Dunăre.

Însă cele mai multe documente cu miniaturi iconografice sunt de fapt danii și privilegii către biserici și mănăstiri. În aceste cazuri, cel mai frecvent apare icoana hramului mănăstirii care beneficia de mila domnului, însă întâlnim și situații în care este redat sfântul ocrotitor al domnului. Ca exemplu, amintim actele din mai și noiembrie 1793 ale lui Alexandru Moruzi, unde este redat Sf. Ierarh Alexandru, patronul domnului. Documentul

din octombrie 1770, dat de Manuil Ruset schitului Mărculești, are și icoana Sf. Manuil, patronul domnului.

Ca hramuri, apar, mai des, Sf. Ierarh Nicolae, pentru acte către Mănăstirea Dealul, Sfinții Constantin și Elena în hrisoave către Mitropolia Țării Românești, Bunavestire pentru Mănăstirea Glavacioc, Adormirea Maicii Domnului pentru Mănăstirea Cotroceni, Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril pentru Mănăstirea Mărgineni, Sf. Ioan Botezătorul pentru Mănăstirea Sf. Ioan din Focșani, Sf. Spiridon și Sf. Visarion pentru Biserica Sf. Spiridon Nou din București.

Ca hramuri mai rare care sunt reprezentate pe hrisoave amintim: Cei 40 de Mucenici, redați pe acte către metohul bucureștean al Episcopiei de Râmnic; Sf. Ilie, ocrotitorul Mănăstirii Doicești; Sfinții Ecaterina și Moise, pentru acte către Mănăstirea Sf. Ecaterina din București, închinată la Sinai, unde Moise a primit Tablele Legii.

Icoane mai rar întâlnite sunt cele ale Sf. Marcian, cu părinții de la Sinodul al patrulea ecumenic de la Calcedon, redat pe hrisovul lui Mihail Racoviță din 1742; ale Sf. Manuil; ale Sfinților Proroci David și Solomon, reprezentați pe documente emise de Ștefan Cantacuzino, pentru scutire de dări. Ca frecvență, cel mai des întâlniți în actele analizate până acum sunt: Sf. Ierarh Nicolae, Sfinții Constantin și Elena; icoane cu Maica Domnului.

Miniaturile iconografice sunt redade cu respectarea erminiiilor de pictură bizantină, fiind similare, din acest punct de vedere, cu icoanele de pe manuscrise, cărți de cult sau biserici. De exemplu, în documentul din 29 noiembrie 1784, prin care Mihail Suțu întărește Episcopiei de Râmnic milele anterioare, anume bolovani de sare de la Ocna Mare și vinăriciul domnesc, este redat Sf. Ierarh

Nicolae, ocrotitorul episcopiei. Apare în partea stângă de sus a actului, în picioare, cu haine de arhieru, binecuvântând cu mâna dreaptă și ținând în stânga Sf. Evanghelie. Hainele Sfântului sunt colorate în roșu, verde și galben. După cum citim în text, privilegiile sunt acordate de domn: Sfintii și dumnezeieștii Episcopii Râmnicu din sud Vâlcea, unde să cinstește și să prăznuiește hramul Sfântului Marelui Ierarh de minuni făcătorul Nicolae, Arhiepiscopul de la Mira Lichiei¹⁰.

Tot Sf. Nicolae este reprezentat pe primul hrisov ornat cu portrete votive¹¹ și miniaturi iconografice identificat până acum. Este vorba despre actul din 10 iulie 1614, prin care Radu Mihnea întărește Mănăstirii Dealul moșii. De data aceasta, Sfântul nu este redat în picioare, ci doar ca bust, dar în aceeași postură, ținând Sf. Evanghelie în mâna stângă și binecuvântând cu dreapta. Este înveșmântat în haine de arhieru.

Un document frumos ornat cu mai multe icoane, unele ale unor sfinți mai rar reprezentați este cel din 25 octombrie 1770, prin care Manuil Ruset întărește schitului Mărculești, la acea dată în județul Muscel, privilegiile anterioare. În partea dreaptă este redat în picioare Sf. Mare Mc. Dimitrie, cu sulita în mâna stângă și crucea în dreapta, înveșmântat în haină verde și manta roșie. În partea stângă apare icoana Înălțarea Domnului, în care sunt redați în registrul inferior Maica Domnului, îngeri și sfinți, iar într-un registru superior Hristos și doi îngeri, Înălțarea fiind hramul mănăstirii; mai jos apare și Sf. Manuil, patronul domnitorului. Între icoane se află stema Țării Românești, acvila cruciată, adică ținând o cruce în cioc, cu zborul deschis, peste scut se află o coroană timbrată. Frumoasă este și arenga actului, care motivează cumva dania și amintește că: *Lucrurile cele folositoare de suflet care prin iubirea de Dumnezeu se fac și se săvârșesc de către blagocestinii domni către sfintele și dumnezeieștile lăcașuri, nu numai laudă vremelnică le pricinuiesc, ci și după petrecania lor le rămân nume nemuritoare și pomenire veșnică*¹².

Unele documente sunt miniate de dascălul slavonesc de la Sf. Gh. Vechi, Popa Flor, renumit pentru ornarea manuscriselor mai ales. Ca exemplu de hrisov împodobit de el, amintim pe cel din 30 iulie 1763, prin care Constantin Racovița stabilește leafa dascălului elinesc și slavonesc de la două școli din Craiova, venituri care urmau să fie asigurate de mănăstirile Bistrița și Arnota. Textul ne spune că domnul a fost rugat de episcopul Râmnicului, Grigorie, ca să reînnoiască așezămintele acestor școli: *Sfinția Sa, părintele de Dumnezeu iubitorul Grigorie, episcopul Râmnicului,*

¹⁰ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., XCIV/36.

¹¹ Radu Mihnea, soția sa Arghira și fiul lor Alexandru, redați în picioare, sub icoana Sf. Nicolae, având toți coroane de tip deschis.

¹² BAR, Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., LXIX/111.

*prin rugăciune, ne-au adus aminte pentru două școale din orașul Craiova de la episcopie, una elinească și alta slavonească, ca să le înnoim și să le întărim așezămintele și orânduilele ce au [...] și le-am dat supt toată iconomia și purtarea de grijă a Arhieriei Sale*¹³. În document apar reprezentați Sf. Nicolae și Sf. Dimitrie.

Un alt document ornat Popa Flor este cel din 4 iulie 1768 prin care Alexandru Scarlat Ghica întărește Mănăstirii Sf. Spiridon din București venitul unor bălți din județele Dolj și Romanați. În partea superioară a actului, de o parte și alta a stemei Țării Românești, acvila cruciată, pe un scut cu o coroană timbrată și ținut de doi lei afrontați, se află reprezentați Sf. Ierarhi Spiridon și Visarion, patronii bisericii. Ei sunt înveșmântați în haine arhieresti, frumos colorate și cu lichid de aur, primul având cărmida în flăcări în mâna stângă și binecuvântând cu dreapta, iar celălalt având Sf. Evanghelie în stânga și binecuvântând cu mâna dreaptă. Textul are o foarte frumoasă arengă care motivează dania, dar care arată și conștiința domnilor că au primit stăpânirea peste norodul creștinesc de la Dumnezeu și că sunt datori să facă bine, mai ales Bisericii, prin danii către sfintele lăcașuri: *Domnii și oblăduitorii cei de Dumnezeu aleși și înălțați la stepena cea înaltă și prea slăvită a domniei, spre oblăduirea norodului și polițiilor creștinești, au datorie netăgăduită a întări și a păzi neclintite și nestrămutate nu numai cele bine orânduite și așezate de răposății și trecuții domni, ci mai vârtos și mai cu deadinsul datorita cea mai cuvincioasă se cunoaște când, cu inimă învoieșată, se sârguiesc spre folosul dumnezeieștilor lăcașuri, cu danii și afierosiri*¹⁴.

Icoane apar și pe hrisoave pentru mănăstiri din exteriorul spațiului românesc. Ne referim la actul din 16 mai 1727, prin care Nicolae Mavrocordat întărește Mănăstirii Pogoniana din Epir o danie de 6000 de bani din vistieria domnească. În partea superioară a documentului sunt redați Sfinții Petru și Pavel, hramul mănăstirii, după cum citim și în text. Primul ține biserica în mână, al doilea Sf. Evanghelie și sunt redați de o parte și alta a stemelor reunite ale Țării Românești și Moldovei.

Hrisoavele ornate amintite aici sunt importante, așadar, prin formă și prin conținut. Prin formă deoarece sunt frumos împodobite cu icoane de sfinți, redați cu respectarea canoanelor de pictură bizantină, conform erminiilor, așa cum sunt zugrăviți și în biserici, iar prin conținut, pentru daniile sau întăririle domnești de privilegii către biserici și mănăstiri, episcopii sau către Mitropolia Țării Românești, căci cele mai multe sunt adresate Bisericii. Unele dintre ele au la începutul textului o arengă, din care se vede concepția de guvernare creștină a domnilor, conștientizarea

¹³ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., XCIV/28.

¹⁴ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., CCCXCVI/5.

faptului că guvernează un popor creștin și că au datorie de a se îngriji de sfintele lăcașuri de cult. Totodată, reprezentarea sfinților pe acte oficiale emise de domni reflectă, la rândul ei, concepția de viață creștină a conducătorilor acelor vremuri (care mărturiseau în partea de protocol inițial, la intitulatie că au domnia din *mila lui Dumnezeu*). Actele pun în lumină un stat creștin, chiar sub suzeranitate otomană, dar care avea autonomie internă, cu păstrarea instituțiilor și a religiei ortodoxe.

Actele sunt frumos miniate, cu cerneluri colorate și lichid de aur, ceea ce arată cinstea pe care domnii o acordau sfinților și implicit mănăstirilor cărora le acordau danii. Cele mai multe dintre aceste acte sunt din perioada fanariotă, care a adus înnoiri și modernizări în plan instituțional, dar a păstrat respect pentru Biserica.

Anexă

Secolul al XVII-lea

- 1614 iulie 10 – Radu Mihnea, domnul Țării Românești, întărește Mănăstirii Dealul sate. ANIC, Sului 2. Text slav; pe hrisov este redată icoana Sf. Ierarh Nicolae, ocrotitorul mănăstirii.
- 1646 aprilie 9 – Matei Basarab, domnul Țării Românești, dăruiește Mănăstirii Doicești din județul Prahova moșii și scutiri fiscale. ANIC, Colecția Doc. Muntenesci, XXV/16. Text în limba slavă; apare icoana Sfântului Proroc Ilie, hramul Mănăstirii Doicești.
- 1652 mai 21 – Matei Basarab, domnul Țării Românești, întărește Mănăstirii Dealul privilegii anterioare. ANIC, M-rea Dealul, II/1. Text slav; icoana Sfântului Ierarh Nicolae, ocrotitorul Mănăstirii Dealul.
- 1655 ianuarie 15 – Constantin Șerban, domnul Țării Românești, întărește Mănăstirii Vieroși sate și privilegii. ANIC, M-rea Vieroși, XXI/1. În partea stângă a documentului este redat Sf. Cheorghe omorând balaurul.
- 1682 octombrie 20 – Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești, închină Mănăstirea Cotroceni Sfântului Munte. ANIC, Sului 7. Este redată icoana Adormirii Maicii Domnului, hramul Mănăstirii Cotroceni.
- 1695 aprilie 25 – Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești, acordă Mănăstirii Hurez, ctitoria sa, moșii și venituri. ANIC, Sului I/9. În hrisov este redat Hristos, înconjurat de sfinți (Sfântul Ioan Gură de Aur), proroci (David și Solomon) și îngeri.

Secolul al XVIII-lea

- 1714 aprilie – Ștefan Cantacuzino, domnul Țării Românești, scutește preoții de dări către visterie. ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXCII/3. Apar două icoane, a Sfinților David și respectiv Solomon.
- 1714 aprilie 1 – Ștefan Cantacuzino, domnul Țării Românești, desființează văcăritul. ANIC, Colecția Doc. Diplomatie nr. 10. Text în limba greacă. Este redat Solomon.

- 1715 iulie 29 – Hrisov arhieresc pentru așezământul Mănăstirii Antim din București. ANIC, Suluri I/13. Documentul este ornat cu icoana lui Hristos, înconjurat de îngeri.
- 1715 octombrie 14 – Ștefan Cantacuzino acordă Mănăstirii Tuturor Sfinților privilegii. BAR, Doc. Ist., XIV/30. Este redat un înger.
- 1716 mai 28 – Nicolae Alexandru Mavrocordat, domnul Țării Românești, întărește Mănăstirii Glavacioc un sat. ANIC, M-reă Glavacioc, XVII/12. În partea superioară a documentului este redată icoana Bunevestiri, hramul mănăstirii.
- 1723 februarie 9 – Nicolae Alexandru Mavrocordat, domnul Țării Românești, acordă Mitropoliei din București dreptul de a întemeia sate cu oameni scutiți de dări. ANIC, Mitropolia Țării Românești, XII/2. Document ornat cu icoana Sfinții Împărați Constantin și Elena, ocrotitorii Mitropoliei.
- 1727 mai 16 – Nicolae Alexandru Mavrocordat, domnul Țării Românești, întărește Mănăstirii Pogoniana din Epir o danie. ANIC, Peciți 93. Pe hrisov sunt redați Sfinții Apostoli Petru și Pavel.
- 1731 aprilie 22 – Mihail Racoviță, domnul Țării Românești, cu învoirea ctitorilor, hotărăște închinarea Mănăstirii Mărgineni la Muntele Sinai. BAR, Doc. Ist., CCCXCVIII/63. În frontispiciu apar icoanele Sfintei Ecaterina, ocrotitoarea Sinaiului și a Sfinților Mihail și Gavril, cu soborul Sfinților Arhangheli, hramul Mănăstirii Mărgineni.
- 1731 mai 13 – Mihail Racoviță, domnul Țării Românești, întărește Mănăstirii Sf. Ioan din Focșani venituri. BAR, Doc. Ist., XIV/29. Este redată icoana Sf. Ioan Botezătorul, ocrotitorul mănăstirii.
- 1735 octombrie 12 – Grigorie II Ghica, domnul Țării Românești, înființează spitalul de la Pantelimon. MIB, 13 161. În partea superioară sunt redați doi sfinți, probabil Sf. Pantelimon și Visarion.
- 1742 ianuarie – Mihail Racoviță, domnul Țării Românești, stabilește respectarea de către cler și popor a canoanelor bisericești. ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1. Hrisovul este ornat cu icoana Sf. Constantin și Elena și a Părinților de la Sinodul de la Calcedon, în care în prim plan este redat Sf. Marcian, împăratul bizantin care a convocat sinodul.
- 1750 ianuarie 20 – Grigorie II Ghica, domnul Țării Românești, întărește Mănăstirii Mărgineni stăpânirea asupra unui sat. BAR, Doc. Ist., CCCXCVIII/71. În frontispiciu sunt redați, în două icoane distincte, Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril.
- 1759, iulie 9 – Scarlat Grigorie Ghica, domnul Țării Românești întărește Mănăstirii și Spitalului Sf. Pantelimon mai multe moșii. BAR, Sul 131. Apare icoana Sfântului Mare Mucenic Pantelimon.
- 1761 martie 14 – Scarlat Grigorie Ghica, domnul Țării Românești, întărește Mitropoliei din București unele sate. ANIC, Mitropolia Țării Românești, VII/34. Apare icoana lui Hristos și a Sfinților Împărați Constantin și Elena, patronii Mitropoliei.
- 1763 iulie 30 – Constantin Racoviță, domnul Țării Românești, fixează leafa dascălilor elinești și slavonești. BAR, Doc. Ist., XCIV/28. Hrisov ornat cu icoanele Sf. Ierarh Nicolae și al Sf. Dimitrie.
- 1764 iulie 18 – Ștefan Mihai Racoviță, domnul Țării Românești, întărește o moșie la Baia de Aramă, județul Mehedinți, lui Hagii Constantin Stoenescu. BAR, Doc. Ist., LV/2. Hrisovul are icoana Învierii și a Sf. Ștefan, ocrotitorul Domnului.
- 1767 septembrie 15 – Alexandru Scarlat Ghica, domnul Țării Românești, hotărăște organizarea unui spital lângă Biserica Sf. Pantelimon. BAR, Sul 92. Sunt redați Sf. Mare Mucenic Pantelimon și Sf. Visarion al Larisei.
- 1768 iulie 4 – Alexandru Ghica, domnul Țării Românești, miluiește Mănăstirea Sf. Spiridon din București cu venituri din vămi. BAR, Doc. Ist., CCCXCVI/5. Apar icoanele Sfinților Spiridon și Visarion, patronii mănăstirii.
- 1768 iulie 5 – Alexandru Ghica, domnul Țării Românești, întărește așezământul Bisericii Sf. Spiridon din București. BAR, Sul 3. Hrisovul este ornat cu icoana Sfântului Visarion și a Sfântului Spiridon, patronii Bisericii.
- 1770 octombrie 25 – Manuil Ruset, domnul Țării Românești, întărește schitul Mărculești din județul Muscel privilegiiile anterioare. BAR, Doc. Ist., LXIX/111. În partea superioară hrisovul este ornat cu icoanele Sfântului Mare Mucenic Dimitrie, având lângă el doi îngeri, și icoana Înălțării Domnului, cele două hramuri ale mănăstirii. Apare de asemenea și icoana Sfântului Manuil, ocrotitorul domnului.
- 1782 august – Nicolae Caragea, domnul Țării Românești, întărește marelui vornic Ianache Moruzi, un sat. BAR, Doc. Ist., CCCXCVI/74. E redată icoana Sf. Ierarh Nicolae.

- 1782 august – Nicolae Caragea, domnul Țării Românești, întărește Mănăstirii Căldărușani milele anterioare. BAR, Doc. Ist., LV/4. Pe hrisov este redată icoana Sf. Mare Mc. Dimitrie, patronul Mănăstirii Căldărușani.
- 1784 septembrie 29 – Mihail Suțu, domnul Țării Românești, întărește Episcopiei de Buzău milele anterioare. BAR, Doc. Ist., CXXV/7. Este redată icoana Adormirii Maicii Domnului, hramul Episcopiei.
- 1784 noiembrie 29 – Mihail Suțu, domnul Țării Românești, întărește Episcopiei de Râmnic milele anterioare. BAR, Doc. Ist., XCIV/36. Pe document apare icoana Sf. Ierarh Nicolae, ocrotitorul Episcopiei.
- 1786 iulie 1 – Nicolae Mavrogheni, domnul Țării Românești, hotărăște folosirea apei adusă de episcopul Râmnicului, Filaret, la metohul din București. BAR, Doc. Ist., XCIV/37. Pe hrisov este redată icoana Deisis, cu Hristos, înconjurat de Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătorul și icoana Sfinților 40 de Mucenici, hramul metocului bucureștean al Episcopiei Râmnicului.
- 1786 octombrie 6 – Nicolae Mavrogheni, domnul Țării Românești, întărește privilegiile bisericilor Sf. Parascheva, Sf. Ioan și Sf. Nicolae din București. MIB, 25 516. În partea superioară a actului apar icoanele cu Sf. Treime, Maica Domnului și Sf. Ierarh Nicolae și Sf. Ioan Botezătorul.
- 1793 mai 24 – Alexandru Moruzi, domnul Țării Românești, întărește marelui vornic Ianache Moruzi o moșie. BAR, Doc. Ist., CCCXCVI/50. În hrisov apare icoana Sf. Alexandru, patronul domnului.
- 1793 mai 24 – Alexandru Moruzi, domnul Țării Românești, întărește marelui logofăt Scarlat Ghica mai multe moșii. BAR, Doc. Ist., Pecete 395. Pe act apare icoana Adormirii Maicii Domnului și a Sf. Ierarh Nicolae.
- 1793 noiembrie 23 – Alexandru Constantin Moruzi, domnul Țării Românești, dă un regulament privind regimul navigării pe Dunăre. ANIC, Suluri I/47. Este redată icoana Sfântului Alexandru, ocrotitorul domnului.
- 1796 iulie – Alexandru Constantin Moruzi, domnul Țării Românești, întemeiază spitalul de la Dudești. MIB, 13 058. Sunt redați patru sfinți în partea superioară a actului.

Secolul al XIX-lea

- 1805 iunie – Constantin Alexandru Ipsilanti, domnul Țării Românești, scutește mănăstirile de oierit. ANIC, Suluri I/56. Hrisov ornat cu icoana Sf. Constantin, patronul domnului.
- 1819 octombrie 30 – Alexandru Suțu acordă scutiri fiscale Mănăstirii Sf. Ecaterina din București, închinată Muntelui Sinai. BAR, Doc. Ist., CCCXCVIII/73. Documentul este ornat cu icoana Sf. Mare Mc. Ecaterina și a Sf. Moise.

Ierom.
Antim Motoroga

O scrisoare pastorală a Sf. Ierarh Calinic și comentariul ei. Contextualizare și conceptualizare

Cele mai cuprinzătoare și defnitorii principii ale genului epistolar le găsim expuse în cel mai simplu mod în scrisorile de referință ale Sfinților Părinți, mai ales cei care, fiind îmbogățiți în arta oratoriei și adăstați în elocvența prerogativelor filosofiei, au trasat, desigur, prin numărul cantitativ de expediate, coordonatele evidente ale acestui gen. Direct spus, Sf. Ioan Hrisostom face următoarea introducere: „De vrei să-mi faci o bucurie, nu mai porunci oamenilor tăi să-mi dea ajutor în nevoile mele trupești, că n-am nevoie de nimic, ci fă-mi bucurie mare, foarte, cu cerneală și cu o bucățiță mică de hârtie. Doresc bucuria aceasta în mod deosebit”.¹ La fel, Sf. Vasile cel Mare: „Să știi că-mi ești drag, iată ți-o spun și în scris. Că tu mă urăști, am înțeles-o din faptul că mă treci sub tăcere. Scrie măcar de acum înainte, iar pe cei care te iubesc, iubește-i și tu cu un condei, cu cerneală și cu o foiță de hârtie”.² Fericitul Ieronim concretizează și o definiție: „Îndatorirea unei scrisori este aceea de a scrie ceva despre chestiunile legate de familie sau despre viața de zi cu zi, iar, într-un fel, cei absenți să devină prezenți unul pentru celălalt, câtă vreme își împărtășesc ce doresc sau ce s-a petrecut, cu toate că uneori, un astfel de ospăț al convorbirii își condimentează gustul și prin sarea învățaturii”.³ Nu degeaba s-au întocmit studii de caz care să amendeze influența epistolografiei epocii patristice asupra tuturor timpurilor, ridicând din temelie o repartizare pe scară ierarhică și finisând prin conceptul de arhierie epistolară. Un deosebit de relevant exemplu este Sf. Ciprian de Cartagina care și-a arhipăstorit enoria, în mod decisiv, prin epistolă. Timp de un an de zile chiar și Sf. Calinic a folosit acest procedeu, părăsind centrul eparhial de la Râmnic în mai 1867 și adormind întru Domnul în aprilie 1868. De altfel, Sf. Isidor Pelusiotul ajunge „duhovnicul răsăritului” prin cele două mii de scrisori expediate pe o suprafață geografică întinsă. Desigur că referințele menționate le putem include în genul amical, familial sau

¹ Scrisoarea 75, către Armatie, în *Sf. Ioan Gură de Aur, Scrisorile către persoane oficiale*, IBMBOR, Buc., 2008, p. 167.

² Epistola 330, fără destinatar, în *Sf. Vasile cel Mare, Epistole*, PSB 3, Basilica, Buc., 2010, p. 483.

³ Epistola 29, către Marcella, în *Fericitul Ieronim, Epistole*, Vol. 1, PSB 9, Basilica, Buc., 2013, p. 220.

pastoral, pregătind astfel câmpul de tratare pentru expunerea noastră și delimitându-ne de celelalte genuri.

Revenind la Sf. Calinic, aflăm din documentele descoperite o cronologie a retragerii sale din scaun, eșalonată pe durata primei jumătăți a anului 1867. Spotul de lumină care scoate la iveală aceasta este pus dinspre arhivele Mănăstirii Frăsinei la care se adaugă fundalul cadrului istoric. Aflăm astfel că pe 17 ianuarie aceluși an, Sf. Calinic inaugurează așezarea pietrei de legământ cu interdicția de a nu urca femeile, iar la 26 aceeași lună, semnează în original o catagrafie cu donația completă asupra Schitului Frăsinei. Puțin după acest timp apare și incidentul încălcării legământului

„Îndatorirea unei scrisori este aceea de a scrie ceva despre chestiunile legate de familie sau despre viața de zi cu zi, iar, într-un fel, cei absenți să devină prezenți unul pentru celălalt, câtă vreme își împărtășesc ce doresc sau ce s-a petrecut, cu toate că uneori, un astfel de ospăț al convorbirii își condimentează gustul și prin sarea învățăturii.”

lui de către o tânără din Muereasca, însă va fi repede vindecată de prezența Sf. Calinic. Urmează întocmirea actului de donație a Tipografiei sale personale, alcătuit în două exemplare și trimiterea acestora în incinta Primăriei și a Frăsineiului. Suntem nevoiți să plasăm restul evenimentelor până la data de 24 mai 1867, când Sf. Calinic va fi primit cu fast în Mănăstirea Cernica. Un ultim reper asupra activităților sale este un document trimis starețului Policarp al Frăsineiului, la 1 mai 1867, prin care anunță „încheierea soco-

telilor” și îndeamnă la buna conservare a Actului de donație a Tipografiei, pe care, „vă invităm cuvioase să-l păstrați ca document în arhiva celui schit spre cunoștință după vreme.”⁴

O ultimă scrisoare a Sf. Ierarh Calinic – 8 ianuarie 1868

Legătura patern-duhovnicească dintre Sf. Calinic și starețul Policarp se vede mai întâi din comunicarea neîntreruptă pe care au avut-o, chiar dacă Policarp era chilot în Sf. Munte, încât, la ctitoria de seamă a Sfântului – Frăsineiul, să nu ezite a-l chema pentru conducerea acestui schit. Comuniunea spirituală dintre cei doi este întărită și de corespondența de după retragerea din scaun a chiriarhului, în mare parte „gospodărească”, încheiată am spune noi, prin ultima scrisoare trimisă de Sf. Calinic, chiar cu trei luni înainte de intrarea în Împărăția lui Dumnezeu. Din ceea ce s-a descoperit până acum, ne putem pronunța că aceasta ar fi și ultima scrisoare redactată de Sf. Calinic, pe care o păstrăm în original cu deosebită evlavie în locul ce i-a fost destinat să ajungă. Aceasta este o scrisoare-răspuns, redactată cu litere chirilice pe trei file mari, iar din cuprins se dedu-

⁴ Vezi toate detaliile în vol. *Lucrarea duhovnicească și culturală a Sf. Ierarh Calinic de la Cernica, Episcopul Râmnicului*, Ed. Praxis, Arhiep. Râmnicului, 2015, pp. 115-135.

ce cu ușurință subiectul corespundat. O redăm integral, transliterată și ușor diortosită.

1868 Ianuarie 8.

S[f]ânta Monast. Cernica

Cu părintească dragoste și arhierească binecuvântare

Ghero Policarpe

Primind epistola cuvioșii tale cea trimisă prin D. Ioan servitorul nostru și văzând cuprinderea ei, ne-am bucurat că vă aflați sănătoși și dorim mult dacă va fi voința Maicii Domnului spre a vă cerceta și în persoană.

Ghero Policarp pentru cele arătate în privința ieromonahului Modest, vom chibzui de a rămâne aici și a nu se mai întoarce acolo, dacă după cum ziceți că nu vă mai puteți împăca cu dânsul; Dar vă sfătuim ca altă dată să nu se mai întâmple acolo la schit aceea ce s'a întâmplat cu dânsul. Iar pentru ceea ce ziceți că vă aflați în strâmtorare și că nu puteți să întâmpinați greutatea casei numai cu suma de 300 lei pe lună ce vi le dă; la aceasta vă arătăm: Ca să mulțumiți Preasfintei Născătoare de Dumnezeu pentru ceea ce vă trimite, având nădejde la Maica Domnului că niciodată nu vă va lăsa ca să rămâneți în lipsă și în necazuri; având de exemplu pe Sf. Atanasie al Atonului, pe Sf. Sava, pe Sf. Simeon noul cuvântător și pe alți mulți, care nădăjduind în mila lui Dumnezeu și a Preasfintei Născătoare, niciodată nu s'a împutinat cu credința și de toate de câte a avut trebuință cu rugăciunea, cu credința și cu răbdarea pe toate le-a câștigat. Acestora dar vă sfătuim să le urmați și cuvioșia voastră și atunci veți câștiga liniștea nu numai cea sufletească dar și cea trupească.

Iar pentru cărțile ce vi le-a dat acolo la schit și de care ne arătați că Preacuviosul Iconom D. Grigorie, pe care l-am orânduit de a vă fi de ajutor la trebuințele ce veți avea, s-ar fi cerut socoteală de dânsule că câte se află, asemenea și de vite că câte se află, prisos de cele prevăzute în catagrafie; la aceasta vă răspundem: că darea aceștii socoteli este de neapărat ca să se facă, pentru că aceasta este mai mult pentru liniștea cuvioșii voastre ca să scăpați, după cum ziceți din clevetirile celor răi, care zic că numai primiți, iar socoteli nu dați, însă cuvioșia ta, în înțelegere cu preacuviosul iconom, vei urma cu acele cărți după cum vi s-a zis de noi, ținând cont pentru dânsule în ce anume s-a desfăcut, și ce trebuință s-a îndeplinit. Așa este voința noastră și aceasta să vă siliți de a o urma.

Și Domnul nostru Iis. Hs., pentru rugăciunile Preacuratei Maicii Sale să vă ție în deplină sănătate și să vă dea răbdare și putere ca pe toți câți se află la acea sfântă casă, sub povățuirea cuvioșiei tale să petreacă în unire și în liniște având dragoste unii către alții și a pune fiecare silință cum să își mântuiască sufletul său.

Cărțile, adecă zece acatistiere, zece ceasloave, și cartea Sf. Simeon noul cuvântător ce le-ți dat D. Ioan le-am primit pe toate.

Noi din mila Maicii Domnului și cu rugăciunile cuvioșilor voastre ne aflăm bine și vă trimitem arhierescă binecuvântare.

Al cuvioșilor voastre părinte duhovnicesc

și către Dumnezeu rugător,

Kallinic.⁵

Putem conchide că volumul *Epistolar* publicat la București de eruditul C. Donescu, în 1840, cât și *Epistolar pentru tot felul de corespondențe* al lui Vasile Urzescu, au putut trece și prin mâna Sf. Calinic, întrucât scrisoarea conține toate elementele principale de redactare. Și aceasta mai ales când avem în minte multitudinea de însemnări și notițe făcute de Sf. Calinic pe diferite cărți lecturate cu interes și activitate. Epistola aceasta este atât de bine încheată și temele atât de clar armonizate încât se elasticizează pe mai multe genuri (amical, familial, administrativ, moral, de dragoste, de îndemn) care, așezate egal, intră bine sub titlul genului religios pastoral.

Caracteristici obiective ale subiectivității

Scrisoarea nu are o temă singulară, însă dacă insistăm a vorbi despre tematologie, vom afla rezultatul a patru teme: incidentul cu *ieromonahul Modest*, insuficiența *sume* de 300 lei, necesitatea declarării *bunurilor dobândite* ulterior inventarului și *primirea cărților de cult* de către Sf. Calinic. Primele două teme devin principale întrucât sunt dezvoltate, chiar cu trimiteri și adaosuri cu referințe morale, celelalte două rămânând secundare, prezentate cu discreție sumară, flankând temele principale. Structura pe care se edifică, având mai multe subiecte, poate fi înțeleasă dinamic. Epistola nu are motive literare, nici epitete și personificări, nici referințe imaginare (*cum ar fi să...*, *cum ar fi dacă...*) ceea ce conferă un ton de o seriozitate maximă. Nu sunt expuse și nici prezente modestii intenționate sau incapacități subiective, revelând astfel o măsură a desăvârșirii printr-o decizie clară.

Funcțiile limbajului sunt așezate în armonie, cea referențială și informativă fiind bine legată de cea expresivă, încadrându-se în arta vorbirii de a produce convingeri. O funcție clasică și necesară genului pastoral este cea kathartică, de purificare și iluminare a minții, cât și de înlăturare a îndoielilor, care apare și aici sub o formă discretă. Valorile comunică intim între ele și devin interdependente, deoarece sunt sprijinite și conexate unele cu altele. Intenția susține și dă contur precis mesajului. Cercetătorii în estetica lingvistică generală, au făcut o distincție între cunoașterea intuitivă, cea logică și cea reală a aspectelor particulare și generale ale pro-

⁵ Dosar I, ms. nr. 11, f. 1-3, Arhiva Muzeului Mănăstirii Frâsinei.

blemelor destinatarului.⁶ În scrisoarea de față se observă referințe directe la evenimente concrete din viața gospodărească, deci o cunoaștere reală, ceea ce descoperă o calitate sufletească – disponibilitatea. Fundamentarea teologică prin exemplele de Sfinți care sunt invocați și rafinamentul analitic dovedesc înțelegerea adecvată a contextului. Genul epistolar mai este reprezentat și de naturalețea limbajului și spontaneitatea momentului.

Stilul, ca factor decisiv al originalității, pare a fi desăvârșit întrucât este înfiat de cea mai bună calitate și anume claritatea. Construcția redă plinătatea simplității, din elaborare lipsind aproape cu desăvârșire orice ornament stilistic ostentativ, având o prudență ornamentală. Podoabele sunt alese cu discreție și eleganță, are și sancțiuni spirituale care generează un cadru de maximă seriozitate și dezvăluie raportarea extrem de familiară a expeditorului cu a adresantului.

Vocabularul ne oferă cele mai numeroase exemple de trăsături sufletești: ortografia, morfologia și sintaxa sunt respectate, iar topica are trăsături ale limbajului bisericesc arhaic, arhaismele fiind numeroase. Această uzanță devine normă pentru păstrarea unei tradiții și „expresia neschimbatei, permanentei și veșnicei lucrări sfințitoare a Bisericii.”⁷ Arhaismele nu au rolul de a crea imaginar stilul de epocă, ci, pe de o parte, de a respecta litera și spiritul textului sacru, pe de altă parte să ne deschidă orizontul unor fapte de limbă, menite să ne transpună într-un context potrivit înțelegerii corecte a învățăturii de credință.⁸

Genul literar al Sf. Calinic ne descoperă alegoria iubirii dintre păstor și turmă, ca deplinătate a asumării pastorale, căci el nu este „păstorul plătit” ci păstorul „care își pune viața pentru oile sale”. Dimensiunea teologică încorporată în acest corpus epistolar stă pe temelia trimiterii la propovăduire⁹. Asumarea cu responsabilitate a acestor îndemnuri crează cutremur mai întâi în viața Sf. Calinic, apoi în cea a păstoriților săi. Însă pentru a izbuti în interpretare trebuie să creăm ad-hoc o morfologie a duhului întrucât Duhul este Cel care ne lămurește toate.

Genul literar al Sf. Calinic ne descoperă alegoria iubirii dintre păstor și turmă, ca deplinătate a asumării pastorale, căci el nu este „păstorul plătit” ci păstorul „care își pune viața pentru oile sale”. Dimensiunea teologică încorporată în acest corpus epistolar stă pe temelia trimiterii la propovăduire. ❧

⁶ Prof.Univ.Dr. Mihail Diaconescu, *Teologia ortodoxă și arta cuvântului. Introducere în teoria literaturii*. Vol. 1, Aspecte generale. Personajul în literatură, Doxologia, Iași, 2013, p. 223.

⁷ Pr.dr. Mihai Gojgar, *Stilul literar religios*, Mica Valahie, Buc., 2017, p. 88.

⁸ *Ibidem*, p. 89.

⁹ *Matei XXVIII*, 19-20.

Morfologia duhului, sintaxă antropologică și enipostaziere textuală

În dezbaterea noastră nu ne-am oprit la înțelegerea cuvintelor, ci la necesitatea înțelegerii sensurilor. Scrisoarea Sf. Calinic este de fapt un testament duhovnicesc și o predare a duhului său, înțelegându-se ca specific de spiritualitate. Este o scrisoare care tace vorbind și vorbește tăcând. Transmite bucurie tocmai prin severitatea ei și este severă prin bucuria ei. Ea are gustul înțepător al adevărului, are sensuri superioare și ne învață că cele ce s-au scris sunt veșnice. Sf. Calinic caută să înfățișeze doar niște începuturi, niște uși deschise către un miez mult mai consistent, imitând astfel Scriptura. Ascuțișul condeiului tinde să țintească spre tăierea unui nărav, spre deslușirea unei înfundături sufletești, spre luminarea celor ce au fost cuprinse de întuneric. Receptarea subînțelesurilor se produce printr-un motto care trebuie identificat și transformat în „piatră de temelie”.

Motto: „dacă va fi voința Maicii Domnului”.

„Ghero Policarpe”, Iisus i-a hrănit în pustie pe cei mulți cu pâine de orz¹⁰ și doar pe cei doisprezece cu pâine de grâu¹¹, au nu ești și cuvioșia ta unul din cei „doisprezece” ai mei? Eu te-am hrănit la pieptu-mi ca să ascuți bătăile inimii, să auzi rugile ei, să simți dorința ce o am cu acea Sfântă Mănăstire și să lași în ea parte din duhul meu. „Cu părintească dragoste... ne-am bucurat că vă aflați sănătoși și dorim mult ... a vă cerceta”, însă nu voia noastră să se facă, ci „voința Maicii Domnului”. „Dorim mult... dacă va fi voința Maicii Domnului”. Noi dorim însă Ea este Stăpâna și Izvorul apei vieții; Ea este Mielușeua, care a născut pe Mielușelul; Ea este Curățitoare caldă, Locașul Luminii, Preacurată, mai înaltă decât cerurile; Adâncimea cea necuprinsă cu mintea, Înălțimea cea nespusă.¹² Noi dorim să vă cercetăm dar numai „dacă va fi voința Maicii Domnului”. Noi nu dorim să ni se facă lege voința noastră, căci Ea este Stăpâna care a născut pe Dătătorul Legii. De ținem voința noastră ne garantăm înșine paza, dar Ea este Fecioara, Păzitoarea tuturor și Îngrădirea și Întărirea și Scăparea.¹³ „Ghero Policarpe”, dorim mult a vă cerceta, însă ne și temem să nu pășim greșit pe calea morții, căci Ea este Preanevinovata care a născut Calea Vieții, Rai însuflețit ce are în mijloc Fecioria și totodată Pomul vieții. De aceea noi robii, ne agățăm nădejdea de Stăpâna. Și „dacă va fi voința Maicii Domnului” vă vom cerceta și în persoană. „Noi din mila Maicii Domnului (...) ne aflăm bine” și vă îndemnăm „ca să mulțumiți Preasfintei

¹⁰ Ioan VI, 9.

¹¹ Cf. Cina cea de taină.

¹² Canonul Preasfintei de Dumnezeu Născătoare, cântarea a 3-a, Carte de rugăciuni – ofrandă Sf. Calinic, Praxis, Arhiepiscopia Râmnicului, 2015.

¹³ *Ibidem*, cântarea a 4-a.

Născătoare de Dumnezeu pentru ceea ce vă trimite, având nădejde la Maica Domnului că niciodată nu vă va lăsa ca să rămâneți în lipsă” și prin „rugăciunile Preacuratei” să rămâneți în „deplină sănătate”. Aceasta este „voința Maicii Domnului”.

Motto: „aceasta (...) ca să scăpați (...) din clevetirile celor răi”.

Dacă plânsetele copilului sunt anunțul mamei; dacă cetatea amenințată cu pustiirea, dăinuie prin plânsete¹⁴; dacă prietenul își primește pâinile de la prieten, chiar de e miezul nopții¹⁵, tot așa fiul duhovnicesc primește cojocul celui ce în scurt timp va fi luat la cer. Pregetarea este amânată, căci Sf. Calinic, ca un bun păstor, lasă cele nouăzeci și nouă de oi sănătoase și da răspuns unei singure oițe rămase în urmă.¹⁶

Multe sunt comune multora, dar puține sunt pentru cei aleși, deoarece „mulți sunt chemați, dar puțini aleși”.¹⁷ Ți-i trimit pe prietenii mei¹⁸ ca să te dezlege de grijile lumești, precum a fost dezlegat mânzul de asină¹⁹ ca să șadă pe el Cel ce are scaun în ceruri. Părăsește cărămizile Faraonului, urmează-l pe Moise în pustie, ca să pătrunzi în pământul făgăduinței.²⁰ Când a intrat Iisus în templu a răsturnat cele ce nu erau ale Templului²¹, anume grijile anormale, grijile izvoditoare de lene, căci prin ele simplitatea este răpusă. Celei ce a îndeplinit îndatorirea ospetiei, Domnul i-a zis „te silești și de multe te îngrijești”²². Asemenea și ție trebuie să-ți amintesc cum că „un singur lucru trebuiește.”

Dă socoteală de cele ce ai acolo și nu mă stânjeni, căci mi-e greu să te învăț iarăși să înveți ceea ce cunoști. Acceptă dosădirile și clevetirile și nu căuta laudele de care te-ai lepădat odată. Să ne amintim „că Dumnezeu a risipit oasele celor ce plac oamenilor”²³. Nu mă lăsa veșnic învățând ca tu să nu ajuni „vreodată la cunoașterea adevărului”²⁴. Acest lucru nu se poate pentru că „nu puteți să slujiți lui Dumnezeu” și bogățiilor mamonei.²⁵ Și dacă nu te descurci cu atâta leafă, fă adaos din inimă, căci ea este garantul dobânzilor; ea înmulțește toate încât să rămână mai pe urmă „două-

¹⁴ Cf. *Iona* III, 10.

¹⁵ Cf. *Luca* XI, 8.

¹⁶ Cf. *Luca* XV, 5.

¹⁷ *Matei* XX, 16.

¹⁸ Sfinții menționați în scrisoare.

¹⁹ Cf. *Matei* XXI, 1-7.

²⁰ Cf. *Ieșire* V, 1-6.

²¹ *Matei* XXI, 12.

²² *Luca* XX, 41.

²³ *Ps.* LII, 7.

²⁴ I *Timotei* III, 2.

²⁵ *Matei* VI, 24.

spreceze coșuri”. Așadar, „nu vă gândiți în inima voastră ce veți mânca.”²⁶ Dacă te temi de îmbrăcăminte, te vor rușina „crinii câmpului”; de nu poți munci, te încurajează „păsările cerului”; de vei flămânzi, vei auzi „fericiți cei flămânzi”. Domnul te va ajuta că eu „am îmbătrânit și n-am văzut pe cel drept părăsit”.²⁷ Tu ai 300 de lei și nu te înfricoșezi? Lui Iuda i-au ajuns 30 de arginți să vândă pe Domnul. Să nu auzi și tu de la Petru „banii tăi să fie cu tine spre pierzare”²⁸. Dacă te îndemn să te mulțumești cu atât, nu te pedepsesc, ci este „pentru liniștea cuvioșiei voastre”.

Iar pentru clevetiri de ajuns este să știi că omul „se uită la față, iar Domnul se uită la inimă”²⁹ și de fiecare dată „ceartă pe cel care îl iubește”³⁰. Pentru că suferința „lucrează răbdare, răbdarea încercare și încercarea nădejde”³¹. Și noi nădejde trebuie să avem spre a fi pregătiți să ieșim din această lume, căci ea nu este „cetate stătătoare”. Și dacă nădejdea nu te îndeamnă să ieși de aici mai curând, mai bine este să zici „Vai mie, că pribegia mea s-a prelungit”³². „Așa este voința noastră și aceasta să vă siliți de a o urma.”

În felul acesta, Sf. Calinic dă gust amărăciunii și lipsei și le face hrănitore. Ceea ce era greu de suportat devine dintr-o dată dorit. Minteaa zămislește o nouă vedere, că cel ce era legat să gândească în largul său primește dezlegare să revină la cele „strâmte”. Scrisoarea Sf. Calinic este o moliftă caldă de îmbrățișare a inimii.

²⁶ Matei VI, 25-26.

²⁷ Ps. XXXVI, 25.

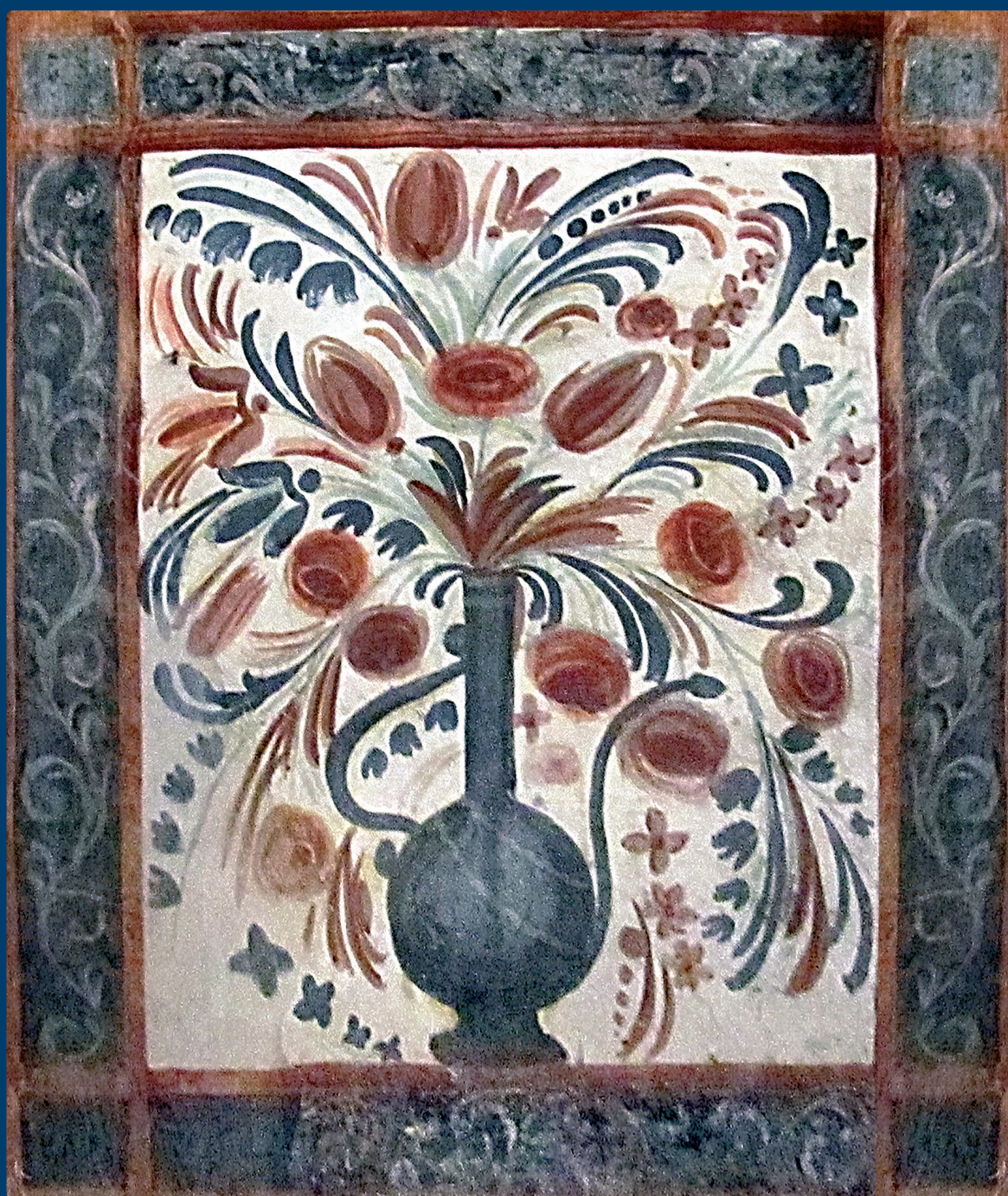
²⁸ Fapte VIII, 20.

²⁹ I Regi XVI, 7.

³⁰ Pilde III, 12.

³¹ Romani V, 3-5.

³² Ps. CXIX, 5.

Acad. Prof. Univ. Dr.
Răzvan Theodorescu
Vicepreședintele
Academiei Române

Mare voievod, herțeg și despot: ctitorul de țară Mircea I

Cu optzeci de ani în urmă Nicolae Iorga își intitula al treilea tom al *Istoriei Românilor Ctitorii* și încheia evocarea «ctitoriei independente» a veacului al XIV-lea cu ideea «creațiunii politice românești», reprezentată de cârmuirea lui Mircea cel Bătrân. Desigur, ilustrul savant ar fi putut așeza la fel de bine pe strănepotul lui Basarab Întemeietorul și în tomul următor, cel al *Cavalerilor*, dedicat lui Ștefan cel Mare, lui Iancu de Hunedoara și lui Vlad Țepeș, nepotul de fiu al ctitorului Coziei – care a fost și primul cruciat între voievozii români – dar sigur este că apelativul „ctitor de țară”, cu o domnie întemeietoare într-o epocă de statornicire culturală¹, i se potrivește aceluia pe care poetul național, privindu-i stăpânirea de la Severin până în Dobrogea, l-a numit „cel mai mare Domn al Țării Românești, acela sub care țara cuprindea amândouă malurile Dunării până în mare”².

Cu adevărat titlul purtat de acest fiu al lui Radu I, mai amplu decât cele purtate de înaintași și de urmași, precum cel din actul dat la Tismana în 23 noiembrie 1406 – „Eu, Io Mircea, mare voievod și domn, singur stăpânitor a toată țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă spre părțile tătărești și Herțeg al Amlașului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului și de amândouă părțile peste toată Podunavia, încă până la Marea cea Mare și singur stăpânitor al cetății Dîrstor”³ – este unul care reflectă strict realități istorice și nu, așa cum se întâmpla în Europa timpului, veleități monarhice.

„Mare voievod” precum bunicul său, Nicolae Alexandru, cofondator de mitropolie, „herțeg», adică «Herzog» sau «dux» al feudelor ardelene ce apăruseră deja în titlul unchiului patern Vladislav I, cel pe care izvoarele de emanație occidentală îl numeau „Mircius”, iar cele orientale „Emirgi”, fusese pentru o vreme, între 1388 și, probabil îndată după 1396 și „terra-

¹ R. Theodorescu, *O epocă de statornicire culturală: Țara Românească la 1400*, în *Marele Mircea voievod*, București, 1987, pp. 457–468.

² M. Eminescu, *Opere XIII. Publicistică 1882–1883. 1888–1889*, București, 1885, p. 188.

³ *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, I, București, 1966, p. 70; cf. *Istoria Românilor IV*, 2001, p. 288.

rum Dobrodictii despotus”, după cucerirea Dobrogei de la turci, așa cum îl indică două documente latinești încheiate cu regele Poloniei Vladislav al II-lea Jagiello, în ianuarie 1390 și iulie 1391, dar și acvilele bicefale sculptate și pictate la Cozia despre care am scris cândva⁴, titlu bizantin arogat și apoi abandonat de la sine putere în numele aceluiași realism politic menționat.

Sigur este că în domnia de peste trei decenii a lui Mircea I câteva tră-sături ale vechii civilizații românești s-au structurat temeinic. Cea dintâi este sinteza culturală aici dovedită, mai ales prin elita princiară și nobiliară. Aceasta într-o lume unde voievodul, el însuși purtător de costum cavaleresc apusean cu „chausses” împodobite cu semne heraldice orientale - se afla în relații statornice sau episodice cu împăratul rege Sigismund de Luxemburg sau cu contele de Nevers, viitor duce al Burgundiei, iar un boier valah al timpului îl însoțea pe marele senior, baronul Enguerrand de Coucy⁵.

Așa cum remarcam mai demult⁶, aidoma câtorva altor colțuri de continent, din Spania în arhipelagul grecesc, din Crimeea până în Sicilia, unde în acel moment crucial al istoriei europene - cu secularul conflict franco - englez, cu fărâmițările balcanice și cu ofensiva otomană - se întâlneau Occidentul catolic al „goticului internațional”, Bizanțul ortodox al Paleologilor și Islamul arabo - turcesc, spațiul românesc a polarizat, în contactele politice cu Basarabii și cu Bogdăneștii o „Europă în miniatură” ai cărei eroi erau împărații germani și bizantini, cruciații burgunzi și misionarii franciscani, neguțătorii genovezi și șeicii otomani, ducând în trena lor o firească atmosferă cosmopolită unde vizualul devenea a toate - stăpânitor, în ceremonialul aulic sau liturgic și în războaiele feudale nu mai puțin.

Detaliile decorative musulmane de pe ferecătura *Tetraevangelului* din 1404 - 1405 al lui Nicodim și cele din epitaful cozian de la 1396, învecinate lorosului imperial bizantin al îngerilor, erau contemporane cu aversul unor monede din 1399 - 1400, unde voievodul purta saccos și diademă de origine constantinopolitană, dar și cu sarcofagul antropomorf net occidental de la Cozia al lui Mircea, el însuși - prefațat de podoabele și gisantul de inspirație apuseană de la Curtea de Argeș ale lui Vladislav I și Radu I - și iarăși contemporan cu lăcașurile gotice de la Severin, Câmpulung și Târgoviște, într-o vreme în care venea la Marienburg, din Țara Românească, un „menestrel”, un „joculator”, un „Spilman us der

⁴ Autour de la „despoteia” de Mircea l'Ancien, în *Roumains et Balkaniques dans la civilisation sud - est européenne*, București, 1999, pp. 253 - 266.

⁵ R. Theodorescu, *Oepocă...*, p. 467.

⁶ *ibidem*, p. 465.

Walechyen⁷. Acesta venea dintr-un spațiu unde, pe la 1400, se contura o poetică slavo-română dunăreană, cu referire la aria munteană, bulgară și sârbească, povestind luptele cu turcii, evenimente din timpul unor Vladislav Vlaicu și Radu I, conflictele dintre urmașii lui Dan I și Mircea I, totul conducând la geneza unui „cântec bătrânesc”, comun în bună parte epicii românești și eposului sud-slav. Era o țară, adaug, unde, asemănător regalităților apusene se nașteau acum, pentru o vreme, ramurile dinastice: Dăneștii coborâtori din fratele lui Mircea cel Bătrân și stinși cu Neagoe Basarab, Drăculeștii – care stau la obârșia Bucureștilor – descendenți chiar din Mircea și fiul său Vlad Dracul, pe două linii, cea a lui Țepeș și a Mihneștilor, cea a lui Vlad Călugărul, Radu cel Mare, Pătrașcu cel Bun, Petru Cercel și Mihai Viteazul.

O a doua trăsătură a civilizației muntene a timpului este toleranța spirituală. O deslușim grație corespondenței purtate între 1381 și 1393 între patriarhul Eftimie al Târnovei și mitropolitul Ungrovlahiei Antim Critopoulos de unde aflăm că pe malul stâng al Dunării și-au găsit refugiu răuvoitori și potrivnici ai bisericii bulgare⁸. Și ne amintim că tot acum era adăpostit de Mircea Vodă șeicul reformator de origine selgiucidă Bedreddin de Samavna, cel care împotriva politicii sultanale predica o toleranță religioasă și un sincretism cu rădăcini anatoliene și șamaniste central – asiatice, prin care erau chemați să stea alături derviși musulmani și călugări isihăști din Balcani⁹ (aceasta într-un timp în care, din rațiuni politice, se refugia pe lângă domnul muntean în 1409 pretendentul Musa, devenit efemer sultan la Edirne doi ani mai târziu).

A treia trăsătură va fi conturarea, de pe acum, în chip limpede a unei romanități, adică latinități a spiritului românesc în veacul „întemeierii de țară”. Un veac al bilingvismului slavo-românesc¹⁰ care precede cu trei sute de ani momentul în care cronicarii vor conștientiza, ca elite cărturărești, originea latină a poporului lor; dar, totodată, un veac în care sunt semne, deopotrivă materiale și imateriale, care ne îngăduie ipoteza unei trăiri românești, alta decât cea a lumii slave sau grecești cu care lumea nord-dunăreană era în strânsă legătură.

Faptul că o biserică precum ctitoria – necropolă de la Cozia avea toate datele stilistice ale lăcașurilor contemporane sârbești de pe valea Moravei, mai puțin complicațiile și exuberanța volumetrică și decorativă de la

⁷ *ibidem*, p. 467. Pentru climatul internațional de la Dunărea de Jos în preajma lui 1400 vezi *idem*, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400–1400)*, București, 1976, p. 233 și urm.

⁸ *idem*, *Bizant, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X–XIV)*, București, 1974, p. 252.

⁹ M. Balivet, *Islam mystique et révolution armée dans les Balkans ottomans. Vie du cheikh Bedreddin, le „Hallaj des Turcs” 1358/59–1416*, Stamboul, 1995.

¹⁰ R. Theodorescu, *Vizualitate și limbaj în vechea civilizație a românilor*, București, 1998, p. 7.

Kruševac, Veluče, Neupara sau Kalenić¹¹, adoptând calmul, echilibrul și logica pe care le arătase, cu trei decenii înainte, necropola argeșeană a înaintașilor Basarabi, spune ceva. Asemănătoare multor lăcașuri moraviene – cu care avea în comun și particularitatea unui pronaos fără ferestre, propriu unei atmosfere monastice și funerare, ca și cunoscutei rugi isihaste de sorginte palamită¹² – Cozia are ceea ce cândva Gabriel Millet numea „amprenta înțelepciunii bizantine”¹³ și ceea ce eu am socotit a fi mărturia unei „latinătăți estetice” medievale, mult deosebită de estetica slavă iubitoare de complicații, supraîncărcări și tendințe piramidale în arhitectură.

Era aici și substratul de adâncă latinătate – pe nedrept neglijată – al Bizanțului care întâlnea, în extremitatea răsăriteană a Olteniei, armonia subiacentă a unui alt spirit latin, acela românesc, care cu puțin timp înainte, în aceeași Țară Românească, simplificase sobru, la Argeș, chiar experiența arhitecților bizantini ai timpului¹⁴.

Va fi rimat, într-un fel, spiritul bisericii mănăstirești, unde odihnește pe veci Mircea I, cu spiritul călugărilor valahi care, în timpul unchiului Vladislav, pe la 1370, refuzau „întocmirea chinovicească” din Cutlumuzul athonit iubitor de viață comunitară, cenobitică, de esență slavo – grecească¹⁵, înturnându-se acasă și preferând idioritmia individualistă din lăcașuri rupestre precum cele din Muscel și Buzău?

Un răspuns categoric e dificil de formulat, dar sigur este că epoca la care ne-am referit este una întemeietoare: a realismului politic, a sintezei culturale, a toleranței și a romanității spirituale pentru care domnia lui Mircea cel Bătrân rămâne un început de drum.

¹¹ idem, *Un mileniu...*, p. 206.

¹² idem, *Le narthex de deux monuments valaques des XIV-e – XVI-e siècles*, în *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art*, série Beaux Arts, XLIX, 2012, p. 4.

¹³ *Cozia et les églises serbes de la Morava*, în *Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga*, Paris, 1933, p. 849.

¹⁴ R. Theodorescu, *O epocă...*, p. 459.

¹⁵ idem, *Bizanț...*, pp. 226 – 227.

Pr. Dr.
Laurențiu Rădoi

Episcopul Teofil al Râmnicului, un strălucit ierarh al Bisericii vâlcene (I)

Anul acesta, declarat în Patriarhia Română drept *Anul omagial al unității de credință și de neam și Anul comemorativ al făuritorilor Marii Uniri din 1918*, reprezintă pentru noi, cei de azi, un privilegiu să ne purtăm cu gândul la unul dintre ierarhii de seamă ai Bisericii noastre strămoșești, căruia îi revine meritul de a se fi remarcat printre cei din tîi ctitori ai vechii culturi românești. Este vorba despre episcopul Teofil al II-lea al Râmnicului, „personalitate reprezentativă a monahismului ortodox român”,¹ care a păstorit cu vrednicie eparhia din dreapta Oltului, apoi Mitropolia Țării Românești, militînd pentru introducerea limbii române în slujbele bisericești, asemenea altor mari ierarhi contemporani, precum Varlaam al Moldovei și Simion Ștefan al Transilvaniei. Cu prilejul acestei comemorări, ne luăm îngăduința să-i închinăm câteva pagini, în care să-i conturăm personalitatea complexă, viața și activitatea, puse în slujba neamului și a credinței, într-un secol în care se conturează conștiința unității naționale, mai cu seamă după prima unire a celor trei țări românești sub un singur sceptru. Considerăm binevenit demersul, întrucît în această perioadă se împlinesc și 370 de ani de la trecerea sa la cele veșnice.

De neam român,² născut probabil în Oltenia, la sfîrșitul secolului al XVI-lea,³ viitorul ierarh a fost contemporan cu preotul Teofil Rudeanu de la Mănăstirea Cozia, fapt pentru care s-a spus în istoriografie, în mod greșit, că a aparținut familiei boierești Rudeanu. Deși nu-i știm numele de familie,⁴ fără îndoială el a manifestat din copilărie înclinare spre cele duhovnicești, fiind închinoviat la Mănăstirea Bistrița, din județul Vâlcea, minunata ctitorie a boierului Barbu Craiovescu, în care au trăit de-a lungul anilor atîția călugări olteni. Sub îndrumarea starețului

¹ Arhim. Veniamin MICLE, *Mănăstirea Bistrița olteană*, Sfînta Mănăstire Bistrița, 1996, p. 81.

² Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești*, I, ed. II, București, 1925, p. 235.

³ EPARHIA RÂMNICULUI NOULUI SEVERIN, *Anuar pe anii 1921–1925*, București, 1924, p. 297 (se va cita *Anuar*); I. C. FILITTI, „Cu privire la mitropolitul Ungro-Vlahiei Teofil (1637–1648)”, în: *Arhivele Olteniei*, an. X (1931), nr. 56–58, p. 449 (se va cita AO); Econom D. GEORGESCU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române pentru clasa IV a liceelor de băieți și fete a școlilor normale de învățători și învățătoare*, București, 1930–1931, p. 88.

⁴ I. C. FILITTI, *Cu privire...*, p. 449.

Veniamin, a deprins aici toate rânduielile vieții călugărești, cu rugăciune, post și multe nevoințe, având posibilitatea să citească mulțimea cărților ce se găseau în biblioteca mănăstirii. Astfel, a crescut „în dragoste de limbă și carte românească”,⁵ dobândind o vastă cultură pentru treapta la care avea să ajungă.⁶

Prețuit de episcopul Efrem al Râmnicului și de frații săi în călugărie, a fost numit stareț al Bistriței, cărmuind acest locaș între 3 decembrie 1611 și 11 ianuarie 1617, când într-adevăr, un egumen Teofil se afla în fruntea lui.⁷ Unii istorici susțin că era deja egumen în 1609, când restaurea biserița *Ovidenia*, din peștera Sfântului Grigorie Decapolitul, unde adăpostește tezaurul mănăstirii, pentru a-l salva de soldații principelui Gabriel Báthory din Transilvania, care năvălise în Țara Românească la 29 decembrie 1610.⁸ În 1611, l-a ascuns aici de unguri și pe învățatul mitropolit grec Matei al Mirelor, egumenul Mănăstirii Dealu,⁹ care, la inițiativa sa, a scris *Viața și slujba Sfântului Grigorie Decapolitul*, în versuri, și alte scrieri polemice și istorice.¹⁰ Acesta avea să noteze în *Cronica* sa: „Temându-ne de înfățișarea lui Báthory Gabor [...] am venit în Mănăstirea zisă Bistrița unde, aflând o peșteră foarte mare, în care nu puteau pătrunde vrăjmașii [...], în care găsim sicriul ce cuprinde moaștele preasfinte ale lui Grigorie Decapolitul”. După afirmațiile sale, aici era și egumenul „de frică în speluncă”.¹¹

5 Al. PROCOPOVICI, „De la Coresi diaconul la Teofil mitropolitul lui Mateiu Basarab”, în: *Omagiu lui I. Bianu din partea colegilor și foștilor săi elevi*, București, 1927, p. 297.

6 D. GEORGESCU, *Istoria Bisericii...*, p. 88.

7 Pr. Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română de la primele întocmiri creștine pe pământ românesc, la Patriarhie*, București, 2015, p. 527.

8 Veniamin MICLE, *Mănăstirea...*, p. 81.

9 Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești...*, p. 235.

10 †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie a eparhiei Râmnicului Noului Severin în trecut și acum*, București, 1906, p. 34.

11 Veniamin MICLE, *Mănăstirea...*, pp. 81, 193.

Din activitatea pe care a desfășurat-o ca egumen, izvoarele vremii au păstrat mai multe însemnări. Astfel, știm că, la 3 decembrie 1611, Radu Mihnea (1611–1616) întărește Bistriței, „egumenului Theofil ieromonahul și fraților din acest locaș stăpânirea peste satul Costești, cu tot hotarul, venitul și vecinii care au fost cnezi, cumpărat de Mihail vv. de la toți megiașii din sat: Micle, Voicu, Barbu, Popa și Oprea al Moșoaei, cu ceata lor, cu 42.000 de aspri gata. S-au vândut de bună voie vecini, iar Mihail vv. a dăruit satul mănăstirii, pentru pomenire lui și părinților și mănăstirii în-tărire. Când a cumpărat Mihail vv. satul, era la ieșirea lui din țară și fiind la mare strâmtoare și necaz din toate părțile și fără bani a cumpărat satul cu banii din leafa unor oșteni care erau pe lângă el, cu voia acestora și au stat câțeva vreme cu acei oșteni la mănăstire. Vecinii, care fuseseră cnezi, au cerut lui Mihail vv. să-i scoată de la bir și de la toate mâncăturile și luând asprii de mai sus s-au închinat vecini, iar Mihail vv. a dăruit satul mănăstirii și l-a scos de la bir și de la toate dădiile: găleată, fân, bou, oaie, porci, dijmă de albine, cai de olca, cu mare blestem. A văzut domnul și hrisovul lui Mihail vv. și al lui Radu Șerban vv., întărind scutirea satului Costeștii de bir și de toate mâncăturile, ca să fie domnilor pomenire, rugând pe toți domnii să înnoiască această milă”.¹²

O altă mărturie despre el apare într-o „carte” a mitropolitului Luca al Țării Românești, din 13 ianuarie 1613, în care ierarhul notează că scrie „această carte a sfintei Mănăstiri Bistrița” pentru o neînțelegere între egumen Teofil cu Pătru și Dobrin din Costești, care

12 DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA, *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului. 1601–1620*, vol. II, întocmit de Maria SOVEJA, Doina Duca-TINCULESCU, Reghina DRAGOMIR, București, 1974, p. 213 (se va cita Catalogul).

susțin că n-au luat bani de la mănăstire când s-a vândut satul. Cercetând însă hrisoavele, „s-a adevărit că s-a vândut satul Costești cu toți rumânii și rămânând Pătru și Dobrin de lege și de judecată s-au dat să fie rumâni mănăstirii ca ceilalți săteni cu care s-au vândut împreună cu 40.000 de aspri. Au dat mănăstirii cărțile lor de moșie și de ocină, iar de se va mai afla vreo carte ascunsă să n-aibă credință la niciun divan”.¹³

Alte știri despre egumenul bistrițean oferă un hrisov, emis în același an, la 24 februarie, din care rezultă că a achitat, în fața jupanului Panait, la Râmnicu Vâlcea, o sumă de 1.000 de bani sătenilor Coman și Dobrin, care trebuiau să-i primească când domnitorul Mihai Viteazul (1593–1601) a cumpărat satul Costești. Din acest motiv, marele stolnic a dat carte „părintelui Teofil, ca să știe că s-a vândut satul Costești lui Mihai Vodă”, dar când au numărat suma „le-au lipsit 1.000 bani”. Spre exemplificare, considerăm potrivit să reproducem acest document: „Panait mare stolnic dă carte m-rii Bistrița și lui Theofil egumenul, adevărind că s-a vândut satul Costești lui Mihai vv. neguțându-se în preț de 40.000 de aspri, cu tot hotarul și cu toți oamenii, iar când au numărat sătenii banii le-au lipsit 1.000 de bani. Acum în zilele lui Radu vv. au venit 2 oameni, Coman și Dobrin zicând că n-au ajuns banii de ocină și pentru ei și domnul i-a trimis la săteni să le dea aceea mie de bani. Venind egumenul cu tot satul Costești înaintea sa i-a judecat cu ceilalți boieri și i-a zis părintelui să le dea aceea mie de bani care au lipsit din banii lui Mihai vv. Acesta a dat banii sătenilor, iar sătenii i-au dat celor 2 oameni, înaintea sa și a tuturor boierilor, rămânând tot satul rumâni”.¹⁴

La scurt timp, tot în 1613, Teofil a primit în mănăstire vizita lui Radu Mihnea, însoțit de patriarhul Chiril Lucaris al Alexandriei, pe care i-a condus la peșteră, unde se aflau moaștele Sfântului Grigorie Decapolitul, „mândria și scutul mănăstirii”. Potrivit documentelor rămase, la stăruința sa, voievodul a dispus să se execute o raclă din lemn de cedru, „trainic și scump”, pentru păstrarea sfintelor moaște.¹⁵ Lucrată artistic, aceasta are gravată pe capac, în slavonește și parțial în românește, următoarea inscripție, publicată pentru prima dată de Nicolae Iorga și corectată apoi de profesoul Virgil Cândea: „Acest coșciug l-a făcut domnul nostru, Io Radu voievod, fiul răposatului Ioan Mihnea voievod, când a venit la sfânta Mănăstire Bistrița, la Sfântul Cuvios Grigorie Decapolitul, în Peșteră. Și a fost și cinstitul și mai mare patriarhul chiar Chiril de la Alexandria. S-a trudit ieromonahul Teofil egumenul”. Racla se păstrează azi la Muzeul de Artă din București ca obiect de mare valoare istorică.¹⁶

¹³ *Catalogul*, vol. II, p. 259.

¹⁴ *Catalogul*, vol. II, pp. 263–264.

¹⁵ Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești...*, p. 281; Veniamin MICLE, *Mănăstirea...*, pp. 81–82.

¹⁶ Veniamin MICLE, *Mănăstirea...*, p. 232.

Prețioase informații ne-a lăsat un alt document, emis patru ani mai târziu, la 11 ianuarie 1617, din care rezultă că Teofil era tot în fruntea mănăstirii de pe valea râului Bistrița. Acum, Alexandru Iliaș (1616–1618) îi întărește sfântului locaș, „egumenului Theofil și tuturor fraților stăpânirea peste satul Costeștii cu tot hotarul, venitul și vecinii, care au fost cnezi, cumpărat de Mihail vv. de la toți megișii din sat: Miclea cu ceata, Voicu cu ceata, Barbu cu ceata, Popa cu ceata și Oprea al Moașei cu ceata, cu 42.000 de aspri gata. S-au vândut de bunăvoie, iar Mihail vv. a dăruit satul mănăstirii. Când a cumpărat Mihail vv. era la ieșirea lui din țară și fiind la mare strâmtoare și necaz din toate părțile și neavând bani a cumpărat satul cu banii din leafa oștenilor, cu voia acestora și au stat câțeva vreme cu acei oșteni la mănăstire. A dăruit satul pentru întărire și hrană călugărilor, iar domniei pomenire și pe vecinii care au fost cnezi i-a scos de la bir, gorștină de oi, de albine, și de porci, cai de olac, bou, fân, miere, oaie sea-că și toate mâncăturile de peste an cu mare blestem. Văzând sus-numitul domn hrisovul lui Mihail vv., al lui Radu Șerban vv. și Radu vv. a lăsat satul Costeștii de toate mâncăturile pentru treaba mănăstirii și ajutorul, întărirea și pomenirea domniei sale”.¹⁷

Rămâne la conducerea așezământului oltean până în 1619, când a fost înălțat în scaunul Episcopiei de la Râmnic, unde a păstorit până în 1637. Din nefericire, data când va fi fost ales ierarh nu se știe cu precizie. Cercetând izvoarele vremii, preotul Niculae Șerbănescu notează că un hrisov dat Mănăstirii Bistrița de Gavriil Movilă (1618–1620), la 8 ianuarie 1619, nu mai pomeneste numele egumenului, ci în text se lasă loc alb, pentru a fi completat,

probabil, mai târziu. Cum înaintașul său la Râmnic, Dionisie, se întâlnește prin acte pentru ultima dată la 12 iunie 1617, cunoscutul istoric bisericesc conchide că Teofil a ajuns episcop între această dată și 8 ianuarie 1619, mai sigur în anul 1618.¹⁸

La Râmnic, s-a dovedit un „ierarh cuvios, un bun și luminat român și neobosit muncitor pentru ridicarea neamului său”.¹⁹ Documentele îl pomenesc pentru prima dată la 12 mai 1619, când voievodul îl trimite să cerceteze, „după dreptate”, o neînțelegere dintre Voica și bărbatul ei, Oprea, cu Stanciul, feciorul lui Sarchiz din Bojoreni, în care cei dintâi îi cereau 8.000 de aspri sau să le lase liberă stăpânirea peste jumătate din moșia din Bojoreni, pe care acesta o avea ca dar de la Constandin, feciorul lui Stroe Carouc, cu care „se înfrățise”. Deși Stanciul îi dăruise suma pretinsă de Voica și bărbatul ei, mama bună și tatăl vitreg al lui Constandin, domnitorul trimite carte „la cinstitul și prea sfințitul arhiepiscopul chir Teofil, ot Râmnic, ca să ia seama, după dreptate cum va afla cu sufletul sfinții sale, fost-au dat Stanciul lui Constandin 8.000 de aspri la acea frăție a lor, s-au n-au dat”. În sprijinul respectivei însemnări, redăm în întregime actul scris la Tîrgoviște: „Gavril Movilă vv., fiul lui Simon Movilă vv., întărește lui Stanciu fiul lui Sarchiz cu fiii stăpânirea peste ocina de la Bojorani, partea lui Costandin fiul lui Stroe Caraochea, jumătate din cîmp, pădure, apă, cu 2 răzoare de vie, vinăriciul din deal, din vatra satului și tot hotarul, ocină de moștenire a lui Costandin. În zilele lui Șerban vv. l-a înfrățit Costandin pe Stanciu, fiul lui Sarchiz, dîndu-i partea lui de ocină și de vie, jumătate, iar Stanciu i-a dăruit

¹⁷ *Catalogul*, vol. II, p. 395–396; Veniamin MICLE, *Mănăstirea...*, pp. 81–82.

¹⁸ Niculae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 527; Anuarele bisericești îl menționează episcop în 1619, vezi Anuar, p. 297; SFÂNTA MITROPOLIE A OLTENIEI, *Viața bisericească în Oltenia. Anuarul Mitropoliei Olteniei pe anul 1940, Craiova, 1941*, p. 98.

¹⁹ Anuar, p. 297.

lui Costandin 8.000 de aspri gata. I-au rămas lui Costandin alte 2 răzoare de vie pe care le-a schimbat mama sa Voica și bărbatul ei, Oprea, cu Stanciu, primind de la acesta 4 răzoare de vie în dealul boieresc. În zilele sus-numitului domn Voica, mama lui Costandin, și bărbatul ei Oprea au ridicat pâra cu Stanciu, zicând că n-a dat Stanciu 8.000 de aspri lui Costandin, fiul Voicăi, la înfrățirea lor, ci a ținut această ocină și vie fără nici un ban și că n-au schimbat cu Stanciu cele 2 răzoare de vie. Cercetînd și judecînd domnul după dreptate și lege cu toți dregătorii i-a dat carte lui Teofil, episcop de Rîmnic, care a adeverit că a dat Stanciu cei 8.000 de aspri lui Costandin și a schimbat Voica și Oprea cele 2 răzoare cu Stanciu și citind domnul cartea episcopului Teofil, în marele divan, dă ramași de lege pe Voica și pe Oprea”.²⁰

Prezența lui Teofil este menționată și într-un proces al Floricăi, fiica lui Mihai Viteazul, cu soțul ei Preda, pe de o parte, și egumenul Ioan de la Tismana, pe de altă parte, judecat la 11 ianuarie 1622, în care apar, pe lângă mitropolitul Luca, doi vlădici străini, precum și episcopii Râmnicului și Buzăului: „drept aceia vlădicia mea și de împreună cu fratele chir Mathei, mitropolitul (Mireul) și chir Teofil ep(i)sc(o)pu al Râmnicului și chir Efrem al Buzăului și chir Iosfi ip(i)sc(o)pu Greveno [...] și au judecat prinderept și am dat jup(a)nului Predei sulj(ar) și jup(â)nesii lui Floricăi și (coconi)lor lor câți li va da Dumnezeu, să fii lor acei țigani de moșie în vecie neclăteți și n(elegă)nații. Iar egumenul Ioan și călugării de la mănăstir(e) au rămas de lege și de judecată dinaintea noastră”.²¹

Sugestiv rămâne și actul din 26 iunie 1622, când Teofil participă înaintea domnitorului și a divanului la o judecată între călugării de la Mănăstirea Cotmeana și Necula, mare spătar, care a fost obligat să despăgubească sfântul locaș cu un cal și o vacă cu lapte.²²

De asemenea, nu poate fi omis hrisovul din septembrie 1622-mai 1623, care ne arată că episcopul a fost martor la o înțelegere între logofătul Sima și Preda, fiul lui Oprea, logofăt din Șirineasa, pentru partea lui de moșie din satul Păușești de Otăsău.²³ La 20 august 1623, Preda și Udriște adeveresc că au vândut logofătului Sima „casele din Păușești, cu ocina, 9 români, mori și via de jos și a venit acesta să-și aleagă cumpărătura, de față fiind și Theofil, episcop de Râmnic, Veniamin egumenul de la Bistrița și boieri din jur”.²⁴

²⁰ Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 35; Dan PLEȘIA, „Când a fost înscăunat mitropolitul Teofil al Ungrovlahiei”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXXXII (1964), nr. 11-12, p. 1105, nota 19 (se va cita BOR); *Catalogul*, vol. II, p. 499.

²¹ Magistrand Mircea PĂCURARIU, „Dicasteria și consistoriul Mitropoliei Ungrovlahiei”, în: BOR, an LXXVII (1959), nr 7-10, p. 963; DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA, *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului. 1621-1632*, vol. III, București, 1978, p. 57.

²² *Catalogul*, vol. III, p. 90.

²³ *Catalogul*, vol. III, pp. 99-100.

²⁴ *Catalogul*, vol. III, p. 143.

De reținut documentul din 12 ianuarie 1625, scris de eclesiarhul Efrem, prin care Luca, mitropolitul Țării Românești, împreună cu episcopii Teofil de la Râmnic, Efrem de la Buzău și Iasaf de la Dealu, egumenii și tot soborul Țării Românești, închină Mănăstirea Cotmeana cu toate satele, vecinii, ocinele, țigani, mori, vii și tot venitul Mănăstirii Cozia, deoarece „aceste mănăstiri sunt zidite și mi-luate de Mircea marele vv. din 1388”.²⁵

Sursele vremii arată că la 20 aprilie 1625, voievodul Alexandru Coconul (1623–1627) scrie boierilor care au oieri în județul Vâlcea „că a venit Teofil egumenul și a spus că au mers la sloboziile m-rii Bistrița de le-au numărat oile și le-au luat litrele, tot bani, și de oaie, banul și plocon, poruncindu-le să dea înapoi tot ce-au luat, pentru că a scutit aceste slobozii, după cum au avut scutire și de la alți domni”.²⁶

Ceva mai târziu, la 9 ianuarie 1626, voievodul împuternicește pe călugării de la Bistrița să mute hotarul moșiei lor din satul Stroești pe ocina Vâlsăneștilor, așa cum a fost înaintea de a o împresura logofătul Tudosie. După moartea lui, Teofil „au avut pâră înaintea domnii mele cu satul Vâlsăneștii și cu popa Micul pentru acest hotar [...] Și au mărturisit egumenul Teofil cu mulți boiari, anume [...] Și au rămas satul Vâlsănești de lege și de judecată de înaintea domnii mele de în devan...”.²⁷ La 10 aprilie 1626, voievodul poruncește logofătului Oprea din Rătivoești și episcopului râmnician să restabilească hotarul satului

Stroești și să-l așeze „unde au fost hotarul cel bătrân, de veac, cum citescu cărțile cele bătrâne, căci au fost împresurat de satul Vâlsăneștii acel hotar mai de nainte vreme...”.²⁸

O altă mărturie elocventă pentru un portret al episcopului Teofil o reprezintă actul din 15 aprilie 1626, prin care Alexandru Coconul scutește satul Costești, care aparține Mănăstirii Bistrița, de toate dările și slujbele de peste an, precum făcuse cu ani în urmă Mihail voievod. Această decizie a luat-o după ce, în prealabil, „am cercetat domnia mea împreună cu părintele nostru arhimetropolitul chir vlădica Luca al Țării Românești și cu toți arhierii, părintele chir episcop Teofil al Râmnicului și părintele Efrem al Buzăului [...] și părintele egumen Teofil de la sfânta mănăstire Bistrița”.²⁹ La aceeași dată, voievodul întărește scutirea de dădii și slujbe a satului Călimănești, al Mănăstirii Cozia, iar printre martori sunt notați „chir Teofil episcopul Râmnicului” și „părintele egumen Teofil de la sfânta mănăstire Bistrița”.³⁰ Aceste documente date atestă existența a doi egumeni succesivi, cu numele Teofil, la Mănăstirea Bistrița: „Teofil episcopul Râmnicului” și „Teofil egumenul mănăstirii Bistrița” (1620–1626).³¹

Adânc ancorat în realitățile vremii, vlădica este amintit în actele domnești și la 2 aprilie 1627, când voievodul îi întărește Episcopiei de la Râmnic ocina la Plăviceni: „partea doamnei Stanca toată, din câmp și din pădure și din apă și din vecini și din vie și din vatra satului, de pretutindeni, oricât se va alege”. Cu acest prilej, el „a adus și a arătat cartea răposatei doamne Stanca de miluire pentru această ocina din Plăviceni înaintea domniei mele în

²⁵ *Catalogul*, vol. III, p. 209; DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA, *Tezaur medieval vâlcean. Catalogul documentelor de la Arhivele Statului din Râmnicul Vâlcea (1388–1715)*, vol. I, București, 1983, p. 111 (se va cita *Tezaur medieval*).

²⁶ *Catalogul*, vol. III, p. 219.

²⁷ ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA, *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, (1626–1627)*, vol. XXI, vol. întocmit de Damaschin MIOC, București, 1965, p. 5 (se va cita DRH); *Catalogul*, vol. III, p. 243.

²⁸ DRH, vol. XXI, p. 75; *Catalogul*, vol. III, p. 270; *Tezaur medieval*, p. 112.

²⁹ DRH, vol. XXI, p. 82; *Catalogul*, vol. III, p. 271; *Tezaur medieval*, p. 112.

³⁰ DRH, vol. XXI, p. 85.

³¹ Veniamin MICLE, *Mănăstirea...*, p. 83.

marele divan și înaintea tuturor cinstiților dregători ai domniei mele, de când au fost cursul anilor 7112”.³²

Din cuprinsul unui alt hrisov, rezultă că, la 11 octombrie 1628, Teofil a fost delegat de domnitor la alegerea unor țigani ai „logofătului Paraschivei cu jupâneasa lui, anume Comna”, și ai Mariei „jupâneasa comisului lu Anghel”. Urmare acestei judecăți, logofetul și jupâneasa „s-au voit și s-au tocmit de bunăvoia lor, de denaintea episcopiei mele. Dereptu aceia le-am făcut carte episcupia mea, ca să aibă pace unul de către altul...”³³

Dacă ne vom îndrepta privirea spre hrisovul din 23 mai 1629, aflăm că Alexandru Iliaș (1628–1629) scutește de dăjdii și slujbe satul Corbiei de Piatră, din județul Muscel, și Pădureți, care aparținea Mănăstirii Argeș. Această întocmire a fost făcută cu bunăvoința obștească și întărită de binecuvântarea mitropolitului și „încuviințarea multiubitului episcop chir Teofil de la Râmnic și chir Efrem de la Buzău...”³⁴

Reținem că, în același an, la 28 noiembrie 1629, patriarhul Chiril al Constantinopolului scrie mitropolitului Țării Românești, episcopilor și preoților despre neînțelegerea dintre Sima logofăt și rudele Elisaftei, soția lui, răposată, pentru satul Grozăvești, de lângă București. Între cei consemnați a fi fost de față, când i-a lăsat soțului ei satul, se afla și „episcopul Theofil de Râmnec, carele a fost în locul răposatului vlădicăi Luca”.³⁵

Tot aici socotim potrivit să menționăm actul din 7 aprilie 1630, prin care Leon Tomșa (1629–1632) hotărăște modul de alegere a egumenilor la Mănăstirea Cozia (dintre călugării de acolo, iar nu dintre străinii care plătesc mită) și obligațiile lor, după „scrisorile ce sunt puse ca niște legi, ale patriarhului Țarigradului, Ieremia al II-lea”. De față la această hotărâre a fost și episcopul de la Râmnic, alături de mitropolitul țării, așa cum se menționează în hrisovul scris de învățatul boier Udriște Năsturel.³⁶

Cu scopul de a facilita cunoașterea, se cuvine să notăm că peste câteva zile, la 20 aprilie 1630, voievodul a „socotit împreună cu părintele nostru arhimetropolit chir vlădica Grigorie și cu episcopii chir Teofil de la Râmnic și Efrem de la Buzău și cu toți egumenii și cu tot soborul și cu toți cinstiții dregători” să scutească de dări mănăstirile din țară, cu condiția „să se roage lui Dumnezeu, ziua și noaptea, neîncetat, pentru sănătatea domniei

³² DRH, vol. XXI, p. 356.

³³ Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 36; ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA, *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, (1628–1629)*, vol. XXII, vol. întocmit de Damaschin MIOC, București, 1969, pp. 332–333; „Documente”, în: Școala și Biserica, X (1907), nr. 11–12, pp. 311–315, vezi https://www.centrulstefancel-mare.ro/ro/wp-content/uploads/dyn_doc/Istoria-monahismului-1.pdf, accesat la 13 aprilie 2018 (se va cita ȘB).

³⁴ DRH, vol. XXII, pp. 531–532; *Catalogul*, vol. III, pp. 480–481.

³⁵ DRH, vol. XXII, p. 692; *Catalogul*, vol. III, p. 518.

³⁶ *Catalogul*, vol. III, p. 348; *Tezaur medieval...*, p. 122.

mele și să pomenească pe domnia mea și pe părinții domniei mele la sfânta, dumeneziască liturghie”.³⁷

„Smerănnî episcopul Theofil Râmnicesci” este pomenit apoi într-o carte din 2 iulie 1630, scrisă de slugerul Tudor nepotului său Vlad, mare logofăt, într-o neînțelegere pe care a avut-o Anghel cu niște judecatori din Cremenari pentru o siliște de sat. „Iar noi am căutat împreună cu părintele piscupul și cu Tănasia paharnic și-am adevărat că iaste siliște, nu iaste curătură”, cum susțineau judecii.³⁸

În aceeași zi, patru boieri, luați de slugerul Tudor, de Dionsie, egumenul de la Cozia, și călugării de la Cotmeana, mărturisesc că unii rumâni din Ciumăgești au devenit liberi înainte de Mihai Viteazul, iar alții după. Cei patru au căutat, împreună cu „cinstitul părinte episcopul Theofil Râmnicesc”, să precizeze cum acești rumâni „au eșit de la mănăstire încă mai înainte vreme în zilele altor domnitor bătrâni”.³⁹

De asemenea, merită să ne reținem atenția hrisovul din 25 iulie 1630, prin care pârcălabul Dobromir și jupâneasa lui Maria i-au vândut marelui vistier Dumitrașco o ocină în Bereni, în prezența lui „Teofil episcopu u Râmnic”.⁴⁰

Interesant este hrisovul din octombrie 1630, care arată că patriarhul Constantinopolului, Chiril Lucaris, a consfințit închinarea la Sfântul Mormânt din Ierusalim a satului Poieni, ce aparținea Mănăstirii *Sfântul Gheorghe* din București, scutit de slujbe și dări de Leon Tomșa. Actul respectiv a fost întărit de semnăturile ierarhilor țării, printre care și Teofil de la Râmnic, „cu încuviințarea obștească a sinodului”.⁴¹

Tot aici notăm un alt document, emis la 27 ianuarie 1631, prin care Stanciu din Izbiceni mărturisește despre înțelegerea dintre el și mănăstirile Bistrița și Cozia pentru un schimb de țișganci, în prezența „părintelui episcopul de la Râmnic, chir Theofel”.⁴² Tot în prezența lui, la 1 martie 1632, megiașii din Căineni se vând rumâni logofătului Sima.⁴³

Din cele precizate în actul din 12 aprilie 1632, reiese că mitropolitul Grigorie, episcopul Teofil și alți cleri și dregători au mărturisit în privința testamentului vornicului Dumitru din Mogoșești, care lăsase averea sa jupânesei Maria și fiului ei Bunea, întrucât au avut grijă de el șapte ani după ce și-a pierdut vederea.⁴⁴

³⁷ ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA, *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, (1630–1632)*, vol. XXIII, vol. întocmit de Damaschin MIOC, București, 1969, pp. 547–548.

³⁸ DRH, vol. XXIII, p. 227.

³⁹ DRH, vol. XXII, p. 228; *Catalogul*, vol. III, p. 568.

⁴⁰ DRH, vol. XXII, p. 236; *Catalogul*, vol. III, pp. 571–572.

⁴¹ DRH, vol. XXII, p. 275.

⁴² DRH, vol. XXII, p. 201; *Catalogul*, vol. III, p. 588.

⁴³ DRH, vol. XXII, p. 520; *Catalogul*, vol. III, pp. 631–632.

⁴⁴ DRH, vol. XXII, pp. 538–539.

Câteva date sumare despre Teofil ne oferă și actul din 24 aprilie 1632, prin care ierarhul avea să întărească, alături de mitropolitul Grigorie și alte fețe bisericești, zapisul ce stabilea că Mușat, al doilea vistier, lasă, la moarte, Mănăstirii Argeș partea lui din localitățile Mușetești și Nucșoara.⁴⁵

Nu este lipsit de interes să pomenim apoi hrisovul din 15 august 1632, care menționează că paharnicul Stoica, fiul logofătului Teodosie Rudeanu, a vândut niște moșii ale soției sale, pentru a se plăti și a-și scoate copiii de la Leon Tomșa, a căruia mânie se abătuse asupra lui și a fratelui său Vlad, după moartea tatălui lor. Acesta precizează că vânzarea n-a făcut-o „pe vin ca să bea, sau pe curvie, sau pe bir domnesc”, ci pentru o datorie a tatălui său. Printre martorii acestui act a fost arhiepiscopul Teofil, alături de unchiul lor, Teofil Cozianu, „i nenea Tănase paharnicul, frate-meu, i nepotu-meu Andrei și verii mei Chisar paharnic, Teodosie spătar, Chirca spătar i Mitrea paharnic”.⁴⁶

În urma jalbei monahiilor de la Mănăstirea Slătioarele din județul Vâlcea, Matei Basarab (1632–1654) întărește, la 6 mai 1633, așezământului satul Stolniceni, „a patra parte din câmp, din săliște din apă și din uscat; un vad de moară cu iazul lui și cu tot ce s-ar mai afla pe acel pământ, deoarece această parte fusese a Ecaterinei, doamna lui Alexandru vv., care o dăduse mănăstirii pentru pomenirea ei”. După ce, în zilele lui Simion Movilă, logofătul Pârvu a făcut schimb cu mănăstirea, luând Stolnicenii în schimbul satului Bunești, mai târziu, pe vremea lui Leon, logofătul Vlad a luat satul de la Slătioarele. Din această cauză, vlădica Grigorie, Teofil episcopul și alți călugări au mers la domnitor și s-au jeluît să le dea satul înapoi. Iată ce spune mai pe larg documentul scris la București: „Matei vv., nepot lui Basarab vv., întărește m-rii de călugărițe Slătăneace (Slătioare) satul Stolniceani, a patra parte, cu vad de moară și cu toți rumânii, cumpărătură a doamnei Catrina, a lui Alexandru vv, cel Bătrîn, și când a făcut ea mănăstirea a miluit-o cu această moșie. A ținut mănăstirea moșia în pace pînă în zilele lui Simion vv., cînd a făcut Pârvul logofăt schimb, luând Stolniceanii și dând mănăstirii satul Bunești, iar în zilele lui Leon vv., a luat Vladul logofăt satul Bunești rămânând mănăstirea și fără Bunești și fără Stolniceani. Jăluindu-se călugărițele la Matei vv., și judecîndu-i domnul după dreptate și lege, cu toți dregătorii și cu mitropolitul Grigorie și episcopul Teofil al Râmnicului, a mărturisit singur Teofil călugărul, fratele Pârvului logofăt, că Stolniceanii a fost miluit de doamna Caterina mănăstirii”.⁴⁷

Din alte însemnări ce ne-au rămas cu privire la activitatea episcopului Teofil, știm că la 8 mai 1633, domnitorul întărește stăpînirea Episcopiei

⁴⁵ DRH, vol. XXII, p. 551.

⁴⁶ I. C. FILITTI, *Cu privire...*, p. 449.

⁴⁷ *Tezaur medieval...*, p. 128.

peste niște vii de la Drăgășani, în urma unei judecăți cu spătarul Andrei Rudeanu. Întrucât viile au fost vândute fără știrea ierarhului pentru 6.000 de bani, Matei Basarab a hotărât să „fie volnicu părintele ipiscopul a da aceste 6.000 de bani lui Andrei spătar înapoi pântru acele vii și să fie ale sfintei ipiscopii cum este și altă moșie ohabnică [...] pentru că n-au avut nimeni nicio treabă să cumpere în satele și în moșiile sfintei ipiscopii”.⁴⁸

După cum indică izvoarele timpului, câteva zile mai târziu, la 20 mai 1633, domnitorul întărește logofătului Bunea o ocină cu rumâni la Grădiștea de Jos, din județul Vlașca. Această hotărâre se baza pe cărți mai vechi, printre care cea „a părintelui episcop Teofil de Râmnic”.⁴⁹ Dar mai bine să lăsăm hrisovul să glăsuiească: „Matei vv., nepot a lui Basarab vv., întărește lui Bunea logofăt ocină în satul Grădiștea de Jos, jud. Vlașca, cât a ținut Dumitru Zemțea vornic, cu luncă, vii și cu rumânii: Dragomir viierul, Vălsul și frații lui – Petica, Socol și Tatul –, Dobre Cătăramă și alții, cumpărată de Dumitru vornic, în zilele lui Mihai vv., și cât a fost în viață a spus ca după moartea lui să ierte pe rumâni, ca să-l îngrijească și să-l hrănească cât va fi în viață. Apoi, fiind bolnav, luîndu-i și vederea în 7 ani, l-a îngrijit fiul său, Bunea logofăt, împreună cu mama acestuia, Maria, și văzând că rumânii nu l-au îngrijit cu nimic, a vândut ocina lui Bunea logofăt, cu [...] aspri gata. Apoi, rumânii s-au ridicat cu pără cu Dumitru vornic, în divan, în zilele lui Leon vv., zicând că nu i-a iertat, cum le-a făgăduit, iar el a mărturisit că nu i-a iertat fiindcă nu a avut îngrijire de la ei, rămânând rumânii în seama lui Bunea. În

zilele lui Matei vv., după moartea lui Dumitru vornic, rumânii au ridicat din nou pără în marele divan, cu Bunea logofăt, zicând ei că nu s-au vândut lui Dumitru vornic și nici i-au fost rumâni, ci au vândut numai o parte de moștenire, și domnul le-a dat lege 12 megiași, pe răvașe domnești, ca să jure că nu s-au vândut rumâni, nici i-au fost rumâni, și la zi ei au venit cu lege de au jurat. Bunea logofăt, văzând că au jurat strâmb, a luat din divan lege peste 24 de boieri, pe răvașe domnești, cum este obiceiul țării, și la zi a strâns legea deplin în marele divan și a scos și cărțile lui Dumitru vornic de cumpărătură de la Mihai vv., ale lui Șerban vv., zapisul lui Dumitru vornic, făcut lui înaintea divanului, cartea lui Teofan, patriarhul Ierusalimului și cartea mitropolitului Țării Românești, Grigorie, și a episcopilor Theofil, al Râmnicului, și Efrim, al Buzăului, cu mare afurisanie și blestem. A fost ispravnic la jurământ Calciul mare portar, rămânând rumânii de lege și judecată. A trimis domnul de au prădat pe cei 12 megiași jurători, luînd de la fiecare cîte 6 boi, cum este legea țării”.⁵⁰

Dincolo de această consemnare, la 20 mai 1633, domnitorul întărește „m-rii Strâmbul pe rumânii Neagul și fratele său, [...], fiii Oancei din Prodilești, moștenire de la ctitorii ei, căci în zilele lui Alexandru vv., fiul lui Radu vv., aceștia s-au răscumpărat de rumânie de la Mardarie egumenul, fără știrea ctitorilor, iar în zilele domnului, ctitorii – Constandin mare postelnic (ginere răposatei doamne Elina, a lui Șerban vv.) și Socol clucer (al doilea din Cornățeani) – au aflat că s-au răscumpărat de la Mardarie și cu banii lui a cumpărat mănăstirii niște ocină. Domnul nu l-a crezut

⁴⁸ ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA, *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, (1633–1634), vol. XXIV, vol. întocmit de Damaschin MIOC, Sașa CARACĂȘ, Constantin BĂLAN, București, 1974, p. 76.

⁴⁹ DRH, vol. XXIV, pp. 111–112.

⁵⁰ DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA, *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, 1633–1639, vol. IV, întocmit de Marcel-Dumitru CIUCĂ, Doina Duca-TINCULESCU, Silvia Vătafu-GĂITAN, București, 1981, pp. 54–55.

pe Neagul și a trimis de a venit Mardarie înaintea lui și a mărturisit că n-a luat mai mult de 6.000 aspri de la aceștia, fără știrea ctitorilor, și i-a cheltuit pe treburile lui, fiind de față, în divan, și mitropolitul Grigorie, Teofil episcopul Râmnicului și Efrim episcopul Buzăului. A adevărit domnul, cu toți dregătorii, că nu este volnic egumenul să răscumpere rumâni și dedinele mănăstirii fără știrea ctitorilor, rămânând Neagul de lege și judecată”.⁵¹

Pe de altă parte, nu putem să trecem sub tăcere documentul din 26 iulie 1633, prin care domnitorul întărește eliberarea din rumânie a sătenilor din satul Dobriceanii Măglași, județul Vâlcea, pedepsind pe paharnicul Chisar, care a încercat să-i rumânească. Deși comisul Chirca, tatăl lui Chisar, se tocmise cu sătenii să-i scoată de la magle, de la Ocna Mare, nu i-a scos, ci le-a dat numai 125 de ughi, „dinaintea părintelui de Theofil de Râmnic și dinaintea boierului domniei mele jupan Gherghie fost mare logofăt”, ispravnic și cămăraș la Ocna Mare. Drept urmare, „a dus satul Dobricenii la Ocnă 40 de oameni din jurul locului, de au mărturisit cele de mai sus. Chisar paharnic n-a vrut să-și ia banii înapoi, ci a fugit și a venit din nou cu pâra, a treia oară, și judecându-i domnul și citind cartea lui Theofil și a lui Gherghie logofăt, l-a ajuns legea și judecata pe Chisar de a luat de la satul Dobriceani cei 125 de ughi, și i-a luat domnul toate cărțile. Deoarece n-a ascultat de cartea domnului și a sărit asupra lui Dumitru a prod, l-a bătut în divan «foarte mult», cu 300 de toiege, și l-a scos din divan cu mare rușine, oprindu-i și pentru gloabă și închizându-l în temniță, făcând satului carte peste cartea de rămas; dacă va mai scoate Chisar cărți pentru Dobriceani, să nu creadă”.⁵²

O altă însemnare despre Teofil apare la 6 ianuarie 1634, când Matei Basarab întărește „m-rii Govora, peste Olt, și egumenului Meletie Machidoneanul, tipograful, satul Govora, ce este aproape de mănăstire, slobod de dajdie, miere, ceară [...], pentru că ea a fost clădită de moșii și strămoșii domnului. Ajungând vremea dărăpănătoare, toate satele s-au tulburat și au fugit în ținuturi străine și venind Matei vv. Domn, dăruindu-l împăratul cu sceptrul Valahiei, văzând destoinicia lui Meletie, i-a dat mănăstirea, ca să o îndrepte. Acesta s-a trudit și a adunat niște oameni ce au fost fugiți, rumâni din satele mănăstirii, din Glodul, Bârsești, Ivănești, Mihăești, Nănești, Stoiceni și alți oameni străini din alte părți, în acest sat. Această întocmire a făcut-o domnul în ziua Bobotezii, înaintea soborului tot, a mitropolitului Grigorie, a episcopilor, Teofil al Râmnicului, Efreim al Buzăului și alții, și a tuturor egumenilor de la toate mănăstirile, a tuturor dregătorilor domnului, și să fie Meletie egumen până la moartea sa”.⁵³

⁵¹ *Catalogul*, vol. IV, p. 55.

⁵² *DRH*, vol. XXIV, pp. 170-172; *Catalogul*, vol. IV, pp. 77-78; *Tezaur medieval...*, p. 131.

⁵³ *Catalogul*, vol. IV, p. 106.

Evocăm și actul din 19 aprilie 1634, când, domnitorul, întărind mănăstirilor Tutana și Cotmeana câte o jumătate din satul Mogoșești, pe Argeșel, cu rumânii, în urma unor judecăți, episcopul Teofil, mitropolitul Grigorie și egumenul Vasile de la Bistrița au mărturisit înaintea lui că „au tot stăpânit sfintele mănăstiri Tutana și Codmeana satul Mogoșești pe din două”.⁵⁴

Pe firul acestor atestări, episcopul Teofil este pomenit apoi într-un hrisov din 10 iulie 1634, semnat la București, în care, alături de Grigorie, mitropolitul Țării Românești, episcopul Efrem al Buzăului și toți egumenii închină metoc „mănăstirii Ivera de la Sfeta Gora m-rea Stelea din orașul București, cu locul, moșiile și prăvăliile din București, cumpărate de Stelea spătarul [...] În zilele lui Mihail vv., venind Sinan pașa cu mulțime de turci de au robit și stricat țara, arzând toate bisericile și mănăstirile din toată țara, a ars și m-rea Stelea, rămânând pustie 30 de ani, pînă în zilele lui Leon vv. Vlădicindu-se Grigorie, care a fost de postrig născut la Ivera, și văzînd-o pustie, stricată și arsă, fiind numai zidul, și sulgerie domnească, a nevoit cu milostenie de pe la neguțatori și creștini și cu osteneală și învățătură, căci de la Mitropolie nu s-a cheltuit nici un ban și nici n-a lucrat cu rumânii Mitropoliei, ci numai cu milosteniile amintite mai sus și cu patrahirul, a făcut-o cum a fost dintâi și cu case, pimnițe (și mori și grădini), cu vie, dînd-o din nou călugărilor de la Ivera metoh, cum a fost din zilele lui Mihnea vv. Tot așa au dat și Leon vv. și Matei Basarab vv., cu cărți din 1630 (7138) și 163<4> (714<2>). Blestem.”⁵⁵

Alte însemnări prețioase ne oferă actul din 20 iulie 1634, când mitropolitul, episcopii și

șase boieri din diavan au hotărât în pricina dintre Dumitrașco și Ivașco, fiii lui Stanciul din Cepari, cu Maria din Albești, care, omorînd doi țigani, îl acuzase că a luat „1.000 de galbeni de aur ai doamnei Marghita, mama lui Gavril vv. și alte scule, ca să-și scoată capul ei de la pierzare”⁵⁶.

Întipărit în memoria vremii a rămas și hrisovul din 1 noiembrie 1634, care menționează că episcopul Teofil a judecat împreună cu domnitorul și mitropolitul Grigorie o neînțelegere între jupâneasa Maria, fiica lui Staico, postelnic în Bucov, cu ginerele ei, Nedelco, fost mare armaș și fiica ei Frujina, pentru niște sate și moșii. Jupâneasa Maria a tocmit în divan ca, după moartea ei, toate să le primească Elina, fiica sa, și ginerele lane spătarul, „căci ei au avut milă și o caută la bătrînețe”.⁵⁷

Mai mult, la 15 aprilie 1635, „preosveștenomu arhiepiscop chir Teofil Râbniceschi” dă o carte Mănăstirii Govora, care arată că Radu „portariul din Râmnic” și jupâneasa Apostola au dat mănăstirii „un loc de casă cu pimniță cu grădină, cu tot cât să alege pînă la uliță. Și iaste acestu locu ce se scrie mai sus lângă moara Govorii, la oraș la Râmnicu”.⁵⁸

La 5 mai 1635, domnitorul dă slugerului Mitrea, fiul lui Iștfan, logofătul din Mihăiești, județul Vâlcea, să-i fie ocină în acest sat, „însă partea lui Stoian, fratele lui Iarciul, pentru că aceasta a fost cumpărată de Iștfan de la nepoții lui Stoian”. Deoarece Meletie Macedoneanul, egumenul Mănăstirii Govora, a spus că această ocină este a sfântului așezământ, șase boieri au s-au adunat înaintea episcopului Teofil,

⁵⁶ DRH, vol. XXIV, pp. 442-443; Catalogul, vol. IV, pp. 177-178.

⁵⁷ Catalogul, vol. IV, p. 206.

⁵⁸ ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA, *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, (1635-1636)*, vol. XXV, vol. întocmit de Damaschin MIOC, Maria BĂLAN, Ruxandra CĂMĂRĂȘESCU, Coralia FOTINO, București, 1974, p. 68; Catalogul, vol. IV, p. 240.

⁵⁴ DRH, vol. XXIV, pp. 114-115.

⁵⁵ Catalogul, vol. IV, p. 172.

de „au cercetat și au văzut cărțile vechi și au adeverit cu sufletul lui”. Drept urmare, s-a stabilit ca slugerul să primească partea nepoților lui Stoian, iar Govora cealaltă jumătate, partea lui Iarciu, fratele lui Stoian.⁵⁹

„Chir Teofil Râmnicesci” este pomenit apoi la 10 mai 1635, când mitropolitul Grigorie dă o carte spătarului Ianiu și jupânesii lui Elina, fata jupânesii Maria din Bucov, „ca să fie în pace și slobozi de acum înainte de către cumnatu-său Nedelco paharnicul și de către jupâneasa lui, Frujina, pentru o pâra și gâlceavă ce au avut ei în zilele lui Leon voevod și acum în zilele domnu nostru Io Matei Băsaraba voevod pentru niște zestre...”⁶⁰

Noi date aduce zapisul din 23 mai 1635, prin care călugărul Rafail și fratele lui, Leul, au dăruit Mănăstirii Brâncoveni, din județul Olt, partea lor „de ocină den satu den Robănești și cu un schițor ce am avut acolo la Vlașca”. Printre martorii acestei donații a fost și „preacinstitul părintele episcopul chir Teofil Râbniceschi”.⁶¹ Nu trebuie nesocotit nici zapisul dat o zi mai târziu, la 24 mai, care anunță că Badea și Danciul din satul Brătășanii au închinat 40 de pași de moșie ctitoriei brâncovenești, martor fiind și „părintele nostru chir Teofil Râmnecesci”.⁶²

La toate acestea adăugăm un zapis, semnat de mitropolitul Grigorie și episcopii Teofil și Efrem, la 1 septembrie 1635 – 31 august 1636, prin care s-au întărit câteva mori și grădini Mănăstirii Stelea, vechi metoc al Mănăstirii Ivir, „pustiită de atâta vreme” și „mitropolia să nu aibă nicio treabă cu morile”.⁶³

Preocupat din ce în ce mai mult de înzestrarea Episcopiei Râmnicului cu noi moșii, la 25 februarie 1636, vlădica Teofil a cumpărat o ocină și un vad de moară în apa Râmnicului de la Stanciul și Voico, fiii „popei lui Ghin, ot Bojorani”, cu „8.000 de bani și un bou”. În urma acestei vânzări, aceștia solicitau să le scrie și pe tatăl lor „popa Ghin” la pomelnic, „că așa ne-am tocmit”.⁶⁴

Pentru a contura cât mai corect personalitatea lui, considerăm necesar să consemnăm și documentul din 20 apriliei 1636, prin care domnitorul întărește Mănăstirii Govora, „săracă și fără nici un venit din nicio parte”, satul Glodul din apropiere, în prezența patriarhului Teofan al Ierusalimului, a mitropolitului Grigorie și a episcopilor Teofil și Efrem, „ca să fie această miluire statornică și de întărire și călugărilor pentru hrană și de trebuință”.⁶⁵ Tot în aceeași zi, Teofil dă carte „ca să fie acest sat al

⁵⁹ DRH, vol. XXV, pp. 85-86; *Catalogul*, vol. IV, p. 245; *Tezaur medieval...*, p. 138.

⁶⁰ DRH, vol. XXV, p. 89; *Catalogul*, vol. IV, p. 247.

⁶¹ DRH, vol. XXV, p. 97; *Catalogul*, vol. IV, p. 250.

⁶² DRH, vol. XXV, p. 98; *Catalogul*, vol. IV, p. 251.

⁶³ DRH, vol. XXV, pp. 133-134; DRH, vol. IV, p. 386; DRH, p. 131.

⁶⁴ Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 36; DRH, vol. XXV, pp. 236-237; *Catalogul*, vol. IV, p. 311.

⁶⁵ DRH, vol. XXV, pp. 266-267.

mănăstirii, Glodul, în bună pace de toate, numai să dea dijma și gorștina și vinăriciul Mănăstirii Govorii, partea domnească, cum scrie și în hrisovul domniei lui”.⁶⁶ De reținut și actul, cu aceeași dată, prin care, patriarhul Ierusalimului, Teofan, împreună cu domnitorul, mitropolitul țării, episcopii Teofil și Efem și egumenii mănăstirilor, „în ziua de Paști, dă carte cu blestem pentru scutirea dată de domn satului Glodul al Mănăstirii Govora de toate mâncăturile de peste an: dijmă, gorștină și vinăriciul, partea domnească, din acel sat să fie al Mănăstirii Govora, iar egumenul și călugării să nu primească alte oi, stupi sau rămători străine din țară, între bucatele satului, ca să le scutească”.⁶⁷

Grija sa deosebită față de cei păstoriți iese în evidență și la 29 aprilie 1636, când Matei Basarab scutește de dări satul „Muereasca ot sud Vâlcea”, pentru că „m-am milostivit de i-am ertatu pentru voia părintelui prea sfințitului Theofil episcopschii mitropolit Râmnicului ca să fie de acum înainte sfintei mănăstiri slobozie, să fie de ajutoriu sfintei mănăstiri, ca să fie pomană domnii mele”.⁶⁸ La 20 mai 1636, Teofil primește pentru Episcopie un hrisov, în care se confirmă stăpânirea peste satul Muereasca, județul Vâlcea, primit de la Preda Brâncoveanu, în schimbul satului Hrastul, județul Dolj, pe care îl stăpânea mai înainte. Deoarece Episcopia nu putea să stăpânească satul de pe Dunăre, „de la baltă”, căci îi era departe, s-a înțeles cu marele spătar să cumpere satul Muereasca, pe care să-l primească apoi la schimb. Acesta l-a cumpărat de la locuitori, „cari au fost oameni judeci” și care s-au vândut să fie rumâni, cu tot neamul lor și cu moșia lor, în schimbul a 250 de galbeni, plus 60 de galbeni, drept bir. La rândul ei, Episcopia a luat în stăpânire acest sat, cu consimțământul moșnenilor vânduți, care s-au bucurat, „cu mic cu mare”, că au fost dați „la sfânta mănăstire la episcopia de la Râmnic, la părintele Teofil”, fiindu-le „mai aproape”. Actul de consimțire poartă data 10 mai 1636, iar cel de vânzare 18 mai 1636. Peste două zile numai, acest schimb a fost întărit de domnitorul Matei Basarab, care a permis să stăpânească satul Muereasca „sfânta episcopie a Râmnicului” și „părintele Chir Teofil episcopul Râmnicului”, iar Hrastul „cinstitul dregătoriu” jupânul Preda.⁶⁹

Nu în ultimul rând notăm că, la 29 iulie 1636, Teofil era tot episcop, deoarece dă o carte Mănăstirii Tismana, „pentru niște rumâni ai sfintei mănăstiri, că au avut egumenul Theodosie pâra cu niște boiari anume Stoica de în satu de în Șomănești”. Prin aceasta erau iertați, dacă „li se

⁶⁶ DRH, vol. XXV, p. 268.

⁶⁷ Catalogul, vol. IV, p. 327.

⁶⁸ DRH, vol. XXV, p. 277; Catalogul, vol. IV, p. 331-332.

⁶⁹ Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, pp. 36-37; *Anuar*, p. 297; Dan PLEȘIA, *Când...*, pp. 1102-1104. DRH, vol. XXV, pp. 297-298, 308-311, 314-316.

va cădea să rumânii de la sfânta mănăstire pre dreptate”, și blestemați și afurisiți, „de vro face vreo fățarie și hitlenie”.⁷⁰

În calitate de episcop, Teofil a îndeplinit și unele misiuni diplomatice. De pildă, în 1630, el a făcut parte din delegația trimisă de boierii țării în Transilvania, ca să-l înștiințeze pe Aga Matei din Brâncoveni despre alegerea sa ca domn.⁷¹ Aici trebuie reținut faptul că Leon Vodă, alesul Porții din 1629, venise în Țara Românească în 1630, însoțit de un număr mare de greci din Fanar, care-l susținuseră. Înlăturând toate „obiceiurile țării” și „bunele rânduieli”, au adus „legi rele și apăsătoare, mărink unele dări fără măsură”, care au determinat locuitorii să plece peste Dunăre, spre Turcia, sau în Transilvania ori „rătăceau în Carpații transilvăneni, precum animalele sălbatică”. Astfel, spre sfârșitul lunii octombrie 1630, mulți dintre boierii însemnați, care ocupaseră odată dregătorii civile și militare, au fugit în Transilvania, prin pasul Vulcan, fiind primiți prietenește și cu onoruri de Gheorghe Rákóczy, principele Transilvaniei. Printre cei mai de seamă dintre fugari era și Aga Matei, prefect al ținutului Romanați, unde se aflau moșiile sale. Deși domnul Țării Românești le-a trimis solii și scrisori, promițându-le amnistia și încetarea abuzurilor, abia a treia delegație, formată din vlădica Teofil și vornicul Hrizea din Bălteni, s-a întors cu condițiile pe care fugarii le puneau pentru revenirea lor în țară.

La scurt timp, episcopul Râmnicului a participat la adunarea obștească din iulie 1631, în care Leon a luat măsuri pentru izgonirea grecilor din țară. Convocând „toată țeara, boiari mari și mici, și roșii și mazilii și toți slujitorii”, pentru a cerceta împreună de unde „atăta sărăcie și pustiire țeării”, adunarea a hotărât să anuleze „legile rele” și să-i alunge pe autorii lor.⁷² Printr-o „legătură și jurământ mare”, săvârșindu-se ceremonia afuriseniei de către noul mitropolit, Grigorie, un român pus chiar de Leon, și de episcopii Teofil și Efrem de la Buzău, s-a hotărât scoaterea vinovaților și întoarcerea „legilor și obiceielor bune” de la „Domnii bătrâni ce li se ferează viața lor”. Pe când roșii, scutiți de orice dijmă, aveau să dea numai câte 40 de ughi de lei, în două rate, la Sfinții Gheorghe și Dimitrie, de fiecare „cal”, adică unitate de cavalerie, cuprinzând mai mulți oameni, birul „popilor” era hotărât la 60 de ughi pe an. Suma destul de mare ne ajută să înțelegem cât erau de împovărați în vremea abuzurilor, când dădeau, pe lângă dările omului de rând: „bir de lună, găleată cu fân, bou, oaie seacă, cal, miere, ceară”, și dări speciale, „împrumutul” și „banii de

70 DRH, vol. XXV, pp. 445-446.

71 Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 35; Anuar, p. 297; Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești...*, p. 235; Drd. Ioan V. DURĂ, „Biserica din Țara Românească în epoca lui Matei Basarab”, în: BOR, an. LXXXIX (1971), nr. 5-6, p. 578; Dan PLEȘIA, *Când...*, pp. 1106 (În 1631, Leon Tomșa îl trimite în Ardeal la Matei Aga, iar solia sa trebuie să fi cuprins mai multe îndemnuri de îmbărbătare, decât sfaturi de supunere).

72 Ion SÂRBU, *Relațiile externe ale lui Matei Vodă Basarab*, Timișoara, 2005, pp. 16-17.

cununie”. Totodată, s-a luat hotărârea ca monahii străini, „cari au cumpărat mănăstirile de le-au făcut metoașe, ca să li ia venitul, să-l scoată de în țeară, și arginturile, și moșiile”, să fie înlăturați, aducându-se în schimb „călugări rumâni, cum au fost de veac”, care să administreze bine averea încredințată. În același timp, a fost înlăturată și simonia pentru obținerea eparhiilor: „Mitropolia, episcopiile, egumeniile să nu se schimbe pre mită, ce să fie pre sobor”. Patriarhul nu va mai putea „tremitte aicea în țeară nici episcop, nici egumen”, ci doar va lua la cunoștință pentru a întări pe cel ales: „Prea cine va aleage țeara și Sfatul vlădică sau egumen, acela să fie, ci numai să tremită la patriarhul, să dea blagoslovenie, cum au fost de veac”.⁷³ „După jurământ”, Leon își încheie hrisovul, din 23 iulie 1631, semnat de el și de opt dregători ai săi, astfel: „călcăt-am acele obicei rele și le-am pus domnia mea toate jos și am scos acei greci streini den țeară afară, ca pre niște nepriateni țerăii fiindu”.⁷⁴ Cu opt zile înainte, Leon Tomșa semnase un alt hrisov, în care arăta măsurile pe care le ia pentru îndreptarea relelor provocate de grecii veniți în țară, hotărând printre altele: „grecii ce vor avea moșii aici în țeară și dobitoc și-l va fi fâmeia și casa într-altă țeară, de se va scrie în cetele țerii și va trage nevoe cu țeara, ei să lăcuiască aici în țeară, iar carii nu se vor scrie, ei să fie lepsiți de țeară și să li se ia moșiile și bucatele pre seama domnească”.⁷⁵

În iarna anului 1632, Teofil a făcut parte, alături de mitropolitul Grigorie și alți „popi”, din delegația care a mers la Constantinopol,

pentru ca Poarta să îl confirme pe Matei Vodă în scaunul Țării Românești.⁷⁶ În același an, o delegație impunătoare îl condusesse la Abaza-pașa din Nicopole, care l-a confirmat din propria-i putere pe cel ales în calitate de domnitor al Țării Românești, îmbrăcându-l cu caftan.⁷⁷

La 14 octombrie 1632, sosiseră la Constantinopol scrisorile sale și o solie grandioasă, compusă „din mulți boeri și clerici”, care au făcut o declarație împotriva recunoașterii lui Radu, fiul lui Leon Tomșa, ca voievod al lor, deoarece acesta ar fi „prea tânăr, neexperimentat și neîndemânatic”, și, de aceea, incapabil de a guverna țara.⁷⁸ În 1640, într-o însemnare pe o *Evangelhie* dăruită Patriarhiei de Alexandria, Matei Basarab va porunci să se scrie că „a fost ales domn al Țării Ungrovlahiei de tot norodul, clerici și laici, de arhonți și de strategii, la anul 1632”.⁷⁹ De altfel, într-un jurământ de fidelitate față de domn, redactat în limba maghiară, găsim această succesiune: „Noi, vlădicii din Muntenia, împreună cu toți episcopii și boierii mari și mici, și cu toată nobilimea împreună cu toate trupele ei etc...”.⁸⁰

⁷⁶ Pr. N. I. ȘERBĂNESCU, *Mitropolii Ungrovlahiei*, în: BOR, an. LXXVII (1959), nr. 7-10, p. 775; N. STOICESCU, *Matei Basarab*, București, 1988, p. 18.

⁷⁷ *Istoria Țării Românești. 1290—1690. Letopisețul cantacuzinesc*, ed. critică de C. GRECESCU, D. SIMONESCU, București, 1960, pp. 100-101.

⁷⁸ Dr. Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab*, București, 1982, p. 33; Ion SÂRB, *Relațiile...*, pp. 21-22. Gr. POPESCU, P. GRIGORIU, *Matei Basarab și Vasile Lupu*, București, 1970, p. 20.

⁷⁹ N. STOICESCU, *Matei Basarab...*, p. 26, nota 84.

⁸⁰ Ion SÂRB, *Relațiile...*, p. 154, nota 41.

⁷³ N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, București, 2012, pp. 310-311; Al. ELIAN, „Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol și cu celelalte Biserici Ortodoxe”, în: BOR, an. LXXVII (1959), nr. 7-10, p. 921; N. STOICESCU, *Matei Basarab*, București, 1988, p. 18.

⁷⁴ DRH, vol. XXIII, pp. 411; Ion SÂRB, *Relațiile...*, p. 17.

⁷⁵ DRH, vol. XXV, pp. 407.

Dinu
Săraru

A patra Renaștere a Taborului românesc

În primul an al domniei sale, în 1633, Matei Basarab, ne spun istoricii în absența pisaniei, a ctitorit, zidind-o din temelii pe locul unui mult mai vechi lăcaș monastic, cea mai emoționantă și mai îndrăzneată prin turlile ei, Tămâioară din Oltenia de sub munte, aceasta chiar din munte, bisericuța Mănăstirii Arnota, consacrată azi drept Taborul Ortodoxiei românești.

Aici își află, la dorința sa, liniștea somnului de veci, rămășițele sale pământești, alături de cele ale tatălui său, în stânga Pronaosului, sub o superbă piatră funerară comandată special de voievod celebrului sculptor sas Nicolai Elias, binecunoscut în Europa timpului său.

Prima renaștere a Arnotei a avut loc sub Constantin Brâncoveanu, a doua importantă în veacul al XIX-lea, sub Barbu Știrbei de la care au mai rămas până azi zidul și latura din dreapta ale chiliilor mănăstirii, a treia, în primii ani ai veacului al XXI-lea, sub îngrijirea Înalt Preasfințitului Gherasim al Râmnicului, care, exceptând bisericuța rămasă intactă, a zidit din nou mănăstirea întreagă, inclusiv Paraclisul ce abia s-a terminat de pictat sub arhipăstorirea doctorului Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului și, firește, sub privegherea atentă a Stăreției. În sfârșit, a patra renaștere, într-un anume fel hotărâtoare, a început la sfârșitul lui ianuarie 2018, sub îngrijirea și la inițiativa stareței mănăstirii, Maica Stavroforă Ambrozia Rucăreanu, a cărei zbatere a condus la obținerea fondurilor europene necesare, pe temeiul unui amplu proiect aflat sub patronajul marelui arhitect restaurator Aurel Botez, autor al multor opere de restaurare de interes și de valoare naționale, cum ar fi și vestita Dragomirna. Un șantier de zile mari, cu zeci de lucrători constructori, cu ingineri specializați și consultanți, a cuprins întreaga Mănăstire Arnota, care se află înconjurată de războiul schelelor, vizând decopertarea până la cărămidă și restituirea imaginii ansamblului, dar și a interioarelor acestuia, în acord cu exigențele actuale ale unui asemenea proces restaurator. Așadar, întâlnim aici, la Arnota, sub streășina Munților Căpățânii, desfășurarea unui act cu caracter istoric de apărare, de ocrotire și restituire a unui ansamblu arhitecto-

nic cu valoare de simbol, de rectificare, de continuare a unei mari tradiții care, în veacul al XX-lea, mai ales în cea de-a doua jumătate, a explodat pur și simplu, continuând, deși mai sărac, în primii ani ai veacului XXI să îmbogățească și să înfrumusețeze arhitectura mănăstirească în Moldova cu deosebire, dar și în Ardeal și în Oltenia, cuprinzând și Muntenia și neapărat marea, istorica investiție, care anul acesta va fi inaugurată, suntem convinși, Catedrala Mântuirii Neamului din București.

La Arnota, șantierul ce își va da la iveală roadele în toamna acestui an 2018 se leagă inspirat de numele celui mai mare ctitor din spațiul Ortodoxiei românești, Voievodul Matei Basarab, fondator de asemenea de vrednică amintire și al unui bogat patrimoniu cărturăresc încoronat, cred eu, de *Pravila* de la Govora, primul mare tratat de drept românesc, despre care se învață și în facultățile de azi. Impresionantă la acest șantier al Arnotei este și însuflețirea învățată și devotată exemplar a Stareței acestei cea mai frumoasă și emoționantă Tămâioară din lanțul Tămâioarelor țărănești din Oltenia de sub munte, cum grăitoare este și observația făcută de academicianul Răzvan Theodorescu și anume că Tămâioarele reprezintă adierea târzie și ultimă a Renașterii Brâncovenești.

Dan
Ciachir

Părintele Anania

În primăvara anului 1989, Părintele Anania – așa își semna scrisorile – era un arhimandrit pensionar, retras de șapte ani la Mănăstirea Văratec, unde începuse să diortosească, adică să plivească stilistic, versiunea românească a Sfintei Scripturi. Din 1976, după întoarcerea din Statele Unite, ocupase postul de director al editurii Patriarhiei, pe care îl părăsise în vara anului 1982 în urma unui conflict cu Patriarhul Iustin. Îl cunoscusem la înscăunarea mitropolitului Antonie al Ardealului, în februarie 1982, unde fusesem poftit – abia împlinisem 30 de ani – atât la întronizarea din catedrală, cât și la masa oficială din saloanele restaurantului „Împăratul Romanilor” din Sibiu. Noul chiriarh al Ardealului invitase la întronizarea sa și o duzină de scriitori și intelectuali, majoritatea de raftul al doilea, care îi sprijiniseră ostenele culturale-literare. Sau „de publicist”, cum avea să le califice în cuvântul său Patriarhul Iustin, cel admirat public de Noica, în calitate de elenist și doctor al Universității din Atena, dar și de președintele Karamanlis al Greciei, care îi spusese, tot în public: „Așa ar trebui să ne vorbim noi limba – cu eleganța cu care o vorbește Sanctitatea Voastră”.

La masa din 6 februarie 1982 de la „Împăratul Romanilor” l-am recunoscut, retras la o depărtare de câțiva metri, pe Valeriu Anania, scriitorul, după sprâncenele stufoase, negre ca reverenda care-l înveșmânta, vârstă de câteva fire albe. Îl priveam cu atenție, știind că este autorul a două piese cunoscute, *Miorița* – prefațată de Arghezi – și *Meșterul Manole* – jucate pe scenele unor teatre. Dramaturg și monah. Sau: călugăr și dramaturg. Îi întâlnisem nu o dată numele menționat în revistele literare. Era un sexagenar cu fizionomie distinsă, dâră și totodată distinctă, peste care plana o umbră de răbdătoare, politicoasă sastisire, întrucât se succedau acele discursuri plate, nesărate, specifice unei instalări de episcop sau de mitropolit.

L-am abordat pe Părintele Bartolomeu Anania o zi mai târziu, pe culoarul unuia dintre cele trei vagoane de clasa întâi cu care se întorceau la București oaspeții mitropolitului Ardealului. S-a născut astfel o prietenie care a durat aproape trei decenii, din categoria magistru-discipol. Mai

avusesem șansa, asemănătoare până la identitate, dar de o durată mult mai scurtă, la începutul anilor '70, a apropierii de Alexandru Paleologu. Din 1982, Părintele Anania locuia la Mănăstirea Văratec, în corpul de clădire fost al episcopului Partenie Ciopron, dar venea la București unele perioade mai lungi sau mai scurte unde, după ce își părăsise dubla chilie sau „apartamentul monahal” din incinta Arhiepiscopiei Bucureștilor, își cumpărase o garsonieră, la etajul întâi, într-un bloc de cărămidă aparentă din spatele magazinului „Adam”, construit la începutul anilor '60 și așezat în hotar cu Cișmigiul și cu clădirea fostului Minister de Război din Piața – mai degrabă scuar – Valter Mărcineanu. Acolo îl ascultasem ore în șir, seara și noaptea, de vreo două ori până la revărsatul zorilor. În decursul acelor sute de ore de discuții am învățat adevărata istorie recentă a Bisericii noastre și i-am cunoscut jertfele din anii de regim comunist. Dacă nu ar fi existat acele lungi întâlniri, n-aș fi aflat cine a fost în realitate Patriarhul Justinian și aș fi căzut în capcana cu „patriarhul roșu” în care au nimerit atâția. Același trecut al Bisericii îl mărturiseau și stareții pe care-i cunoșteam, însă Părintele Anania vorbea limpede, sintetic și metodic. Nu evita nicio întrebare, nu se eschiva și nici nu recurgea la sofisme și paradoxuri.

Părintele Anania avea un dar aparte – rar la oameni și *rarissim* la români: orice afirmație a sa era confirmată mai devreme sau mai târziu. Era *adevărată*, chiar dacă pe moment părea incredibilă, absurdă, paradoxală, în răspăr cu o convingere generală. Treptat, după prăbușirea fostului regim, am constatat că toate mărturisirile, toate spusele Părintelui Anania constituiau expresia adevărului. Aleg, în acest sens, un singur și elocvent exemplu. Lucrețiu Pătrășcanu era apreciat chiar și de anticomuniști pentru declarația – „Sunt mai întâi român și apoi comunist” – pe care ar fi făcut-o în 1946 la Universitatea din Cluj. Ministru pe atunci al justiției, dar și profesor universitar, Pătrășcanu se dusesse la Cluj ca să-i potolească pe studenții aflați într-o grevă în care călugărul-student la Medicină Anania juca rol de protagonist. Încă din anii '80, Părintele Anania mi-a spus că Pătrășcanu nu a formulat afirmația care i se atribuie; nici în 1946 la Cluj, nici cu vreun alt prilej. Astăzi istoricii îl confirmă: Pătrășcanu niciodată n-a spus că este mai întâi român și apoi comunist; mărturisirea asta i s-a atribuit de către acuzatori cu prilejul procesului care a dus la execuția sa... În aceiași ani '80 îmi venea greu să accept o altă afirmație, mai mult decât paradoxală, a Părintelui Anania: aceea că existaseră oameni care intraseră deliberat în pușcărie în 1948 sau '49 pentru ca la „venirea anglo-americanilor” să poată revendica un portofoliu ministerial în virtutea

În decursul acelor sute de ore de discuții am învățat adevărata istorie recentă a Bisericii noastre și i-am cunoscut jertfele din anii de regim comunist. ❧

suferințelor îndurate... Și asta era adevărat. A existat chiar un episcop care se agitase în acest sens, fapt ce reiese din documentele publicate de istorici.

În aprilie 1989, în Postul Paștelui, Părintele Anania îmi dăduse un telefon, spunându-mi, cu o expresie de pe vremuri desemnând tinerii necăsătoriți: „Cavalerule, ce-ai zice dacă i-am face o vizită lui Lavrentie?... Mi-e dor de Căldărușani. Poate îl rogi dumneata să ne trimită mașina...”.

Părintele Lavrentie stărețea la Căldărușani. Mașina mănăstirii era un ARO cu un singur loc, în față, lângă șofer, și două bănci transversale în spate, evocând dubele cu care sunt transportați deținuții. Părintele Anania, care petrecuse șase ani la Gherla și la Aiud, m-a corectat: acelea arătau cu totul altfel și erau înfiorătoare. Pe drum, mi-a evocat Căldărușanii din anii '50, când se găseau în lacul fost al mănăstirii raci din belșug, dispăruți trei decenii mai târziu. La Căldărușani, Părintele Anania ajungea în vremea aceea în vechiul Dodge al mitropolitului Firmilian al Olteniei, ierarh cu gust artistic și *liră duhovnicească*, adică poet.

Starețul Lavrentie îl admira pe Părintele Anania cu care îl vizitasem odată, spre bucuria sa, și la Sinaia, mănăstire pe care o condusesse din 1981 până în 1987. În după-amiaza de sâmbătă a zilei de aprilie 1989 în care am ajuns la Căldărușani, l-am plimbat pe Părintele Anania cu o barcă ușoară și încăpătoare, din fibre de sticlă, vopsită în verde, împrumutată de stareț cu o vară înainte de la o cabană de pe celălalt mal al lacului, pentru a o folosi când stăteam acolo. Am mers atunci vreo șase kilometri pe apă cu Părintele Anania, trecând pe lângă o mică cherhana, ajungând până la Grădiștea. Discutam despre *Scrisoarea celor șapte*, un protest cu substrat politic îmbrăcat în haină culturală, a cărui difuzare la „Europa liberă” o anunța din oră-n oră la radiojurnal. Amândoi știam că protestul acela avusese opt scriitori semnatari și ne întrebam cine se va fi răzgândit în ultimul moment. Seara, la stăreție, am prelungit cu discuția masa de post până după miezul nopții. A doua zi nu m-am învrednicit să merg la Liturghie, unde Părintele Anania avusese *protia*, adică întâietatea în sobor. Slujba se sfârșise demult; eram tot în odaia în care dormisem, când a bătut la ușă un monah tânăr pentru a-mi spune că Patriarhul, sosit între timp, mă pofteste și pe mine la masă.

Peste câteva minute intram în apartamentul patriarhal din același corp de clădire a stăreției construită pe la 1850, cu geamuri și cerdac acoperit, orientate spre latura de apus a lacului. În capul mesei ovale de lemn din sufragerie stătea Patriarhul Teoctist, în reverendă albă, cu capul descoperit, cu engolpionul la gât, încins peste mijloc cu un brâu violet; la dreapta sa se afla Părintele Anania, alături de care aveam să mă așez. Patriarhul mi-a întins mâna, întrebându-mă ce mai fac, apoi am strâns mâinile celorlalte două persoane venite împreună cu el: a unui domn

de peste 70 de ani, cu doar câteva fire de păr pe cap, îmbrăcat în costum la două rânduri, bine călcat, cu cravată asortată și batistă albă la buzunar, evocând tipicul vestimentar interbelic. De altfel, din acele vremuri, de prin 1939, slujea Patriarhia în calitate de contabil. Purta numele de Ionescu și era căsătorit cu scriitoarea Ioana Postelnicu, consacrată ca prozatoare în aceeași epocă.

Tinerețea monahului aflat lângă contabilul Patriarhiei era și mai evidentă prin contrast. După ce am dat mâna cu protosinghelul Daniel Ciobotea, Patriarhul a exclamat: „Dan și Dan...”, aluzie la numele de botez al noului său consilier – viitorul Patriarh Daniel – și la al meu. Apoi s-a făcut rugăciunea de masă.

Între anii 1982 și 1989, în care l-am vizitat adesea – locuiam la câteva sute de metri de locuința sa din București – Părintele Anania era un marginal, îndeosebi după ce se pensionase, în lumea clerului și mai ales a ierarhiei. O situație identică avea și profesorul *pensionar* Dumitru Stăniloae. Existau ierarhi care prețuiau personalitatea și opera literară a Părintelui Anania, precum arhiepiscopul Antim Nica al Dunării de Jos sau episcopul-vicar Justinian de la Cluj, însă autorul era socotit un om ieșit din circuit. Poate de aceea era atât de încântat de ecoul uneia dintre cărțile sale, *Rotonda plopilor aprinși*, apărută inițial în 1983. Am recitat-o de nenumărate ori și cred că acolo se află marele său zăcământ memorialistic, mai mult decât în *Memorii*, unde egocentrismul devine acut.

Dintre piesele Părintelui Anania, cel mai mult mi-a plăcut *Greul pământului*; numai lorga a mai reușit la noi să facă Bizanțul atât de viu și de apropiat. Din școală, de când am constatat, citind *Baltagul*, că Sadoveanu este lipsit, ca și Marin Preda, de darul de a crea, vorba lui Paleologu, nu „personaje femini-

ne”, ci *femei* (Vitoria Lipan părându-mi-se un hermafrodit), nu am mai deschis nicio carte a lui Sadoveanu. Am făcut o excepție la mijlocul anilor '80 cu *Creanga de aur* din motive de Bizanț. Însă Bizanțul lui Sadoveanu era unul masonic, mistificat, fals ca și ezoterismul căutat cu lumânarea de Vasile Lovinescu în *Craii de Curtea-Veche*. Atunci mi-am amintit de *Greul pământului*, de expresivitatea și de autenticitatea sa.

În 1982, Părintele Anania mi-a oferit volumul *File de acatist* și am descoperit atunci un poet strălucit, care făcea să vieze imnografia în vremea noastră; cele două poeme, afierosite celui „tânăr avvă” Ioan Valahul, respectiv Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica, au un limbaj curat și proaspăt, o sevă a laudei mustoasă, rezistentă nu doar la nivel de limbaj.

Mai târziu am dat peste versul acela minuat: *Noblețea de-a fi singur și dreptul la tristețe*. Este un vers uimitor. Întâlnind o traducere a Părintelui Anania dintr-un poem al Sfântului Grigorie de Nazianz, apărut într-o revistă bisericească în 1956 ori '57, înainte de a fi arestat, am văzut înrudirea, nu numai stilistică, cu „acel prea trist Grigorie”. Am rămas surprins auzind pe un stareț al Mănăstirii Nicula, moldovean de obârșie și natură lirică, spunând că Părintele Anania este un *singuratic*. Cred că era în sensul acelei *singurătăți* ultime evocată și de apropiată lui Nae Ionescu.

Pe când scria la *Cerurile Oltului*, Părintele Anania m-a întrebat dacă aș vrea să traduc din italiană *Imnul* lui Petru Cercel. I-am răspuns că oricât m-aș strădui, nu aș atinge nici pe sfert muzicalitatea și fidelitatea versiunii lui Al. Ciorănescu, pe care a și adoptat-o.

Prețuiesc mult *Cerurile Oltului*, unde dialoghează un Socrate pravoslavnic, de *Pateric*, și-un învățăcel, despre icoană și spațiul eclesi-

al. Volumul este superior cărții despre icoană a lui Evdokimov, autorul ei având avantajul de a fi teolog, preot, călugăr și scriitor.

Atât în odăile în care locuia într-un corp de clădire de la etajul întâi al Arhiepiscopiei Bucureștilor, de unde l-a și arestat Securitatea în revărsatul de zori al unei dimineți de vară din 1958, cât și în garsoniera din blocul de lângă Cișmigiu, am rămas surprins să văd atârnată pe un perete fotografia destul de mare a Părintelui Anania sau chipul său tras în peniță de un prieten grafician. Nu m-am smintit, poate și pentru că în prima zi din septembrie 1981, în reședința din Buzău a episcopului Antonie Plămădeală, zărisem în biroul său, pe perete, fotografii în care apărea cu Papa Paul al VI-lea, cu regele Gustav al Suediei și cu un monarh de prin Țările de Jos... „Măicuțele; măicuțele le-au așezat aici”, îmi explicase ierarhul văzându-mi privirea contrariată. Era și el scriitor, autor al unei cărți de pură ficțiune: romanul *Trei ceasuri în iad*.

Părintele Anania n-a căutat niciodată să-mi dea o explicație, francă sau iezuită, a chipului său expus la domiciliu. Într-una din seri, ca să-și illustreze o afirmație, s-a ridicat să aducă dintr-un sertar al bibliotecii Testamentul Patriarhului Justinian pentru a-mi citi un pasaj. Făcând doi pași, am zis în sinea mea: „Omul ăsta are o călcătură de mitropolit”. Era o convingere spontană și fermă ca aceea din 1969, când îl auzisem pe Țuțea – socotit de mulți un mitoman senil – vorbind de la egal la egal despre Eliade, Cioran, Curzio Malaparte, sau evocând episoade din cariera sa de diplomat la Moscova.

Părintele Anania avea doi măștri, pe care nu pregeta să-i mărturisească: pe Arghezi și pe Patriarhul Justinian. Mi-a povestit cum fusese desemnat de acesta din urmă, cu prilejul canonizărilor de sfinți români din 1955, ca interpret și însoțitor al unui mitropolit al Bisericii Ortodoxe Ruse. Tânărul diacon a ajuns să discute destul de franc cu el, astfel încât, la un pahar de vin, l-a întrebat, într-una din seri, de ce rușii n-au căutat să valorifice înfrângerile suferite de Stalin în primele luni ale războiului cu Germania, ridicându-se împotriva regimului comunist. „Deoarece nemții, i-a explicat mitropolitul, se apucaseră să susțină că slavii sunt o rasă inferioară, iar rușii chiar mai mult de-atât...”.

M-am întâlnit cu Părintele Anania în decembrie 1984 la instalarea Prea Sfințitului Gherasim ca Episcop al Râmnicului. Era o masă restrânsă, în palatul episcopal, la care luau parte mitropolitul Nestor al Olteniei, înscăunatul, ministrul cultelor, al cărui secretar, așezat la cealaltă masă, cu noi, și-a făcut discret cruce, după binecuvântare... Masa aceea de la parterul clădirii administrative a episcopiei aduna invitații de categoria a doua; acolo a strălucit prin vervă Părintele Anania. Una dintre maici l-a întrebat: „Vă mai amintiți, Prea Cuvioase, cum ne învățați, la București, la Palat, că trebuie să servim prin dreapta?...”.

În 1948 sau '49, Patriarhul Justinian I-a trimis pe diaconul Bartolomeu Anania, împreună cu un alt călugăr, cu care era prieten, Grigorie Băbuș, să caute pe la mănăstirile din Oltenia niște maici destoinice care să servească la mesele de la Palat unde veneau Petru Groza, ba chiar și Gheorghe Gheorghiu-Dej cu ficele, ca și alți stâlpi ai noii Ocârmuiri, care puteau fi uneori îmbunați cu bucate și băuturi. Justinian le-a dat un șofer și unul dintre cele două jeepuri Willis primite cadou prin '45 de Patriarhul Nicodim de la generalul sovietic Susaikov. Călugării nu știau că Securitatea avea același tip de mașini, folosite la descinderi și arestări, așa încât, de cum opreau într-un sat, se stingeau toate lămpile și țăranii ieșeau pe ferestre luând-o la fugă.

E păcat că atâtea episoade pe care Părintele Anania le povestea cu umor nu și-au găsit loc în volumul său de memorii. Condamnat la 25 de ani în 1958, a ajuns la un moment dat într-o celulă de la Gherla unde erau închiși doi oameni cu cămăși și cioareci de țărani maramureșeni care... vorbeau între ei franțuzește și încă destul de bine. Preț de trei ani de zile împărțiseră celula cu un fost diplomat care îi învățase franțuzește ca să le treacă tuturor timpul mai ușor.

Părintele Anania avea o generozitate organică în care cred că se întâlneau experiența mănăstirii cu a pușcăriei, în sensul că împărțea cu tine orice: mâncarea de post pe care i-o pregătea bătrâna sa menajeră basarabeancă Maria când venea la București, pixurile franțuzești BIC sau orice aveai nevoie. Auzindu-mă că îmi plac pixurile BIC, care scriau pe orice hârtie, fără să lase scame, îmi oprea din cele primite periodic de la un preot din Paris...

Ducându-mă într-o seară, de pe la mijlocul anilor '80, la Părintele Anania, am văzut pe biroul său un disc cu romane interpretate de Ioana Radu. I-am povestit despre șederea de câteva zile la o mănăstire din Dobrogea al cărei stareț, călugăr autentic și destoinic, nu avea ca studii decât Seminarul. Ne plimbam într-o zi, înainte de masă, prin curtea înverzită a mănăstirii – era după Paști – și i-a făcut plăcere să afle că nu ascult doar muzică simfonică, așa cum își închipuia.

– Ioana Radu vă place cum cântă?, m-a întrebat.

– Desigur.

– Mare romancieră!, a exclamat.

În toamna lui 1993 ne vizita țara și Biserica, pentru întâia oară în calitate de Patriarh Ecumenic, Bartolomeu I. Vizita sa, începută la București, continuată la Iași și pe la câteva mănăstiri din Moldova și din Bucovina, se încheia la Cluj, unde Părintele Anania fusese întronizat ca arhiepiscop în același an. Întinzându-i mâna, înaltul oaspete s-a prezentat:

– Bartholomée premier.

– Bartholomée l'unique, a răspuns gazda, și amândoi au început să râdă.

Pe drumul spre București, în avionul AN 26, cu salon, pus la dispoziție de generalul Nicolae Spiroiu, ministrul apărării, se aflau majoritatea ierarhilor din Sinodul nostru și vreo zece mitropoliți ai Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol. Niște turbulențe puternice zguduiau aparatul deasupra Carpaților; câțiva ierarhi se făcuseră albi la față. Patriarhul Ecumenic i-a șoptit tizului său:

– Ar fi păcat să se întâmple ceva rău: vă dați seama câte alegeri ar urma atât la voi, cât și la noi...?

La începutul lunii mai 1990, i-am făcut o vizită, după revenirea în scaun a Patriarhului Teoctist și începutul declinului *Grupului de reflexie pentru înnoire a Bisericii*. Ne-am așezat, pe la ora 8, pe când se însera, la cafeaua pe care o pregătea în bucătăria garsonierei, dând-o în clocot de trei ori, punând apoi în cești caimacul cu lingurița, peste care turna conținutul ibricului... M-a îndemnat să-i vorbesc despre călătoria de 12 zile pe care o făcusem în Malta.

Ce-i puteam povesti unui om care trăise peste zece ani în Statele Unite, fusese în India cu Patriarhul Justinian, în Canada, și prin majoritatea țărilor din Apusul Europei, inclusiv cele nordice?... Cu câteva săptămâni în urmă călătorise, de altfel, în America pentru a-și recupera lucruri lăsate acolo cu 15 ani înainte.

Zilele din Malta fuseseră pentru mine un dar al lui Dumnezeu întrucât, în afară de câteva săptămâni petrecute în Iugoslavia la vârsta de 14 ani, în 1965, unde tata avusese o bursă, nu ieșisem din țară – nici măcar nu încercasem – până la prăbușirea regimului comunist. În Malta, unde fusesem ca particular, locuisem într-un hotel de cinci stele, ca și ceilalți invitați – doi polonezi și un ungur – cu care luasem parte la un colocviu consacrat evenimentelor din Răsăritul Europei. După două ceasuri de vorbă, am spus cu tonul mărturisirii unei nedumeriri: „Am locuit în hotelul Dragonara, am mers la o recepție dată de primul-ministru, ne-a primit și ne-a decorat președintele Maltei, însă nu am băut în 12 zile un vin pe care să-l țin minte; Biserica noastră are vinuri mult mai bune decât acelea din care am băut în Malta...”

Am văzut cum i se luminează privirea: „Uite, pentru că ai spus asta, o să bem amândoi un pahar de Cotnar autentic de la Bucium. Am primit de la Iași trei sticle din care n-am băut nici măcar o jumătate de litru cu fratele meu.”

Știam din auzite – întrucât nu-l gustasem – că adevăratul Cotnar se găsește în viile Bisericii. În decurs de opt ore, până la 6 dimineața, am băut cu Părintele Anania un litru de vin, discutând și făcând două rânduri de cafele.

Luiza Barcan
Alexandru Nancu

***Biserica de lemn Sfântul Nicolae din cătunul Cărpinișu, sat Anghelești, comuna Pietrari, județul Vâlcea** (II)**

Istoria Bisericii de lemn *Sfântul Nicolae* din Anghelești-Cărpinișu

Ca și alte monumente de acest tip din zona de nord a Olteniei, mica biserică de lemn din cătunul Cărpinișu, sat Anghelești, comuna Pietrari, avea până în anul 2009 o istorie nebuloasă. Confuzia și inadvertențele erau adâncite de datele inexacte ori contradictorii prezente în puținele catagrafii, repertorii sau studii care o menționează. Prin forma și planul lui mai puțin întâlnit astăzi, lăcașul a atras, de-a lungul timpului, atenția câtorva istorici, cum se va vedea în continuare.

În prezent, după ce lucrările de restaurare au condus la descoperirea pisaniiilor originale și a unor detalii morfologice și structurale ale monumentului, s-au clarificat cele mai multe dintre aspectele legate de etapele ctitoririi ei. În lipsa mai multor documente de la începutul veacului al XVII-lea, proveniența lăcașului, strămutat a doua oară în cătunul Cărpinișu al satului Pietrari, rămâne încă incertă.

Vom încerca în continuare, înainte de a prezenta rezultatele cercetării noastre, o trecere în revistă a studiilor și documentelor publicate până în prezent, unde apare menționată biserica de lemn de la Anghelești-Cărpinișu. Pe de o parte, în semn de apreciere față de istoricii care n-au trecut cu vederea monumentul, iar pe de altă parte, pentru a clarifica, pe cât posibil, istoria lui.

Un foarte aplicat studiu dedicat bisericilor de lemn din centrul piemontului getic, semnat Ioana Cristache-Panait și deja menționat în primul capitol al monografiei, se oprește destul de insistent și asupra bisericii cu hramul „Sfântul Nicolae” din Cărpinișu. Cu o intuiție științifică remarcabilă, autoarea datează monumentul în veacul al XVII-lea: „la bisericile de veac XVII, cu pronaos supralărgit (Grămești, Cărpiniș-Pietrari, Cotmeana-Popârtești), pentru a se obține aceeași deschidere a bolții unice a navei, s-a recurs la mai multe grinzi pentru planul de naștere din pronaos”¹. În mod cert, cercetătoarea ia în calcul pentru această datare tipologia planime-

* Biserica figurează în *Lista Monumentelor Istorice* având codul de clasificare VL-II-m-B-09869.

¹ Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 41.

trică de sorginte arhaică a bisericii: navă cu altar și pronaos pentagonal, precum și absența pridvorului². În același timp, studiul în discuție semnalează inexactitatea datării la 1810 a bisericii de lemn din Cărpinișu: „pentru Vâlcea amintim întâi biserica de la Cărpiniș-Pietrari, cu începuturile încețoșate, anul 1810 fiind al unei renovări târzii, căci urmele unei inscripții de veac XVIII, roasă de vreme, se mai deslușesc pe o bârnă a naosului”³.

Un al doilea studiu, dedicat explicit bisericii în discuție, deja citat, îi aparține lui Andrei Pănoiu. Istoricul consideră lăcașul ca fiind „unul dintre cele mai interesante monumente de arhitectură vâlceană”, îl atribuie ctitorului „Popa Matei din Genuneni” și îl datează 1810, după anul greșit citit, scrijelit pe latura de sud-vest a pronaosului (la dreapta intrării în biserică)⁴. Anul corect inscripționat pe acea grindă este (7306)1797-1798.

De asemenea, studiul său vorbește despre o strămutare a lăcașului la Pietrari din zona satelor Tomșani, Folești sau Genuneni, fără a se ști o dată precisă a acestei operațiuni. Andrei Pănoiu apreciază totuși că strămutarea s-ar fi făcut înainte de 1845, „judecând după stilul fragmentului de pictură din tabloul cu moartea de pe fațada de vest”. Presupunem că se referă la evenimentul tencuirii și pictării bisericii la mijlocul secolului al XIX-lea, posibil după și nu înaintea strămutării. Autorul apreciază calitatea foarte îngrijită a execuției bisericii și remarcă planul „în formă de navă, cu absida altarului hexagonală, retrasă simetric de o parte și de alta, fără proscomidie sau diaconicon, cu pronaos absidat, tot hexagonal, având însă o deschidere mai largă decât cea a naosului”. Și, mai spune el, biserica e „în mod neobișnuit”, concepută fără pridvor, trăgând apoi concluzia că e vorba despre un „unic exemplar de acest fel păstrat pentru zona de la sud de Carpați”⁵.

În ce privește datarea bisericii de la Pietrari – Anghelești, Radu Crețeanu o trece în lista sa cu biserici de lemn din Vâlcea la monumente din zona C, de tipul III-IV (cu pronaos poligonal, supralărgit), ca fiind ridicată la 1810⁶. La stabilirea acestei date ca an al ctitoririi bănuim că a contribuit repertoriul lui I. Popescu Cilieni, lucrare pe care Radu Crețeanu spune că a folosit-o adesea⁷. La pagina 32 a lucrării sale, preotul Cilieni consemnează două biserici de lemn în Pietrarii de Jos, ambele cu hramul „Sfântul Nicolae”, sfințite pe 6 decembrie, doar că una e făcută de „popa Matei ot

² Prezența pridvorului la biserica de lemn din Grămești, ctitorie a Mitropolitului Ștefan de la 1664, este o excepție în cazul lăcașelor de cult vâlcene datate în secolul al XVII-lea.

³ *Ibidem*, p. 40.

⁴ Andrei Pănoiu, *op. cit.*, p. 70.

⁵ *Ibidem*, pp. 70-72.

⁶ Radu Crețeanu, „Bisericele de lemn din Vâlcea”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 1-3, ianuarie – martie 1981, Craiova, pag. 109.

⁷ I. Popescu-Cilieni, *op. cit.*

Genunenii în anul 1810” și se află în mahalaua Cărpinișu, iar cealaltă e ctitorită de „Anghel, de Pătru i Stan Moghină și ceilalți enoriași, în anul 1737”. Monografia satului, după cum semnalăm în capitolul dedicat preoților și bisericilor din Pietrari, răstoarnă situația cu 180 de grade, dând ca dată a ctitoririi Bisericii Sfântul Nicolae Cărpinișu anul 1737.

Eparhia Râmnicului și Argeșului notează și ea existența unei „biserici filiale cu hramul Sfântul Nicolae”, în Pietrarii de Jos, comuna Pietrari, construită la 1810⁸.

Repertoriul lui Nicolae Stoicescu consemnează la rândul său două biserici de lemn în Pietrarii de Jos, ambele cu hramul „Sfântul Nicolae”, una de la 1810 și una de la 1737⁹.

Presupunem că sursa datării, mai recente, la 1737, a monumentului o reprezintă inscripția, destul de deteriorată de altfel, aflată pe peretele exterior de sud al naosului și unde poate fi descifrat aproximativ anul 7245 (1736–1737). Această dată e preluată și de „Catalogul bisericilor din județul Vâlcea”, aflat la Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național, apărând identic și pe Lista Monumentelor Istorice a Institutului Național al Monumentelor Istorice (INMI).

Cum arătam și în capitolul dedicat istoriei Pietrarilor, există un document de arhivă, de la 1781, (documentul nr.854 publicat în *Comori arhivistice vâlcene*) care sugerează existența Bisericii de lemn *Sfântul Nicolae* în cătunul Cărpinișu: diata redactată de popa Pătru din Pietrari prin care Ion, fiul popii Gheorghe din Pietrari de Jos lasă, între altele, ficei sale Maria, „10 stânjeni din codrul de la Cărpiniș (s.n.), livada Zăpozii, un răzor de vie de către coastă, pomii și doi stânjeni din săliștea de la biserică (s.n.)”.

Tocmai sărăcia surselor scrise și lapidaritatea informațiilor cuprinse în ele au condus la confuzie în privința datării majorității bisericilor de lemn, dintre care protagonista noastră nu face excepție. Datele privind viața acestei ctitorii moșnenești de-a lungul timpului sunt puține și extrem de sumare. Probabil cel mai vechi înscris unde ea apare explicit menționată este cel de la 1815–1816, prezentat în capitolul despre preoții și bisericile Pietrarilor, de unde aflăm numele preotului Ioan Cazacu, slujitorul bisericii la acea dată.

Cel mai bine și mai convingător, însă, despre Biserica *Sfântul Nicolae* din cătunul Cărpinișu, sat Anghelești, comuna Pietrari, ne-a vorbit ea însăși atunci când a primit să fie dezvelită de podoaba ei de pictură, desfăcută și transportată la Muzeul Satului Vâlcean pentru a fi readusă la viață.

Un demers la fel de important ca și restaurarea propriu-zisă l-a repre-

⁸ *Eparhia Râmnicului și Argeșului*, Râmnicu Vâlcea, 1976, vol. II, pag. 931.

⁹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 480.

zentat descifrarea celor șapte inscripții¹⁰ găsite în interiorul și la exteriorul bisericii, dintre care, cele mai spectaculoase sunt, fără nici un dubiu, cele două pisanii „dezgropate” de sub stratul de pictură care împodobește timpanul dintre pronaos și naos.

Prima pisanie descifrată este cea încrustată pe mijlocul masivei grinzii ce desparte cele două spații de cult. Ea sună astfel: „† S5 S5 41E C5 SAU F5CU(T) V5 DNI IWN COSTANDIN5 VOIVOD5 // SAU SOVR53IT M(S)(J)K DECEVRIE I DNI 3I A W F5CU POPA VASILIE // SU SATU(L) V5 LET -ZRXD PI(S) DAVI(D) ME4E(R) WGNK IONU” († să să știe că sau făcu(t) vă dni ion kostandina voievodă // sau sovrașit m(s)(ț)ea dechebrie 8 dni și a o făcu popa vasilie // cu satu(l) vă leto 7164 pis davi(d) mește(r) ognea ionu), în traducere: „† Să se știe că s-au făcut în zilele <lui> Ion (sic) Constantin voievod, s-au săvârșit <în> luna decembrie 8 zile și a o (sic) făcu popa Vasilie cu satul la anul 7164 (1655). A scris David. Meșter Ognea Ionu”.

O formulare concisă care cuprinde în ea, pe lângă surprinzătoarea dată a ctitoririi bisericii, (8 decembrie 1655, în timpul scurtei domnii a lui Constantin Șerban), numele unui preot (ctitor împreună cu satul al lăcașului, popa Vasilie), numele pisarului (David) și, ceva rarism înțâlnit în epocă, un nume de meșter constructor de biserici: Ognea Ion. Am putea presupune, în lipsa altor informații, că numele lui Ognea Ion este cel mai vechi nume de meșter de biserici, atestat, până în prezent în județul Vâlcea¹¹.

Având în vedere că puțini oameni știau să scrie în acea perioadă, știința de carte fiind un apanaj al fețelor bisericești, putem presupune că David (chiar și numele o sugerează) era un monah priceput într-ale săpării inscripțiilor în lemn, probabil trăitor într-o mănăstire învecinată. Remarcăm, totodată, că pisanii e redactată în românește, cu caractere chirilice, păstrând și câteva formule slavonești, fiindcă limba română nu posedă la acea dată echivalente pentru formule ca: „vă dni” („în zilele”), „meseșea” („luna”), „pis” („a scris”).

A doua ctitorire a bisericii de lemn din Cărpinișu-Anghelești, fiindcă vom vedea în continuare că ea a fost adusă în satul unde popa Vasilie și obștea o reclădesc, se petrece în timpul celei de a doua păstoriri a mitropolitului Ștefan I al Ungrovlahiei (1655 – 1668)¹² și în timpul episcopatului la Râmnic al lui Dionisie al III-lea (1653 – 1657). Dată fiind vechimea celei de a doua ctitoriri a bisericii de lemn de la Cărpinișu-Anghelești, o punere a lăcașului în contextul ctitoricesc al epocii respective ni se pare utilă.

¹⁰ Descifrarea a fost realizată de Alexandru Nancu, cu sprijinul slavistului Ion Soare.

¹¹ Într-o notă a studiului său, Radu Crețeanu atestă, abia din secolele XVIII-XIX, câteva nume de meșteri constructori de biserici pe: Barbu, Matei și Costandin, la 1774, pe Badea, Matei și Costandin (probabil aceeași) la Moșteni, în 1776, pe Ion, Gogu, Nicula, Sandu, la Sutești, în 1780, pe Radu Crucerul și Radu Simionescu la Viișoara în 1806 și pe Costandin la Nețești în 1824. (Radu Crețeanu, *op. cit.*, p. 108, nota 20).

¹² Prima păstorire a mitropolitului Ștefan I, întreruptă de răscoala seimenilor, a avut loc între 1648 – 1653.

În perioada imediat următoare morții lui Matei Basarab, urmat la tronul Țării Românești de Constantin Șerban (Cârnul), ridicarea de lăcașe de cult continuă. Anul 1655 este cel al punerii pietrei de temelie și al începerii construcției Mitropoliei din București, târnosite în 1658, în timpul mitropolitului Ștefan I. La târnosirea bisericii mitropolitane, ridicate la inițiativa și cu efortul domnitorului Constantin Șerban și al Domniței Bălașa, participă episcopii Râmnicului și Buzăului, precum și patriarhul Macarie al Antiohiei¹³, prezent în epocă și în Oltenia de nord, chiar în zona Hurezi, după cum atestă câteva documente (actul datat 30 iunie 1657¹⁴ și hrisovul din 22 mai 1658¹⁵). Mitropolitul Ștefan este, la rândul său, ctitor al bisericii de lemn monument istoric de la Grămești – Costești (Vâlcea), în 1664. Cu atât mai surprinzător este să vedem că acest lăcaș, considerat a fi cel mai vechi construit din lemn, atestat în nordul Oltenei, e acum devansat cu nouă ani de biserica de lemn de la Cărpinișu-Anghelești. Perioada în discuție, reflectată în câteva documente aflate la Arhivele Statului din Râmnicu-Vâlcea, atestă interesul domnitorului pentru moșiile mănăstirești și față de prosperitatea acestora. Un act de la 25 iunie 1654 (7162) arată cum Constantin Șerban întărește Mănăstirii Bistrița și egumenu-lui Vasilie satul Costești din Vâlcea¹⁶. Un alt act, datat 18 septembrie 1655, arată că același domnitor întărește Mănăstirii Cozia și egumenului Ioan stăpânirea asupra satului Călinești¹⁷.

Emulația spirituală și elanul ctitoricesc din epoca și zona în discuție sunt, așadar, în ciuda climatului politic instabil¹⁸, propice apariției într-o comunitate de țărani moșneni, a unei biserici de lemn reprezentative.

Revenind la pisania găsită pe mijlocul grindei bisericii de lemn de la Cărpinișu-Anghelești, remarcăm că, din nefericire, ea nu conține nici o informație legată de numele satului unde ea este ctitorită și nici despre hramul ei.

Descoperirea acestui indubitabil document de atestare n-a fost însă singura surpriză prilejuită de extragerea stratului de pictură de pe timpanul dintre pronaos și naos. A urmat o a doua. Pe aceeași grindă, la capătul ei dinspre sud, a apărut de sub tencuială o a doua pisanie, mai ștearsă, scrisă

¹³ I.D. Trajanescu, „Mitropolia din București” în B.C.M.I., anul V, fasc. 20, octombrie/decembrie 1912.

¹⁴ În act se arată că patriarhul Macarie al Antiohiei și al întregului Apus poruncește cămărașilor de la Ocnele Mari să nu mai folosească ȋigani de la Râmnic și din alte părți, ci să folosească numai ȋigani de ai mănăstirii care locuiesc la ocnă și care își vor da Mănăstirii Cozia dajdiile cuvenite; (*Tezaur Medieval Vâlcean*, Ms. 102, f. 421 v – 422, p. 194).

¹⁵ Macarie, Patriarhul Antiohiei, al Siriei, al Araviei, al Chilichiei, al Eviriei și al Antiohiei”, fiind împuternicit de Mihnea voievod, judecă împreună cu Mitropolitul Ștefan și Ignatie pricina lui Preda și a lui Dima, nepoții logofătului Stanciu din Cârstănești. (în *Tezaur Medieval Vâlcean*, Ms 150, f. 108-108 v, p. 196).

¹⁶ Documentul 519, în *Tezaur Medieval Vâlcean*, p. 184.

¹⁷ *Ibidem*, documentul 524, p. 188.

¹⁸ Între aprilie 1654 – octombrie 1688 se succed în Țara Românească nu mai puțin de nouă domnii.

mai frust și mai dezordonat care amestecă litere cursive cu majuscule¹⁹. Ea sună astfel: †s5 s<5> (4)IK C5(N)<D>U A(U) FOSTU M(I)LT(U)M BOJIE6 TR(U)I} I DINTIU F<5SUT5> // A2EST5 S(N)T5 BI(S)E5RIC5 S4N(I) H(R)AMU VE(L) }A(R)(I) COS(T)DIN <I> ELIN5 (†să s<ă> (șt)ie că(n)<d>u a(u) fostu m(i)lt(u)m bojieiu tr(u)iți dintiu f<ăcută> // această c(n)tă bi(s)earică sștn(i) h(r)amu ve(l) ța(r) (i) cos(t)(d)in <i> elina), în traducere: „†Să se știe că(n)<d> au fost cu mila dumnezeieștii troițe dintăi f<ăcută> // această sfântă biserică sfințită în hramul Marilor Împărați Constantin și Elena”.

Această pisanie conține unele formule slavonești care se regăsesc în mediile culte din epocă (mănăstiri, cancelarii domnești, curți ale marilor boieri). În acest sens remarcăm calchierea unei expresii coborâte parcă din hrisoave: „M(I)LT(U)M BOJIE6 TR(U)I}” (milostium bojieiu truiți), în traducere: „din mila Dumnezeieștii Treimi”. O a doua astfel de formulă este: „S4N(I) H(R)AMU VE(L) }A(R)(I) COS(T)DIN <I> ELIN5” (sașteni hramu velikii țării costandin i elina), în traducere: „sfințită <în> hramul Marilor Împărați Constantin <și> Elena”.

Atât ca poziționare²⁰, cât și ca aspect lingvistic, a doua pisanie se arată a fi considerabil mai veche decât prima, sugerând că prima ctitorire a bisericii a avut loc înainte de 1655, într-un alt loc, cel mai probabil în spațiul unei mănăstiri, al unui schit sau al unei curți boierești. Având în vedere că, supusă unei îngrijirii medii, o biserică din lemn de stejar ca cea de față rezista, fără o reparație capitală, între 60-80 de ani, putem presupune că biserica de la Cărpinișu-Anghelești datează, în forma ei inițială, din ultimul sfert al veacului al XVI-lea. E știut că bisericile mai multor mănăstiri sau schituri din zona Horezu sunt rectitorite din zid, după ce inițial existaseră ca biserici din lemn (exemple notabile sunt: biserica Mănăstirii Arnota de la 1634, biserica Mănăstirii Surpatele, ctitorie a boierilor Drăgoești în jurul anului 1520²¹, biserica având hramul Nașterea

¹⁹ Descifrarea acestei a doua inscripții a fost și mai anevoioasă, datorită faptului că în extremitatea dinspre sud a grinzii-suport ciopliturile practicate în vederea tencuirii erau mult mai dese, uneori chiar suprapuse. Această stare de fapt a necesitat o muncă deosebit de laborioasă și îndelungată de recuperare a fragmentelor detașate și de reconstituire a suprafeței inscripționate. Un alt obstacol de depășit a fost acela că extremitățile grinzii prezentau un proces avansat de eroziune și defibrare a lemnului, mai cu seamă în porțiunea pisaniei celei mai vechi, unde lemnul se afla pe alocuri chiar în stare pulverulentă, necesitând un tratament special de fixare.

²⁰ Pisania a doua se întinde pe o distanță de mai bine de 6 cm. sub zona de îmbinare a respectivei grinzi cu dulapii ce alcătuiau în momentul dezmembrării bisericii semicalota pronaosului. Din acest fapt rezultă că, inițial, la momentul scrierii pisaniei mai vechi, grinda era considerabil mai lungă, fiind scurtată când i-a fost cioplită și o altă îmbinare în „coadă de rândunică”, la a doua strămutare a bisericii în localitatea Pietrari. Probabil la a doua strămutare, pisania mai veche a fost mutilată, din ea dispărând câteva litere.

²¹ „Cei care s-au ocupat de istoricul Mănăstirii Surpatele împărtășesc unanim părerea că primii ctitori ai unui edificiu religios pe moșia Căineștilor, ridicat la începutul secolului al XVI-lea, au fost popa Frâncu din Costești, împreună cu fiii săi Tudor și Stanciu, în preajma anului 1520. Aceștia vor purta numele de boierii Drăgoești prin Tudor, grămătic, ajuns apoi mare dregător în divanul țării în vremea lui Neagoe Basarab” (Doru Căpătaru, *Istoria Mănăstirii Surpatele*, Ed. Kitcom, Râmnicu Vâlcea, 2008, cap. „Ctitorii cei bătrâni ai Mănăstirii Surpatele”, p. 26)

Domnului a Schitului Jgheaburi ridicată din lemn la 1610 și apoi refăcută la 1640²²). Oare nu una dintre acestea este biserica de față, dăruită în momentul construirii alteia noi, unei comunități moșnenești din apropiere spre a deveni biserică de sat? E binecunoscut faptul că respectând vechile rânduieli, niciodată elementele componente ori odoarele unei biserici de lemn nu erau distruse, nici folosite pentru o construcție laică, ci refolosite și integrate într-o altă biserică. O ipoteză incitantă!

La înlăturarea tencuielii s-a observat că dulapii originali ai timpanului ce actualmente desparte pronaosul de naos, pe partea dinspre pronaos, prezentau o serie de eroziuni și defibrări specifice expunerii îndelungate, cândva, la intemperii. Aceasta sugerează că, inițial, acest perete, pe care se găsește și grinda inscripționată cu pisania cea veche, constituia partea exterioară a bisericii care, inițial avea doar naos și altar. Structura aceasta corespundea nevoilor cultice din mănăstirile sau schiturile veacului al XVI-lea ori celor de cult privat al familiilor boierești de prim rang.

Din nefericire, dacă din pisania de la 1655 este omis numele satului unde biserica de lemn este rectitorită de popa Vasilie cu obștea moșnenească, în pisania mai veche este omis anul ctitoririi, eventualele nume ale ctitorilor și, de asemenea, locul de proveniență. Aceste lacune au îngreunat cercetarea. Singura informație clară este cea legată de hramul original pe care-l purta biserica în locația ei inițială: Sfinții Împărați Constantin și Elena.

²² Întru slava Sfinței Troițe, făcutu-s'au acest sfânt schit în vechime, în zilele lui Radu Negru Vv., de lemn, cu hramul Vovidenia a Maicii Domnului, leat 1610 și al doilea s'au făcut de Matei Logofăt în zilele lui Matei Vv. Basarab, leat 1640, iar acum din mila lui Dumnezeu s'a îndemnat Sf-sa popa Andronescu ot Cacova și Sf-sa popa Ioan ot Cheia, veri fiind au zidit din temelie și înfrumusețând-o cu zugrăveală, după cum se vede în chinovie, fiind ruinată. (...) Și s'a săvârșit la leatul 7335 (1827), Maiu 8. (Meletie Răutu, *Monografia ecleziastică a județului Vâlcea*, Râmnicu Vâlcea, 1908, p. 102).

S-a crezut până de curând că Biserica de lemn Sfântul Nicolae a fost ctitorită la Pietrari, la începutul secolului al XIX-lea (1810). Ulterior, a fost avansat anul 1737 ca an al ridicării ei pe moșia moșnenească de la Cărpinișu-Anghelești, neținându-se seama de elementele care indicau strămutarea ei din alt sat. Acestea sunt evidente. E vorba despre numerotarea prin crestare cu dălțița (I, II, III, IIII, IIIII etc.) a majorității părților componente ale lăcașului. La demontarea edificiului s-a observat că el a fost de fapt strămutat de două ori. Și asupra acestui aspect vom reveni în detaliu în capitolul următor.

Atribuirea ctitoririi acestei biserici, fie lui „popa Matei ot Genuneni”, fie lui „Anghel, Pătru și Stan Moghină” se dovedește nefondată. Cercetarea de arhivă ne-a arătat că la 1810 numele de Moghină exista într-adevăr, însă în Pietrarii de Sus. Un act aflat la Tribunalul județului Vâlcea vorbește despre o tranzacție cu rachiu între moșnenii Pietrarilor între care Moghină se arată a fi un adevărat clan.²³ Un document, de la 1729 (7237), amintește chiar un Stan Moghilă, (nu Moghină) pus ca martor în chestiunea unei împrumutări²⁴. N-ar fi de aceea imposibil ca cineva din acest neam, evident înstărit, să fie ctitorul unei biserici cu hramul Sfântul Nicolae, în Pietrarii de Sus, despre care de altfel vorbesc catagrafiele și repertoriile deja menționate. Nu e vorba însă despre biserica Sfântul Nicolae din cătunul Cărpinișu. Cea mai bună dovadă de care dispunem în acest moment o reprezintă cea de a

²³ Ion Moghină, Păun Anghelescu, Ion Ivănescu, pârcașul Ion, fiul lui Ștefan Moghină, Apostol Moghină, Constantin Gagea, Dumitru Moghină, Din Stroescu, Nicolae Ciocan, Din Dilea și Nițu Stăiculescu din satul Pietrari de Sus se obligă să-i dea lui Alecsandru Olănescu din Olănești 240 vedre de rachiu primind 30 lei, socotind vadra câte 50 parale. (dosarul 710/1835, f.16, rez., în *Acte documentare vâlcene – catalog de documente 1404-1816*, Ed. Conphys, Râmnicu Vâlcea, 1999, p. 74, volum întocmit de Corneliu Tamaș, Ion Constantin Vasile)

²⁴ Documentul 1729 (D1, I/4, în *Comori arhivistice vâlcene*, p. 62)

treia inscripție descifrată, aflată pe o grindă exterioară a peretelui dinspre sud al naosului. Textul ei sună astfel: „†E(U) GER(G) S5 S5 4IE C A<(M)> F5C(U)T C(U) M+NA M8 SIN(U) POPI VA(L)C(U)L(U)I // V5 LKT(U) -ZSM[E?]” („†eu gher(ghe) să se știe c a<(m)> făc(u)t c(u) mâna mia cin(u) popi va(l) c(u)l(u)i // vă leat(u) 724[5?]”), în traducere: „†Eu Gherghe, să se știe c-am făcut cu mâna mea, fiul popii Vâlcului, la anul 7240 (sau 7245) (1730–1731 sau 1736–1737). Iar în continuarea acestei inscripții, o alta, scrisă de altă mână, notează: „3I A2I(A) MA(U) +GRO(P)<A>T(U)... adică: „și aci(a) ma(u) îngro(p)<a>t(u) ...”.

Arătăm în capitolul dedicat bisericii și preoților din Pietrari că preoția se transmitea în respectivul sat de la tată la fiu. Avem aici o bună dovadă a invocării acestei realități de veac XVIII. Ghe(o)rghe, fiul popii Vâlcu este, după cum se consemnează foarte lapidar, ctitorul din jurul anului 1730 al bisericii Sfântul Nicolae din cătunul Cărpinișu. Anul celei de a doua strămutări a bisericii este neclar din pricina stilului laconic al scrierii inscripției și în special al literelor care-l formează²⁵. El poate să fie ori 1730–1731 ori 1736–1737, inscripția neprecizând și luna, omisiune care, în cazul calendarului bizantin, dă o eroare de plus sau minus un an. Probabil că această inscripție a stat la baza datării bisericii la 1737 în unele repertorii. Deși nu se precizează, e foarte probabil ca acest Gherghe sau Gheorghe să fie el însuși preot. Un argument viabil îl reprezintă descoperirea prilejuită de descărcarea arheologică efectuată la Cărpinișu-Anghelești, pe locul unde s-a aflat până în toamna lui 2009 biserica de lemn Sfântul Nicolae. Arheologul Mariana Iosifaru a găsit în dreptul peretelui de sud al bisericii, exact sub inscripția „și aici(a) ma(u) îngro(p)<a>t(u) un mormânt de preot²⁶. Al doilea argument că Ghe(o)rghe din inscripție era preot îl reprezintă deja știuta realitate că bisericile de sat erau ctitorii ale obștii și ale preotului local. Iar al treilea argument, cel mai „tare”, l-ar putea constitui cele două acte testamentare (diate) datate 1781, deja pomenite, ce-l au ca semnatar pe „popa Ion, fiul popii Gheorghe din Pietrarii de Jos”. În primul testament, acest popă Ion lasă între alte bunuri, Mariei, fiica sa, „10 stâneni din codru de la Cărpiniș, livada Zăpozii, un răzor de vie de către coastă, pomii și doi stâneni din săliștea de la biserică”. E limpede acum că la Cărpinișu se afla măcar o parte din moșia familiei de preoți din care provine popa Ion, fiul popii Gheorghe, că după îndemnul episcopului Climent, preoții din Pietrari, printre care și Gheorghe, ctitoresc pe

²⁵ M-ul care formează cifra zecilor, fiind intersectat de un alt semn ce poate fi la fel de bine citit ca un E legat de precedentul M sau o ca o eroare de scrijelire.

²⁶ Pe toracele scheletului s-au găsit o cruce de lemn și resturile unei Scripturi. După această cutumă sunt înmormântați și astăzi preoții.

moșia părintească. Anul redactării celor două testamente²⁷, 1781, ne arată ca foarte posibilă descendența popii Ion din popa Gheorghe, ctitorul bisericii de lemn din cătunul Cărpinișu, parte a moșiei lor, în jurul anului 1730. Mai mult, putem astfel reface o întreagă genealogie preoțească pe meleagurile Pietrarilor. Dacă preotul Gheorghe era fiul „popii Vâlcului”, iar Ion e fiul preotului Gheorghe, ctitorul, atunci avem deja trei generații de preoți într-o familie moșnenească din Pietrarii de Jos, pe numele ei Vâlcu. Numele de Vâlcu îl regăsim în documentele ce privesc viața satului Pietrari încă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea²⁸. E vorba, din nou, despre o familie cu stare. În cazul când biserica e rectitorită în cătunul Cărpinișu al Pietrarilor de Jos la anul 1737, înseamnă că evenimentul are loc în timpul păstoririi mitropolitului Ștefan al II-lea (1731 – 1738) și a episcopului Climent (1735 – 1739), fapt probabil, ținând seama de felul în care acest al doilea vlădică încuraja ridicarea de biserici, pe moșia părintească, în chip deosebit. Dacă lucrurile stau așa, am putea avansa ipoteza că Ghe(o)rghe nu e altul decât popa Gheorghie, zugravul de la schitul Pietrari, ce înfrumusețează lăcașul ctitorit de Climent, împreună cu fraatele lui Andrei și cu Danciu Filip²⁹. Același popă Gheorghie zugrav apare pomenit ca pictor și la Mănăstirea Titireciu din Ocnele Mari, la bolnița Episcopiei din Râmnicu-Vâlcea, precum și la alte biserici din județ. E, prin urmare, un personaj important al epocii și al locului, un apropiat al episcopului Climent. Mai mult, e cu siguranță unul dintre cei care se pricepe să scrie. Sperăm că alte documente, ce se vor găsi în viitor, vor clarifica mai bine această istorie.

Dacă, dimpotrivă, biserica e rectitorită între 1730–1731, fapt deja mai puțin probabil, urmărind argumentația de mai sus, atunci evenimentul are loc în timpul păstoririi episcopului Inochentie (1728–1735).

O a cincea inscripție a fost descoperită sub tencuială pe o grindă a semi-cupolei pronaosului. Ea sună astfel: „v<5> <LE5T> -ZTND // s<5> T<E>NCUIE4E”, (v<ă leat> 7354 // s<ă> t<e>ncuiește), în traducere: la anul 1845–1846 // se tencuiește. Aflăm în felul acesta și anul debutului unor noi intervenții asupra lăcașului, de această dată mai puțin benefice. Cu ocazia respectivei „renovări” este lărgit și înălțat spațiul de trecere dintre pronaos și naos, precum și golul ușilor împărătești și diaconești prin

²⁷ În a doua diată, datată 10 aprilie 1781, se precizează: „Popa Ion, fiul popii Gheorghe din Pietrari de Jos, lasă copiilor moșia sa părintească și de cumpărătură. Împarte toată moșia sa din codru, din deal, din livezi și din drum. Hotare: moșia Stoenestilor, moșia Foleștilor, Valea Clăiței, Valea lui Dobre” (documentul 855 (DI, XLIII/19, în *Comori arhivistice vâlcene*, p. 198).

²⁸ Într-un document de la 1666 (7174) și în altul de la 1694 (7202) apare „Vâlcu din Pietrari” prezent în acte de vânzare de terenuri. (Ms. 148, f. 74-74 v, p. 213 și Ms. 148, f. 83 v-84, p. 305, în *Tezaur medieval vâlcean*).

²⁹ Un pomelnic de pe peretele de la proscomidie al Schitului Pietrari datat 1744–1745 consemnează: „Pomenește Doamne: / zugrafi, / popa Gheorghie, / Andrei *brat ego* (fratele lui) / i Danciu Filip; / 7253. (inscripția nr. 11248, în Constantin Bălan, *op. cit.*, p. 767).

tăierea și decuparea unor grinzi-cunună și a tălpilor corespunzătoare, operațiune ce afectează grav edificiul din punct de vedere structural. Este de asemenea lărgită și înălțată ușa de la intrarea în biserică, cea originală, probabil cioplită dintr-un singur buștean, fiind înlocuită cu o banală ușă din lemn de brad. Ferestrele din naos și altar sunt și ele supralărgite prin decuparea completă a două sau trei grinzi, modificare care distruge coeziunea pereților și contribuie la compromiterea structurii lăcașului. O fereastră mare a fost, de asemenea, decupată în mod ciudat pe peretele de nord al absidei altarului, imediat deasupra poliței proscomidiei.

Tot atunci pronaosul este acoperit cu un tavan în formă de semicupolă din scânduri de plop, realizat rudimentar și precar din punct de vedere structural. Se pare că tot între 1845–1846 au fost schimbate și tăpile de sud și de nord ale naosului, acestea fiind confecționate și înlocuite fără pricere. Operațiunea respectivă a dăunat la rândul ei structurii bisericii. O altă intervenție din acei ani a reprezentat-o schimbarea pardoselii al cărei nivel a fost modificat, vechea pardoseală de piatră și cărămidă fiind înlocuită cu una realizată din scânduri de brad. Din acea perioadă pare să dateze și înlocuirea unor părți importante ale cosoroabei. Din cea originală s-au păstrat doar laturile de sud-vest și cele de est și sud-est ale construcției. Din pricina folosirii unor grinzi nepotrivite ca dimensiune la înlocuirea acestor elemente ale cosoroabei, cornișa acoperișului s-a micșorat, fapt ce a condus la o mai slabă protecție a pereților și a tălpilor bisericii, cât și la modificarea aspectului general al lăcașului, acoperișul ajungând să semene cu o „căciulă căzută pe ochi”. Această modificare a pricinuit și ciopârțirea perechilor de „cai” aflați la extremitatea grinzilor-cunună.

Se pare că imediat după tencuire are loc și decorarea cu pictură în frescă a timpanului tâmplei și a timpanului dintre pronaos și naos, pictură care ulterior a fost spălată și asupra căreia s-a intervenit în mai multe rânduri.

Prima tencuire realizată la 1845–1846 a presupus cioplirea cu barda a întregului interior. Ea nu a rezistat prea mult și a fost, mai târziu, urmată de o a doua, de data aceasta folosindu-se ceruiala, bătută ca suport de legătură pentru a doua tencuială care a rezistat, cu numeroase cârpeli (unele făcute mai recent cu mortar de ciment „Portland”) până în 2009, anul demontării și relocării edificiului.

Biserica a fost integral văruită la exterior, cu o pastă groasă de var, excepție făcând latura de sud-vest a pronaosului unde lemnul a fost crestat și unde în anii șaptezeci–optzeci ai secolului XX încă mai puteau fi văzute fragmente pictate dintr-o scenă eshatologică reprezentând „Moartea lumii”.

A șasea inscripție a fost găsită pe o grindă a timpanului pronaosului, în partea inferioară a suprafeței pictate: „ME4ER1 · GE(R)GOE D8COIU · TWM5 GEO(R)GO GEO(R)GE ·”, adică: „meșteri · gheorghoe (sic) diaconu · toma ghe-

orgho (sic) gheorghe.”. Realizată cu pigment de cinabru, folosit și pentru fresca de deasupra, inscripția nu poate fi decât semnătura pictorilor care au decorat lăcașul.

În fine, a șaptea inscripție se află pe o grindă în dreapta ușii de intrare: „-ZTX WB”, respectiv anul 7306 ob, adică: 1797–1798 ob (probabil o prescurtare greșită a lunii octombrie). Aceasta e inscripția greșit citită ca 1810, după care biserica a fost în mod eronat datată.

Pare evident că din a doua jumătate a secolului al XIX-lea urmează perioada de decădere a bisericii în discuție. Un document datat 1869 ne informează că mahalaua Cărpinișu (fostă Anghelești) are 47 de enoriași, iar biserica de lemn cu hramul Sfântul Nicolae are „post de preot vacant din 1867”³⁰. Iar dintr-un anuar datat 1909³¹ aflăm că „biserica filială din Cărpiniș și Bârlog sunt oprite din 1905”³².

La data relocării ei, biserica nu mai avea nici un fel de obiecte de cult, ea fiind, conform informațiilor sătenilor, spartă de hoți și jefuită în anul 2001. În acea nefericită împrejurare ar fi dispărut și ușile împărătești.

Avem informații provenite din surse cât se poate de veridice că în patrimoniul lăcașului se aflau icoane și alte obiecte de preț: o inscripție găsită pe icoana veche a Cuvioasei Parascheva ce a aparținut bisericii Sfântul Nicolae din Cărpiniș, datată în jurul anului 1760 și descifrată de Constantin Bălan: „Pomenește Doamne, Vasili monah ot Mănăilești, ani 75; Radu Zograf”³³. Această icoană, precum și o alta, de secol XVI cu Maica Domnului, sunt amintite de Ioana Cristache-Panait în studiul dedicat bisericilor de lemn din centrul

piemontului getic³⁴. Cu ocazia cercetării pe teren întreprinse de autoare în anii '80, la biserica de lemn Sfântul Nicolae din Cărpinișu-Anghelești, ea a notat ca fiind prezente în patrimoniul bisericii următoarele odoare: o icoană mică a Sfântului Nicolae și o alta a Maicii Domnului cu Pruncul, în altar, a doua purtând semnătura lui Nicolae Zugravul și „plătită de Tinca 1851”, conform inscripției, icoana Cuvioasei Parascheva (Svet Petca), cu semnătura lui Vasilie Ieromonah ot Hurezi, deja amintită, o icoană de secol XIX cu scena Deisis (Iisus Hristos între Maica Domnului și Ioan Botezătorul), o icoană împărătească a Pantocratorului înconjurat de Apostoli din 1851, semnată „Constantin sin Drăghici” și „Nicolae Zugravul ot Bunești”³⁵. O parte dintre aceste icoane sunt prezente și în evidența Direcției Județene Vâlcea pentru Cultură și Patrimoniu Național.

Arhitectura bisericii

Biserica de lemn din Pietrari – Anghelești (Cărpiniș) este construită din grinzi masive de stejar, în formă de navă, cu distribuirea obișnuită a spațiilor de cult: pronaos, naos și absida altarului. Temelia e zidită din lespezi de piatră necioplită, nelegată cu nici un fel de mortar, realizată în tehnica *zidăriei uscate*. Biserica stă pe tălpi mari de stejar, îmbinate în chertări simple, drepte, capetele acestora depășind cu mult pereții lăcașului (30–50 cm). Grinzile pereților, de lățimi considerabile (24–30 cm), sunt legate între ele cu îmbinări în

³⁰ Episcopia Râmnicului – Noul Severin, dosar 35/1869, fila 20.

³¹ Anuar 1909, București, Tipografia Cărților Bisericești, pag. 228.

³² Presupunem că e vorba despre scoaterea din cult a celor două biserici amintite.

³³ Documentul II 1251, în Constantin Bălan, *op. cit.*, pp. 768–769.

³⁴ Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 56.

³⁵ Informațiile legate de inventarul obiectelor de cult descoperite la biserica din Anghelești-Cărpinișu, astăzi dispărute, le-am obținut cu puțin timp în urmă chiar de la doamna Ioana Cristache-Panait care a avut amabilitatea să caute și să ne pună la dispoziție fișele de observație din perioada cercetării sale de teren.

coadă de rândunică și fixate cu cuie de lemn. Altarul este decroșat față de naos, iar naosul este la rândul lui decroșat față de pronaosul lărgit. În partea lor superioară pereții bisericii se încheie printr-o *cunună* dublă; grinzi-le constitutive ale acestei *cununi* au la extremități console în formă de *cai*. Cei opt *cai*, cu funcție structurală și totodată apotropaică, care străjuiesc altarul, te întâmpină și la intrarea în biserică, la exteriorul pronaosului. Ei sunt ciopliți frust din grinzi masive de stejar. *Caii* altarului și ai pronaosului sunt impozanți, fiind formați din încrucișarea ultimelor două rânduri de grinzi. Ei susțin cosoroabele masive care înconjoară și leagă întreaga biserică în partea superioară.

La rândul lor, cosoroabele, îmbinate la colțuri prin chertări simple și cuie de lemn, sprijină întreaga structură a șarpantei. Căpriorii masivi, făcuți din lemn de stejar, ale căror capete, asemenea grinzilor-cunună, se încheie cu capete de *cai* ciopliți, sunt țeșuți cu lanteți la fel de masivi, realizați din lemn de esență mai moale (arin, plop sau rășinoase).

Structura complexă și dispunerea neregulată a lanteților vine să asigure structurii șarpantei o bună rigidizare. Biserica era, înainte de relocare, învelită cu o șită din brad de slabă calitate, realizată totuși tradițional, prin despicare, și bătută cu *cuie de șită*. Poalele acoperișului erau învelite cu două straturi de șită. Sub șita de brad care îmbrăca întregul acoperiș mai fusese aplicată o draniță despicată, din lemn de stejar, așa cum avea să se vadă la demontare, provenind de la o învelitoare mai veche pe care o avusese biserica, probabil înainte de 1800³⁶.

Pronaosul are o suprafață totală de aproximativ 13,40 mp, cu lungimea (axa est-vest) de 317 cm, iar lățimea (axa nord-sud) de 470 cm. Forma sa este de poligon cu laturi inegale, de fapt un octogon neregulat din care sunt folosite doar cinci laturi. Este decroșat de naos iar pe peretele său de vest se află ușa de intrare în biserică. Nu are ferestre.

În partea lui superioară pronaosul avea o semicalotă realizată rudimentar – cu siguranță că nu era opera unui meșter – din dulapi de lemn de plop îmbinați stângaci în chertări simple, așa cum avea să se constate la înlăturarea tencuielii, care a precedat operațiunea de demontare a bisericii. În partea de est dulapii care alcătuiesc semicalota pronaosului erau sprijiniți nefiresc pe un arc dublou și acesta realizat tot din lemn de plop³⁷. După toate evidențele, semicalota aceasta a fost adăugată după strămutarea bisericii la Cărpiniș-Anghelești. Argumentele sunt următoarele: lipsa oricărei legături structurale a semicalotei cu semicilindrul bolții naosului, folosirea unui material lemnos de esență moale

³⁶ Observația asupra datei se întemeiază pe constatarea că dranița de stejar, fixată acum cu cuie de fier, avea practicate o serie de orificii rotunde (5 mm. diametru) tipice sistemului de fixare prin cuie de lemn.

³⁷ Sprijinirea se putea face mai eficient pe extremitatea vestică a semicilindrului bolții naosului.

(plop) și prelucrarea rudimentară a acestuia, lipsa oricăror semne de numerotare, în contrast evident cu restul elementelor structurale ale bisericii, pe care aceste semne sunt prezente. Se cuvine să punem în evidență, în această ordine de idei, că nenumerotate sunt și tălpile de sud și de nord ale naosului, precum și cea de vest a pronaosului care, cu siguranță, au fost la un moment dat înlocuite după strămutarea bisericii la Cărpinișu - Anghelești și înainte de tencuirea bisericii.

Odată cu realizarea semicalotei pronaosului au fost adăugate, în partea superioară a pereților de nord și de sud, câte două grinzi pentru sprijinirea arcului dublou și închiderea diferenței astfel rezultate între grinzi și pereți.

Trecerea dintre pronaos și naos se făcea printr-un spațiu larg (235 cm). Acesta a fost realizat prin scurtarea grinzilor care constituiau peretele despărțitor, prin tăierea tălpii corespunzătoare în partea de jos, iar în partea de sus prin tăierea primei grinzi-cunună și decuparea celei de a doua. Distrugerea continuității acestor elemente structurale, alături de stadiul avansat de degradare datorată atacului biologic asupra lemnului, au condus la periclitarea gravă a integrității monumentului. De aici a rezultat deformarea întregului edificiu, stare în care acesta se afla *in situ*, la data demontării și strămutării.

Naosul are o suprafață totală de 17,26 mp, cu lungimea de 421 cm și lățimea de 410 cm. Pe perețele de sud, cât și pe cel de nord, central și simetric, se află tăiată câte o fereastră înaltă de 55 cm și lată de 38 cm. Aceste ferestre au fost supralărgite în anii 1845–1846, odată cu întreaga serie de modificări neavenite, contemporane cu tencuirea și pictarea bisericii, suferite în acea perioadă.

În partea sa superioară și pe toată lungimea, naosul este boltit, bolta de formă semicilindrică fiind realizată din dulapi de stejar ciopliți, cu lățimi variind între 25-30 cm și grosimea de 5-6 cm. Dulapii sunt sprijiniți pe timpanul dintre naos și pronaos la extremitatea vestică, iar la cea estică pe timpanul care desparte naosul de absida altarului. La centru, dulapii se sprijină pe un arc dublou sprijinit la rândul său pe o pereche de *cai* așezați în *cumpănă* pe ultimele grinzi ale peretelui de sud și de nord ale naosului. Aceiași *cai* participă în partea exterioară la susținerea cosoroabelor de nord și de sud, asigurând astfel echilibrul optim între greutatea șarpantei și cea a semicilindrului bolții.

Accesul în absida altarului e realizat prin trei goluri, corespunzătoare ușii împărătești și ușilor diaconești. Aici, la 1845–1846, în aceeași serie de modificări nefericite suferite de lăcaș, se înscrie înălțarea respectivelor goluri. Ca și în cazul accesului dintre pronaos și naos, ea s-a făcut prin decuparea tălpii corespunzătoare în partea inferioară, iar în partea superioară prin tăierea completă a primei grinzi-cunună și decuparea celei de a doua, în vederea înălțării arcadelor.

Din punct de vedere al planului arhitectural, situația bisericii Sfântul Nicolae din Pietrari – Anghelești este de cvasiunicitate în momentul de față, ea fiind unul dintre cele două monumente eclesiale din lemn fără pridvor și cu pronaosul poligonal, de pe teritoriul județului Vâlcea. ❧

Cu ocazia mutării la Pietrari a bisericii, dulapii care alcătuiesc timpanul dintre naosul și absida altarului au fost montați fără a mai fi fixați prin cuiele de lemn ale căror orificii le-am găsit goale la demontare, fapt ce a condus la deplasarea și deformarea considerabilă a timpanului și la fragilizarea legăturii sale cu semicalota absidei altarului.

Altarul are o suprafață totală de aproximativ 8,12 mp, cu lungimea de 288 cm, iar lățimea de 320 cm. Forma sa este, la exterior, de poligon cu cinci laturi inegale. Este retras față de naos prin decroșuri în partea de sud și de nord.

Absida altarului are practicate trei ferestre, două mai mari (aproximativ 55/37 cm) dispuse pe peretele de sud și cel de est precum și o fereastră mai mică (35/25 cm) pe peretele de nord. În partea de sus, absida se închide printr-o semicalotă realizată din dulapi groși de stejar îmbinați în *cozi de rândunică* înclinate progresiv, care asigură autoportanța structurii, nemaifiind astfel nevoie de folosirea sistemului de arce. Structura semicalotei este așezată pe cele cinci laturi ale absidei și se sprijină în partea superioară pe timpanul care desparte naosul de absida altarului.

Sfânta Masă este realizată dintr-o lespede de piatră așezată pe un postament clădit din cărămidă³⁸. Pe peretele de nord e zidit, odată cu tencuirea bisericii, un proscomidiar boltit, asemănător nișelor practicate la bisericile de zid.

Din punct de vedere al planului arhitectural, situația bisericii Sfântul Nicolae din Pietrari – Anghelești este de cvasiunicitate în momentul de față, ea fiind unul dintre cele două monumente eclesiale din lemn fără pridvor și cu pronaosul poligonal, de pe teritoriul județului Vâlcea. În 1981, Radu Crețeanu amintea în studiul său dedicat bisericilor de lemn din Vâlcea că doar trei astfel de monumente prezintă „tipul autohton cu pronaosul poligonal”, menționând-o în mod expres printre ele pe cea de la Pietrari – Anghelești. Istoricul sublinia că „aceste rare exemple sunt supraviețuiri ale unui vechi tip altădată răspândit pe întreg teritoriul țării”³⁹. Celelalte două biserici de lemn cu pronaos poligonal sunt cea de la Fețeni – Goranu, ctitorită la 1742 și distrusă după 1990 de un incendiu, și cea de la Opătești – Golești (la granița dintre județele Vâlcea și Argeș),

³⁸ La descărcarea arheologică realizată după strămutarea bisericii, la 30 cm. sub nivelul actualei pardoseli a absidei altarului, a fost descoperită piva de piatră în care inițial fusese încastrat piciorul, cu siguranță și el de piatră, al Sfintei Mese.

³⁹ Crețeanu, Radu, „Bisericile de lemn din Vâlcea” în *Mitropolia Olteniei*, nr. 1-3, ianuarie – martie 1981, Craiova, pag. 109.

datată 1767, încă în picioare. Biserica din lemn de la Pietrari – Anghelești este, așadar unul dintre cele două monumente din nordul Olteniei fără pridvor și cu pronaos poligonal. Andrei Pănoiu, în studiul deja citat, susține chiar că această biserică reprezintă unicul exemplar păstrat pentru zona de la sud de Carpați: „Forma absidată a pronaosului, ca și lipsa pridvorului, ni se înfățișează însă aici ca un caz singular. Dovedim în schimb forma de pridvor absidat la biserici ca cele din Zătreni – Vâlcea sau Bălțații de Sus – Mehedinți. (...) Forma aceasta de plan a bisericii din Cărpiniș, cu pronaosul absidat, privită ca o excepție, este regăsită însă foarte asemănător la bisericile de lemn din Moldova sau din Transilvania. Ea trebuie pusă în legătură și cu un anumit tip de edificii de cult din zidărie, dezvoltat în paralel, așa cum este cel al bisericilor din Bălinești și Dragomirna – în Moldova, sau al bisericilor din Olari – Curtea de Argeș și Ludești – Țara Românească⁴⁰. Andrei Pănoiu trage și el concluzia că acest tip de biserică era cândva foarte răspândit și că e posibil ca el să fi dispărut din pricina spațiului restrâns pe care îl oferea credincioșilor, precum și din lipsa pridvorului.

Ioana Cristache-Panait sesiza la rândul său că: „În Moldova ca și în toate părțile Transilvaniei, a fost remarcat lăcașul de lemn al cărui pronaos are contur poligonal. Tipul de plan a fost apreciat drept autentic românesc (s.n.), exemple din zona subcolinară a Carpaților întărindu-i acest caracter. Este forma bisericii de la Valea Faurului, a celei de la Bascov, ctitoria din 1747 a negustorului Marin Buliga și, după modelul ei, a vecinei din Glămbocu (Argeș)”. Exemple de biserici cu acest tip de pronaos din județul Vâlcea, menționate de autoare, sunt cele din Fețeni și

Opătești. Totodată, Ioana Cristache-Panait subliniază vechimea respectivului plan arhitectonic: „Cercetările arheologice de la Mănăstirea Râncaciou (Argeș) au adâncit semnificația istorică a tipului de plan cu pronaos și altar poligonal prin mărturiile aduse la lumină ale primei biserici din veacul al XV-lea, ai cărei pereți prezentau această formă”⁴¹. Într-un alt studiu dedicat bisericilor de lemn, Ioana Cristache-Panait face o interesantă remarcă legată de istoria acestui tip de plan și de localizarea lui pe teritoriul României: „Cunoscut în toate provinciile românești planul dreptunghiular cu pronaosul poligonal și absida decroșată poligonal reprezintă tipul majoritar în județul Bistrița Năsăud ca și în Moldova”. Forma arhaică păstrată, de plan dreptunghiular cu absida în trei laturi, nedecroșată și cu pronaosul poligonal, este, în opinia istoricului, cea care „lasă rădăcini în ce privește terminația poligonală a părții de vest a bisericilor”. Județul Hunedoara, de pildă, păstrează cel mai mare număr de biserici din lemn de acest tip, datate în secolul al XVII-lea (Bretea Mureșană – 1650, Târnăvița – 1661). Pentru zona Banatului este amintită biserica de la Crivina de Jos, datată 1667. În fine, considerațiile asupra tipului de plan în discuție se încheie cu o concluzie ce subliniază atât vechimea cât și importanța acestuia: „Lăcașul de lemn cu pronaos poligonal a înrăurit arhitectura de zid” (...) În Transilvania, această formă străveche românească a influențat și biserica reformată (biserica din Țigău, județul Bistrița, atestată 1503)⁴².

În fine, reputatul istoric Vasile Vătășianu consideră că biserica de lemn poate avea trei

⁴¹ Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 40.

⁴² Ioana Cristache-Panait, „Biserica de lemn – document al unității românești” în *B.O.R.*, anul C, nr. 3-4, martie-aprilie, București, 1982, pp. 316-317.

⁴⁰ Andrei Pănoiu, *op. cit.*

tipuri de plan, cu variante. Tipul III, cu nava depășind prin mărime tinda și altarul este, spune el, „un tip primordial derivat din casa de lemn”, specific ucrainean și rusec. Varianta b a tipului III este cea în care „tinda primește spre vest o închidere poligonală, cu trei laturi, rareori cu cinci laturi”⁴³. O regăsim în această tipologie pe protagonista studiului de față. Considerațiile de mai sus sunt utile pentru a argumenta prin vocile cele mai autorizate ale istoriei de artă vechimea și răspândirea, cândva, pe întreg teritoriul țării, a bisericii de lemn cu pronaos și altar pentagonal.

Pictura bisericii

Demontarea lăcașului și extragerea frescei de pe timpanul tâmplei și de pe cel dintre pronaos și naos („tâmplișoara”) au făcut posibilă o mai corectă evaluare a decorației pictate. Astfel, putem afirma cu certitudine în momentul de față că biserica a fost pentru prima dată tencuită la interior în anii 1845–1846, conform inscripției scrise cu cărbune, descoperite sub tencuiala unei grinzi a semicupolei pronaosului. În acea perioadă, după toate aparențele cu un decalaj de timp între decorarea în frescă a tâmplei și cea a „tâmplișoarei”, au fost pictate cele două timpane și, probabil, a fost executată scena eshatologică a morții lumii, în prezent dispărută, pe perețele exterior de sud-vest al pronaosului.

Pictura timpanelor, conform raportului de conservare, a fost ulterior spălată și a suferit repetate intervenții care i-au alterat destul de serios aspectul original. Cu ocazia unor reparații, probabil din a doua jumătate a secolului al XIX-lea⁴⁴, biserica a mai fost tencuită o dată, cercuiala și noul strat de tencuială acoperind marginile timpanelor și obturând astfel che-narele și unele părți din scenele pictate.

Inscripția scrisă cu pigment de cinabru, descoperită pe o grindă a pronaosului, în partea inferioară a uneia dintre scenele pictate, dezvăluie, destul de stângaci și numele zugravilor: Gheorghe Diaconu și Toma Gheorghe. Mai mult ca sigur, zugravi diferiți și, probabil, la un interval de timp oarecare, au lucrat fresca tâmplei și pe cea a tâmplișei. Studiul Ioanei Cristache-Panait îl numește pe Nicolae Zugravul drept autor al frescei de la biserica din Pietrari-Anghelești, bazându-se pe semnătura acestuia descoperită pe icoanele existente în interiorul lăcașului (icoana de hram și una dintre icoanele împărătești, dispărute în prezent) la data când dom-

⁴³ Virgil Vătășianu, „Contribuție la studiul tipologiei bisericilor de lemn din Țările Române”, în Anuarul de istorie din Cluj, nr. III/1960, Editura Academiei R.P.R., p.31.

⁴⁴ La înlăturarea tencuiei interioare, prilejuite de demontarea și relocarea bisericii s-a observat că lanțetii care formau cercuiala fuseseră fixați cu cuie țigănești (realizate manual).

nia sa întreprindea cercetarea monumentului: „etapei de renovare a lăcașului de la mijlocul veacului trecut îi aparțin mărturiile activității lui Nicolae Zugravul”⁴⁵. E posibil ca acest zugrav Nicolae să fie autorul frescei de pe timpanul iconostasului. De altfel, stilul mult mai elaborat al picturii iconostasului, vizibil chiar și după repetatele intervenții care au mutilat aspectul inițial al acesteia, indică execuția unui freschist mai experimentat, cunosător al canoanelor reprezentării bizantine. Pictura „tâmplișoarei” este evident realizată de meșteri mai rudimentari care practic copiază registrele și scenele reprezentate pe timpanul iconostasului, exceptând scena Răstignirii, înlocuite pe „tâmplișoară” cu imaginea Celui Vechi de Zile.

Tâmpla (timpanul iconostasului) este pictată, după canon, în trei registre orizontale. Cel superior are în centru scena Răstignirii. Iisus Hristos pe cruce este încadrat de Maica Domnului și de Ioan Evanghelistul. Chipurile întristate ale soarelui și lunii apar și ele pe un fundal de cer cu stele (cerimea). De-a dreapta și de-a stânga Crucii Pătimirii sunt reprezentați șase dintre profeții Vechiului Testament. În registrul median, în centru este înfățișat Mântuitorul cu Sfânta Evanghelie în mână, încadrat la stânga și la dreapta de Apostoli.

Pe registrul inferior sunt reprezentate icoanele prăznicar, cu următoarele praznice, de la stânga la dreapta: Nașterea Maicii Domnului, Intrarea în Biserică a Maicii Domnului, Nașterea Domnului, Botezul Domnului, Prezentarea la Templu, Învierea, Înălțarea, Schimbarea la Față, Sfânta Treime și Adormirea Maicii Domnului. Cu excepția scenei Învierii, ce are ca izvod reprezentarea de sorginte occidentală a Mântuitorului tri-

umfător și nu pe cea bizantină a Pogorării la Iad, celelalte icoane prăznicar respectă indicațiile erminiei bizantine.

„Tâmplișoara” (timpanul dintre pronaos și naos), numit astfel tocmai fiindcă reia pentru uzul cultic al femeilor (care în epocă nu aveau acces în naos) iconografia tâmplei, este, cum observam mai sus, pictată de zugravi mai puțin școliți. Singura modificare ce survine este înlocuirea scenei Răstignirii din centrul registrului superior cu imaginea de sorginte slavă a Celui Vechi de Zile.

În pronaos, de pe peretele de sud a fost extrasă o scenă pictată, de mici dimensiuni, realizată într-o manieră populară, după toate aparențele înfățișând-o pe Maica Domnului – Izvorul Tămăduirii.

Concluzii

Edificiul bisericii de lemn din Pietrari-Anghelești, relocată și restaurată în anii 2009–2010 la Muzeul Satului Vâlcean de la Bujoreni, a cunoscut trei etape de existență.

În prima etapă – sfârșitul secolului al XVI-lea – lăcașul a aparținut, după toate datele adunate până în acest moment, unui schit, unei mănăstiri sau unei curți boierești, așa cum dovedește pisană mai veche, situată pe extremitatea sudică a grinzii cu pisană de la 8 decembrie 1655. Biserica era la acea dată un paraclis. Avea doar două încăperi: naos și absida altarului, această structură corespunzând nevoilor cultice din epocă. Dovezile în acest sens au apărut cu ocazia demontării și restaurării monumentului:

1. Chertările în care se îmbină tălpile de nord și de sud ale pronaosului în talpa transversală care susține peretele despărțitor între pronaos și naos.

⁴⁵ Ioana Cristache-Panait, *Bisericele de lemn din centrul piemontului getic*, p. 56.

Trebuie precizat încă de la început că adăugarea unui nou spațiu la o biserică de lemn tradițională realizată în tehnica *blokbau*, respectiv a pronaosului în cazul de față, nu se poate realiza într-un mod viabil decât prin atașarea unor grinzi suplimentare legate de vechiul edificiu, printr-un sistem de *amnare* sau prin cel al unor *decroșuri*. Prelungirea prin *decroș* este însă preferabilă sistemului de *amnare*, acesta din urmă fiind, prin lungimea rezultată a pereților, mai fragil și astfel mai puțin rezistent din punct de vedere structural.

Adăugarea pronaosului prin *decroșuri* a fost alegerea pe care meșterul de la 1655 a preferat-o. Pentru aceasta a fost necesară prelungirea tălpilor bisericii prin atașarea de talpa transversală, ce susține peretele despărțitor dintre pronaos și naos, a tălpilor ce urmau să susțină pereții pronaosului. Această legătură a necesitat realizarea unui tip de chertare special ce nu se mai întâlnește la niciuna dintre îmbinările elementelor bisericii. Este vorba de o chertare de tip *cep și scobitură în cârlig* care a fost adoptată pentru a se evita crăparea și dislocarea capetelor tălpii transversale ce s-a putut păstra după această operațiune, prea scurte pentru a mai avea rezistență. Soluția aleasă de meșter mai prezenta și avantajul că evita totodată crăparea și dislocarea materialului rămas relativ scurt până la chertările alăturate în care se îmbinau la mică distanță și tălpile care susțin pereții longitudinali ai naosului.

Un alt aspect care trebuie evidențiat este faptul că talpa transversală care susține peretele ce desparte pronaosul de naos și cea transversală ce susține peretele dintre naos și absida altarului sunt aproape de aceeași lungime: 548 cm, respectiv 551 cm.⁴⁶

Este evident că, în cazul în care biserica ar fi fost făcută de la început cu pronaos, talpa care susține peretele despărțitor între pronaos și naos ar fi fost lăsată mai lungă la exterior. Astfel ar fi fost suficient material pentru a se realiza chertări drepte simple, îmbinări mult mai ușor de executat, și pe care meșterul le-a folosit la toate celelalte îmbinări ale tălpilor edificiului.

2. Semicalota pronaosului

În partea lui superioară pronaosul se închide cu o semicalotă realizată rudimentar – cu siguranță că nu e opera unui meșter – din dulapi de lemn de plop îmbinați stângaci în chertări simple, așa cum avea să se constate

⁴⁶ Atât talpa care susține peretele ce desparte pronaosul de naos cât și cea care susține peretele dintre naos și absida altarului par să fie, împreună cu cele de la estul și sud-estul absidei, dintre cele mai vechi, dintre cele originale. Aceste tălpi au un grad foarte asemănător de defibrare și eroziune datorat expunerii la intemperii. Tălpile de nord, de sud ale absidei altarului, ale naosului și ale pronaosului au însă un grad de defibrare și eroziune sensibil mai redus, acest lucru indicând vârsta lor mai recentă. Toate tălpile mai recente, inclusiv cele ale pronaosului, au fost confecționate din bușteni de o calitate vizibil mai slabă față de restul tălpilor bisericii. Tălpile pronaosului sunt mai noduroase, mai subțiri și mai scurte, extremitățile lor depășind puțin chertările și aliniamentul pereților.

la înlăturarea tencuielii, care a precedat operațiunea de demontare a bisericii. În partea de est dulapii care alcătuiesc semicalota pronaosului erau sprijiniți nefiresc pe un arc dublou și acesta cioplit tot din lemn de plop, la fel de rudimentar⁴⁷. După toate evidențele, semicalota aceasta a fost adăugată după strămutarea bisericii la Cărpiniș-Anghelești, ea neavând nici o legătură structurală cu semicilindrul bolții naosului. Precizăm că semicilindrul naosului, semicalota absidei, precum și timpanele pe care acestea se sprijină sunt întrețesute structural, ele putând fi montate sau demontate numai de jur împrejur (rând după rând).

3. Grinda cu pisanii

Pisania cea mai veche se întinde pe o distanță de mai bine de 6 cm sub zona de îmbinare a respectivei grinzi cu dulapii ce alcătuiau în momentul dezmembrării bisericii semicalota care închidea în partea de sus pronaosul. Din acest fapt rezultă că, inițial, la momentul scrierii pisaniei mai vechi, grinda era ceva mai lungă, fiind scurtată și apoi fiindu-i cioplită și o altă îmbinare în *coadă de rândunică*, probabil la a doua strămutare a bisericii în localitatea Pietrari. La restaurarea grinzii cu pisanii s-a mai putut constata că inscripția de la 8 decembrie 1655 a fost săpată după ce grinda a fost în prealabil parțial netezită de unele defibrări și eroziuni. Aceste iregularități au rămas vizibile pe tot restul grinzii unde această operațiune nu a fost făcută de pisar, inclusiv în extremitatea dreaptă unde se găsește inscripția mai veche care conține și hramul inițial al bisericii.

4. Grinda-lintou a vechii uși a bisericii

Tot la demontarea și restaurarea monumentului s-a constatat că unul dintre dula-

pii care alcătuiau timpanul ce desparte acum pronaosul de naos provine dintr-o grindă-cunună care susținea cândva acest timpan și care avea inițial și rolul de lintou (buiandrug) al ușii de acces în lăcaș. La prima strămutare, acestei grinzi i-au fost retezate extremitățile (*caii* și chertările cu grinzile pereților), probabil putrezite, ea fiind astfel refolosită la realizarea timpanului pe care odinioară îl susținea. S-a observat că grosimea grinzii variază între 8 și 10 cm, asemenea celei pe care au fost săpate pisanii și încă uneia de deasupra, toate corespunzând grosimii grinzilor folosite la confecționarea pereților exteriori. S-a mai constatat că, dimpotrivă, grosimea celorlalți dulapi ai respectivului timpan – probabil înlocuiți ulterior – precum și a tuturor dulapilor ce alcătuiesc timpanul care separă naosul de absida altarului au grosimi care variază între 4 și 5 cm. În cantul acestei grinzi, pe mijlocul ei, s-au găsit două locașe cioplite în formă de *scob*, adânci de 7,5 cm, având între ele o distanță de 63 cm. După toate probabilitățile, aceste *scoburi* serveau la îmbinarea usciorilor ușii inițiale de acces din exterior în biserică. Este foarte greu de crezut că, dacă biserica ar fi avut inițial pronaos iar astfel grinda cu pricina ar fi lintoul trecerii dintre pronaos și naos, accesul dintre aceste încăperi s-ar fi putut face printr-un spațiu atât de strâmt.

5. Eroziunea unor elemente aparținând părții de vest a timpanului care desparte pronaosul de naos și a unor elemente ale peretelui de dedesubt

După înlăturarea tencuielii, demontarea și apoi la restaurarea pieselor componente ale bisericii s-a observat că grinzile originare ale timpanului și unele aparținând peretelui de dedesubt ce actualmente desparte pronaosul de naos, pe partea dinspre vest, prezentau o

⁴⁷ Sprijinirea se putea face mai eficient pe extremitatea vestică a semicilindrului bolții naosului.

serie de eroziuni și defibrări specifice expunerii, cândva, la intemperii. Aceasta sugerează că, inițial, acest perete al naosului, pe care se găsește și grinda inscripționată cu pisania cea veche, constituia partea exterioară de vest a bisericii care inițial avea doar naos și altar.

A doua etapă de existență a bisericii (a doua ctitorire) are loc începând din 1655, conform pisaniei, într-un sat de moșneni pe care nici pisania nici alte documente nu-l identifică. Paraclisul de mănăstire sau de curte e transformat, conform modificărilor arătate mai sus, în biserică de parohie de sat de către meșterul Ognea Ion, ctitori de a doua oară fiind „popa Vasilie cu satul”. Acum, îi este adăugat, din rațiuni practice și cultice, pronaosul⁴⁸. Astfel, îi este modificat și accesul dinspre exterior, intrarea fiind mutată pe peretele de vest al pronaosului adăugat, unde este mutată și ușa.

A treia etapă de existență este corespunzătoare mutării bisericii în Cătunul Cărpinișu al satului Pietrari la 1736–1737, când e rectitorită a treia oară de Ghe(o)rghe, fiul popii Vâlcu, în timpul păstoririi Episcopului Climent. Al treilea ctitor (tot împreună cu satul, în mod sigur, deși nu se precizează) provine dintr-o familie preotească a Pietrarilor și e înmormântat dedesubtul inscripției cioplite pe una dintre grinzile peretelui de sud al naosului.

Rămâne încă deschisă cercetării ipoteza ispititoare că, în forma ei originală, bisericuța de lemn de la Pietrari ar fi putut aparține uneia dintre vechile mănăstiri ale zonei, a căror istorie e încețoșată, și despre care se știe că inițial erau construite din lemn. Nedeslușit rămâne și satul celei de a doua ctitoriri. Tot ce putem presupune este că el nu se afla la o distanță foarte mare de Pietrari. În a doua și a treia etapă a existenței ei, biserica Sfântul Nicolae din Pietrari a fost ctitorie a obștilor de moșneni din zona Hurezi, în fruntea cărora s-au aflat, pe rând, doi preoți: popa Vasilie și popa Gh(e)orghe.

Neașteptata descoperire a pisaniilor monumentului deschide, în viziunea noastră, un nou capitol al istoriei edificării de lăcașe de cult din lemn în Țara Românească, multe dintre opiniile istoricilor care s-au preocupat de studierea acestui fenomen (uneori adevărate prejudecăți) urmând să fie reconsiderate. Radu Crețeanu, de pildă, susține că, în afara unor biserici ca cea de la Marița (despre care, fără dovezi clare, se crede că ar data de la 1556) și cea de la Gușoieni, incert datată la 1550, „nu se mai păstrează în județul Vâlcea nici o biserică de lemn anterioară secolului al XVIII-lea, cele mai multe situându-se în cea de a doua jumătate a secolului iar altele în primele decenii ale secolului următor”⁴⁹. Biserica *Sfântul Nicolae* din

⁴⁸ Pe de-o parte, la o biserică de sat era nevoie de mai mult spațiu pentru enoriași, pe de altă parte, pronaosul era încăperea în care aveau acces și femeile.

⁴⁹ Radu Crețeanu, *op. cit.*, p. 106.

Pietrari-Anghelești dă lovitura de grație unor astfel de aprecieri. Și, probabil, nu e singura. E foarte posibil ca și cealaltă biserică cu acest tip de plan rămasă în picioare, cea de la Opătești-Golești, și ea tencuită, datată 1767, să fie la fel de veche ca cea de la Pietrari. Avansăm ideea că bisericile de lemn din Țara Românească, fără pridvor, ar trebui reevaluate, vechimea lor putând fi mult mai mare decât cea trecută aleatoriu în repertorii și catagrafii.

Într-o lucrare de referință pentru cei preocupați de arhitectura eclesială în lemn, același Radu Crețeanu face câteva afirmații pe care le vom cita doar ca să punem în evidență dese erori de interpretare a gestului ctitoricesc din Evul Mediu muntenesc. Autorul cărții *Bisericile de lemn din Muntenia* susține: „este cunoscut faptul că, de obicei, bisericile de lemn nu au acea pisanie aproape nelipsită de la intrarea bisericilor de zid, lămuritoare în privința ctitorilor, a datei la care clădirea a fost zidită, zugrăvită, reparată etc. Firește, sunt cazuri amintite uneori de o inscripție ulterioară, în care pisania s-a distrus. De multe ori însă ea nu a existat de la început. Explicația este simplă și în ea se cuprinde de fapt toată istoria bisericilor de lemn (s.n.): ridicate fără spirit de ostentație, prin efortul colectiv și anonim (s.n.) al sătenilor, consemnarea în scris a împrejurărilor construcției nu ar fi avut rost (sic!). Puținele pisanii originare existente arată anul, domnitorul, hramul, uneori și meșterii, dar de cele mai multe ori nu și cine a făcut biserica (s.n.). (...) În linii mari se poate afirma că bisericile de lemn au fost ridicate de țărani pentru țărani (sic!)”⁵⁰.

Se poate acum constata, fără mare efort, că istoria bisericilor de lemn este destul de veche și de complicată și că în niciun caz ea nu poate fi redusă la faptul aparentei inexistențe a pisanii originare. Unele pisanii au dispărut, altele au fost poate distruse ori stau și acum ascunse sub straturi de tencuială. Tocmai realitatea deselor mutări sau reparații, mergând până la înnoiri totale ale edificiului, transformă cercetarea istoriei bisericilor de lemn într-o pasionantă investigație ce solicită tenacitate, intuiție, imaginație, spirit de observație și, mai ales, inteligență. E greu de crezut că pisania lipsea de la început, mai ales că, așa cum mai toate cercetările întreprinse în ultimii 20-30 de ani arată, biserica de lemn nu era nici pe departe ridicată „prin efortul colectiv și anonim”. Aceasta e o explicație la fel de păguboasă și de neadevărată ca cea conform căreia țărani construi au biserici de lemn din pricina sărăciei. Bisericile de lemn erau ctitorii ale țăranilor liberi, înstăriți, membri de vază ai comunității care nu ezită nici să-și scrie, spre neuitare, numele, nici să se portretizeze, uneori, cu tot clanul, în tablouri votive a căror ambiție certă este să se ia la întrecere cu

⁵⁰ Radu Crețeanu, *Bisericile de lemn din Muntenia*, editura Meridiane, București, 1968, cap.: „Ctitori, meșteri, vechime”, p. 8.

reprezentările votive ale domnitorilor sau marilor boieri ctitori de lăcașe de cult. Bisericile de lemn erau, deopotrivă, ctitorii ale unor boieri, preoți sau înalte fețe bisericești (de pildă mitropolitul Ștefan). Numele acestora s-a păstrat, din fericire, pentru că nu întotdeauna lăcașele erau ridicate „de țărani pentru țărani” ci de personaje cu prestigiu și avere în comunitatea respectivă, pentru nevoile cultice ale întregii obști.

O altă afirmație de asemenea discutabilă a lui Radu Crețeanu, în continuarea rândurilor mai sus citate, sună astfel: „bisericile de lemn erau lucrate de meșteri de țară specializați în această meserie, plătiți în bani și în natură. Vor fi fost, fără îndoială, și biserici făcute de unii oameni mai dibaci din sat, după modelul caselor de lemn pe care, mai ales în regiunile de deal, gospodarii și le ridicau singuri sau ajutați de neamuri”. Nu mai poate fi pus de nimeni la îndoială faptul că ridicarea bisericilor de lemn era opera unor meșteri înalt calificați, de fapt a unor inițiați în tainele unei înalte abilități dulgherești, care dețineau secrete transmise de-a lungul mai multor generații și a căror muncă nu putea fi suplinită de simpli țărani îndemânatici⁵¹. Meșterii de biserici aparțineau unei bresle cu statut bine definit, activau în centre meșteșugărești și se deplasau în zonele unde erau chemați ca să construiască. În altă ordine de idei, biserica de lemn nu are ca model casa de lemn. E adevărat, biserica e „casa lui Dumnezeu”, dar ritualul liturgic presupune existența unor spații cu o cu totul altă configurație și semnificație decât cea a încăperilor unei case. Prin urmare, planul bisericii, morfologia spațiilor, tipul de boltire, sunt total diferite de cele ale locuinței. Asemănările între casă și biserică sunt relative și țin mai degrabă de o privire superficială asupra a două tipuri de arhitectură, sacră și civilă, în mod esențial diferite.

În momentul de față știm cu siguranță că Muzeul Satului Vâlcean de la Bujoreni și-a îmbogățit patrimoniul cu o a treia biserică din lemn, de data aceasta cea mai veche atestată în nordul Olteniei și poate una dintre cele mai vechi atestate din România.

⁵¹ Doar demontarea și restaurarea completă a unei biserici din lemn, însoțită de studierea aprofundată a monumentului, dau adevărata măsură a complexității meseriei de constructor al unor astfel de lăcașe.

Sfântul
Teodor Studitul

Al celui între Sfinți Părintelui nostru și Mărturisorului Teodor, igumenul Mănăstirii Studios, cuvânt la închinarea cinstitei și de-viață-făcătoarei Cruci, la mijlocul Postului

Traducere din limba elină de Maria Goiană,
revizuire și note de Octavian Gordon

Zi de bucurie și de veselie [este astăzi], căci semnul bucuriei stă înaintea noastră. Cântări de laudă și de mărturisire [se cuvin astăzi], căci Preasfântul Lemn se arată. O, preacinstit dar! O, ce frumusețe a arătării! Nu are un chip în care binele și răul se amestecă, precum lemnul de mai înainte din Eden, ci este într-un tot frumos și bun, și spre a-l privi, și spre a ne împărtăși din el. Căci este lemn făcător de viață, nu aducător de moarte, care luminează, nu întunecă și care ne sălășluiește, iar nu ne alungă din Eden. Pe Lemnul acesta suindu-Se Hristos, ca un împărat în carul [său], l-a nimicit pe diavol, cel ce avea stăpânirea morții, slobozind din robia tiranului neamul omenesc. Pe Lemnul acesta fiind Stăpânul lovit ca un viteaz în război, în mâini, în picioare și în coasta trupului Său dumnezeiesc, a vindecat de rănilor păcatului firea noastră vătămată de balaurul cel rău. Și, dacă trebuie să aduc laudă, pe lemnul acesta curgând sângele Stăpânului, a adus putere nebiruită, prin care sunt arși dracii și prin care lumea se luminează.

Cine, dar, nu va alerga să vadă mult-dorita arătare? Cine nu va râvni să îmbrățișeze vlăstarul dumnezeiesc? Veniți, adunați-vă, toate popoarele și limbile, toate neamurile și vârstele, toate vredniciile, toate cetățile, preoții și împărații, stăpânitorii și supușii. De vreme ce praznicul este desăvârșit în chip dumnezeiesc, mi se pare că și Îngerii au venit la praznic cu mare bucurie [și că] Apostolii dănuiesc într-un cuget, [la fel și] adunarea Proorocilor, ceata Mucenicilor și soborul tuturor Dreptilor. Căci, de vreme ce prin acest semn de biruință, urmându-l lui Hristos, au învins puterea potrivnică și au fost încununăți cu slava cerească, cum ar putea să nu se bucure toți dimpreună de arătarea acestuia? Socot că și cele fără de simțire se bucură, poate, dimpreună [cu noi], vreau să spun pământul, care a dat un astfel de rod, ca o maică din pântecul său, toți copacii pădurii, care sunt cinstiți prin același nume, pururea-luminătorul soare, luna

cea cu multe străluciri, stelele scăpărătoare, însuși cerul cel întins și cu multe chipuri, de vreme ce întru totul s-au schimbat spre mai bine prin pătimirea cea de pe Cruce.

Atingă-și deci David duhovniceasca psaltire, cântând acele [cuvinte] întru totul potrivite la vremea de acum: *Înălțați pe Domnul Dumnezeuul nostru și vă închinați așternutului picioarelor Lui, că sfânt este (Ps. XCVIII, 5)*. Să cânte dimpreună cu dânsul și Solomon, cel neîntrecut în înțelepciune: *Binecuvântați lemnul prin care se face mântuire (Sol. XIV, 7)*. Astăzi deci Biserica se arată Rai, aducând în mijlocu-i Lemnul Vieții, în care nu se află vreun drac amăgitor, înșelătorul Evei, ci Îngerul Domnului celui Atotputernic, care îl întâmpină cu bunătate pe cel care se apropie. Astăzi se face închinare la Preasfânta Cruce și Învierea lui Hristos se binevestește. Astăzi se face închinare la Lemnul dătător-de-viață și întreaga lume este chemată să aducă laude. Astăzi se face închinare Crucii celei din trei părți și cele patru zări prăznuiesc cu veselie. *Cât de frumoase, zice, sunt picioarele celor care binevestesc pacea, ale celor care binevestesc cele bune! (Rm. X, 15; cf. Is. LII, 7)*. Dar fericiți sunt, aș spune, și ochii celor care privesc însemnul de biruință al păcii întregii lumi, și buzele celor care sărută această preabună alcătuire. Fără pizmuire se pune înaintea tuturor har veșnic, izvorul care revarsă sfințenie, nealungând pe nimeni întru nimic de la bunătatea cea îmbelșugată, curățindu-l pe cel ce se apropie, slobozindu-l de necurățiile care îl țin înșel, smerindu-l pe cel trufaș, deșteptându-l pe cel încet la inimă, întărindu-l pe slăbănog și îmblânzindu-l pe cel îndărătnic. Dar fiecare să se apropie cu făgăduința de a se îndrepta și să nu se atingă cu îndrăzneală și cu îngâmfare de cele dumnezeiești, de vreme ce acestea îi primesc pe cei smeriți, dar îi îndepărtează cu atât mai mult pe cei care au altfel de purtare.

Vederea acestui Lemn făcător de viață a tămăduit vederea noastră vrăjită de privirea lemnului ademenitor în Rai. Acest Lemn făcător de viață atingându-l cu buzele și cu ochii, suntem sloboziți de gustarea din lemnul purtător de moarte. O, ce dar mare ne este pus înaintea! O, fericire de trei ori binecuvântată! De vreme ce mai înainte am murit printr-un lemn, printr-un Lemn am găsit și nemurirea. Printr-un lemn fiind amăgiți mai înainte, printr-un Lemn l-am alungat pe șarpele cel amăgitor. O, nemaiauzită schimbare! În loc de moarte, viață, în loc de stricăciune, nestricăciune, în loc de rușinare, slavă! Cu dreptate, așadar, a strigat Apostolul: *Iar mie să nu-mi fie a mă lăuda decât numai în Crucea Domnului nostru Iisus Hristos, prin care lumea este răstignită pentru mine, și eu pentru lume! (Ga. VI, 14)*. Căci

Vederea acestui Lemn făcător de viață a tămăduit vederea noastră vrăjită de privirea lemnului ademenitor în Rai... Printr-un lemn fiind amăgiți mai înainte, printr-un Lemn l-am alungat pe șarpele cel amăgitor. O, nemaiauzită schimbare! În loc de moarte, viață, în loc de stricăciune, nestricăciune, în loc de rușinare, slavă! ❧

în Cruce înflorind înțelepciunea cea preaînțeleaptă, a arătat nebune slavele deșarte ale înțelepciunii lumii. În Cruce rodind înfățișarea a tot binele, vlăstarele răutății s-au tăiat. Și închipuirile¹ acestui Lemn sunt dintre cele minunate, căci din veac au fost foarte multe semne [ale acestuia].

Vezi, dar, iubitorule de învățătură: Oare nu printr-un mic lemn Noe, dimpreună cu fiii săi și cu femeile și cu toate neamurile viețuitoarelor, a scăpat, după judecata lui Dumnezeu, de nimicirea potopului? Oare nu a pus Iacov lemne descojite în jgheburile de adăpat la vremea zămislirii oilor și a luat la sine mieii cei frumoși (cf. *Fc.* XXX, 37-42)? Și toiagul lui Iosif, la vârful căruia s-a închinat Iacov (cf. *Fc.* XLVII, 31), ce este altceva decât semn al Lemnului celui de viață făcător căruia ne închinăm noi astăzi? Ce este, iarăși, toiagul lui Moise? Oare nu un chip² al Crucii? Cum a schimbat apa în sânge, cum a înghițit șerpilor cu nume mincinos ai vrăjitorilor (cf. *Is.* VII, 11-13)? Cum a despărțit marea de îndată ce a lovit-o și, întorcându-se, a adus iarăși dimpreună apele, aruncându-i în mare pe vrăjmași și mântuindu-i pe fiii cei adevărați? Chip al Crucii este și toiagul lui Aaron, care a înflorit în aceeași zi și i-a adevărit preoția (cf. *Nm.* XVII). Și ar părea că lungesc cuvântul dacă aş aduna toate arătările chipului Crucii. [Chip al Crucii s-a arătat] când Avraam, legându-l pe Isaac, fiul său, l-a așezat deasupra lemnului (cf. *Fc.* XXII, 9). Tot așa când Iacov, binecuvântând pe fiii lui Iosif, și-a așezat mâinile în chip de cruce (cf. *Fc.* XLVIII, 14-16). Ia-l chiar pe însuși Moise, care l-a biruit pe Amalec întinzându-și mâinile (cf. *Is.* XVII, 8-16.). Iată-l și pe Elisei, care, aruncând în apă lemnul, a scos din adânc securea de fier (cf. 4 *Împ.* VI, 5-6.). Multe sunt minunile acestui chip nu numai în Vechiul Testament, ci și întru har: biruințele asupra barbarilor, alungările dracilor, izbăvirile de boli și toate celelalte al căror număr nu se poate aminti.

Vezi câtă putere stă în chipul Crucii, preabunule? Dacă în acesta este atât putere, oare câtă este în chipul lui Hristos cel Răstignit? Căci este vădit că, pe cât sunt mai strălucite chipurile începătoare³, pe atât mai de seamă sunt cele care le urmează⁴. Și cine s-a arătat chip al lui Hristos – aş putea fi întrebat – în cele spuse mai înainte? Aceasta caut să o înțeleg. Și spun: Chiar aceia care au închipuit Crucea. Căci, după cum întinderea mâinilor de către Moise a închipuit Crucea, tot așa Moise însuși L-a închipuit pe Hristos cel Răstignit, biruindu-l pe nevăzutul Amalec. Și în celelalte exemple trebuie socotit același lucru, fiecare chip arătându-se prin altcineva. Dar acolo, spune, chipul este însuflețit. De ce tu vorbești despre

¹ În sensul de „prefigurare”, „tipar”, așa cum apare acest termen în limbajul liturgic imnografic. La fel și „a închipui”, folosit în limbajul imnografic cu sensul de „a prefigura”

² Aici, ca și în continuare, cuvântul „chip” redă grecescul τύπος, „urme”, „matcă”, „tipar”, respectiv „tip” în limbajul filozofiei. De unde și „prototip”, „chipul cel dintâi” sau „chipul începător”.

³ Adică prototipurile.

⁴ Adică derivatele (din prototipuri).

[un chip] neînsuflețit? Pentru că și în chipul Crucii – atunci când lucrul văzut, întru care și lângă care se petrec minuni, este neînsuflețit – la fel, după asemănarea icoanei chipului Crucii, icoana purtătoare a chipului lui Hristos obișnuiește să facă minuni întru cele însuflețite și cele neînsuflețite, ca una ce are într-însa înfățișarea și chipul arhetipului și se bucură de aceeași cinstire și închinare, precum și de același nume, după cum se vedește tuturor. Chiar dacă ne-am îndepărtat mai mult lămurind acestea, totuși [fie spus] spre rușinarea și gonirea ereziei iconomahe, care răstăl-măcește taina iconomiei lui Hristos. Căci cine leapădă icoana leapădă, de bună seamă, și chipul începător.

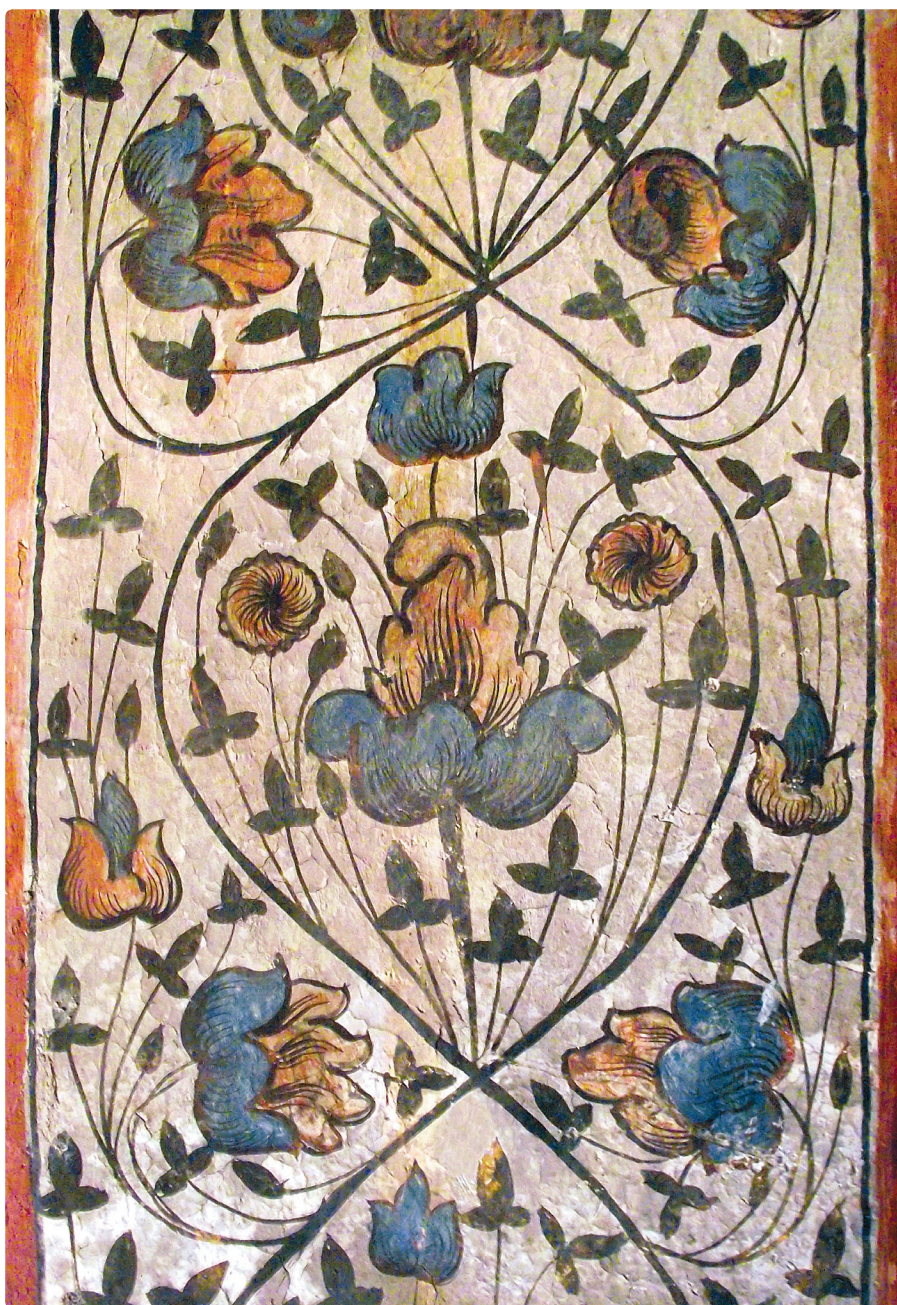
Dar [acum] trebuie să mergem către Cruce și, s-ar putea spune, să ne desfătăm întru pomnirea numelui ei. Crucea, avuție mai de preț decât toate avuțiile; Crucea, scăparea cea preatare a creștinilor; Crucea, povara cea preașoară; Crucea, mângâierea cea grabnic-alinătoare a sufletelor zdrobite; Crucea, îndrumarea cea fără poticnire pe cărarea către cer; înălțimea și lățimea Crucii au o întindere mai cuprinzătoare decât a chitului⁵ cerească; tăria și puterea Crucii – nimicire a toată puterea potrivnică; chipul⁶ și înfățișarea Crucii – vedere mai frumoasă decât toate chipurile. Razele și strălucirea Crucii – țâșnire mai luminoasă decât soarele. Harul și slava Crucii – dar mai plăcut decât toate harurile. Crucea este împăcare între cer și pământ. Numele Crucii este sfințire, cu atât mai mult când este rostit și încredințat auzului. Prin Cruce s-a omorât moartea și Adam a fost înviat. Prin Cruce se laudă toți Apostolii, se încununază Mucenicii și se sfințesc Cuvioșii. Prin Cruce ne îmbrăcăm în Hristos și ne dezbrăcăm de omul cel vechi. Prin Cruce am fost rânduiți în turma lui Hristos și am fost sălășluiți în staulul cel de sus. Prin Cruce îi împungem pe vrăjmașii noștri și ridicăm cornul mântuirii. Prin Cruce biruim patimile și alegem viața mai presus de lume. Cel care poartă Crucea pe umeri se face următor lui Hristos și este slăvit împreună cu Hristos. La vederea Crucii Îngerii se împodobesc, iar dracii se rușinează. Tâlharul, aflând Crucea, a intrat în Rai și, în locul tâlhăriei, a dobândit Împărăția. Cel care se însemnează cu semnul Crucii lesne risipește temerile și dobândește pacea. Cel care are Crucea drept paznic rămâne la adăpost și este păzit nevătămat. Oricine iubește Crucea urăște lumea și se face iubitor de Hristos. Cruce a lui Hristos, lauda mult-vestită a creștinilor; Cruce a lui Hristos, vestirea preabogată a Apostolilor; Cruce a lui Hristos, cununa împărătească a Mucenicilor; Cruce a lui Hristos, podoaba preacinstită a Proorocilor;

Crucea este împăcare între cer și pământ. Numele Crucii este sfințire, cu atât mai mult când este rostit și încredințat auzului. ❧

⁵ Nume al unei constelații (n. Maria Goiană).

⁶ Aici „chip” redă grecescul εἶδος, „înfățișare”.

Cruce a lui Hristos, strălucirea prealuminată a marginilor [pământului];
Cruce a lui Hristos – și îți grăiesc ca unei arătări însuflețite – acoperă-i
pe cei ce te cântă întru căldura inimii, mântuiește-i pe cei ce te îmbrăți-
șează cu credință, îndrumă-i în pace și bună-credință pe slujitorii tăi, adu
tuturor bucuria Învierii lui Hristos, păzind pe ierarhi și pe împărați, pe
toți călugării și mirenii, întru Hristos Iisus, Domnul nostru, a Căruia este
slava și puterea, împreună cu Tatăl și cu Sfântul Duh, acum și pururea și
în vecii vecilor. Amin.

Interviu realizat de
pr. Ștefan Zară
și Monahul Gherasim
Prodromitul

Interviu cu Arhimandritul Atanasie Prodromitul, Stareț al Schitului Românesc *Prodromu* din Sf. Munte Athos (II)

Care sunt principiile duhovnicești stabilite de Părintele Petroniu pentru Schitul Prodromu?

Parcă de-abia acum, după conducerea înțeleaptă a Cuvioșiei Sale Părintele Petroniu – starețul, cu o obște ce numără până la 26 de suflete, se poate spune că Schitul Prodromu există cu adevărat în Sfântul Munte și face parte din comunitățile monahale athonite.

Deși anumite ispite mai existau, mai ales că schitul adăpostea călugări veniți din obști diferite, cu rânduieli diferite, pe care era greu a le armoniza, în vremea părintelui Petroniu, în obște, nu era îngăduit niciun compromis sau pogorământ care ar fi putut duce la neîndeplinirea regulilor monahale. Experiența de o viață a starețului găsea la orice nedumerire și nepotrivire căi de ieșire care linișteau lucrurile.

Și, ca să răspund la întrebarea ce mi-ați pus-o, principiile după care funcționa comunitatea noastră erau cele stabilite de Sfinții Părinți. Cu precădere se ținea seama de petrecerea și viețuirea din cadrul obștii Sfântului Teodor Studitul, ale cărei reguli de funcționare se citeau adeseori și mai ales în Postul cel Mare, îmborsăvându-ne conștiințele cu o râvnă demnă de urmat. Programul obștesc era stabilit pentru toți deopotrivă fără abateri sau, cum am spus, fără pogorăminte. Ziua începea cu deșteptarea la o oră după miezul nopții, trezire ce se făcea de către fratele deșteptător care suna clopoțelul la ușa fiecăruia până la răspunsul „Amin”. La ora două din noapte ne coboram toți la biserică unde începeam utrenia cu toată rânduiala, respectând tipicul Sfântului Sava – rânduială urmată de toate mănăstirile Sfântului Munte, cu mici modificări în program, având în vedere ora bizantină ce se modifica săptămânal. Slujba de noapte se continua cu Sfânta Liturghie, cinci-șase ore socotite în zilele de rând, iar în sărbători, praznice și duminici până la opt sau zece ore. Privegherile țineau și douăsprezece ore fără întrerupere. Terminându-se Sfânta Liturghie, se dădea masa de obște pentru călugării viețuitori și pentru pelerinii sau închinăto-

rii ce luau parte la acest program. De știut este că masa se ținea într-o liniște deplină, fiecare asculta cuvântul ce se citea în trapeză, continuând slujba din biserică. Cel ce din neglijență sau dintr-o ispită oarecare nu participa la slujba din biserică, acela nu mânca în ziua respectivă, fiind sub canon.

După masa de dimineață, fiecare se retrăgea la chilie pentru cele două ore ce fiecare călugăr le folosea în scop personal – pentru împlinirea canonului, lectură, meditație sau odihnă. Trecând cele două ore, fiecare era chemat la ascultarea ce i s-a încredințase: bucătărie, trapeză, brutărie, paraclisie, arhondaric, pictură, grădină, tâmplărie, mecanică sau gospodărie, în care fiecare era dator după putere să își exercite ascultarea în liniște, având și mintea la rugăciune. Ascultările continuau până la o oră înaintea Vecerniei, unde participau majoritatea, excepție făceau cei de la ascultările unde se impunea prezența: bucătărie, trapeză etc. După vecernie se dădea masa de seară la care luau toți parte. Pavecernița continua slujba de seară. După această oră, din nou toată suflarea se retrăgea la chilie, unde își continua fiecare programul de seară: canonul rugăciunilor stabilite de duhovnic, lectură, meditație și odihnă. Astfel se încheia programul, constant și statornic, al unei zile petrecute în mănăstirea noastră.

Săptămânal, de regulă vinerea, era zi de duhovnicie, de spovedanie, prin care toți trebuiau să treacă. Aici voi aminti că, din păcate, Sfânta Împărtășanie nu se dădea decât la patruzeci de zile, excepție făcând bătrânii, și aceia la zece zile sau la latitudinea duhovnicului. Această rânduială s-a îndreptat mai târziu, învățând și noi din experiența celorlalte mănăstiri athonite și bucurându-ne apoi mai des de folosul duhovnicesc ce-l căpăta sufletul prin grija permanentă a unirii cu Hristos prin Sfânta Împărtășanie. Cine vrea să înțeleagă, să înțeleagă.

Să nu se creadă că ispitele sau obstacolele în calea mântuirii au încetat. Obstacolele încă veneau din uneltirile celui viclean, al negrijii de mântuire, a păcatelor ce uneori firea le aduce, veneau din partea lumii și a tot ceea ce se împotrivește slăvirii lui Dumnezeu.

Așa după cum manuscrisele vremurilor de dinainte le arată, pe timpul viețuirii Sfântului Grigorie Sinaitul împreună cu ucenicul său Marcu, deasupra Mănăstirii Lavra, la chilia al cărui nume astăzi îl poartă pe cel al Sf. Grigorie Palama și el odihnitor în aceasta, se spune deci cum că ucenicului Sfântului Grigorie cel din Sinai i-a apărut în vedenie o așezare de călugări, în zona unde Schitul nostru se află, numită „Vigla”, și biserica în

Credința, nădejdea, dragostea, tăierea voii, smerenia și mai ales frica de Dumnezeu, insistența în rugăciune, postul având rolul lui după cum adeseori ne spunea Starețul Petroniu, toate se biruiesc cu ajutorul lui Dumnezeu și al Maicii celei Sfinte, Măicuța Domnului. ✠

văzduh, unde diavoli stăruiau și o trăgeau în jos, iar în văzduh, pe Maica Domnului și pe Sfântul Ioan Botezătorul ce umbreau și ajutau multora ce se urcau la cer. Din această vedenie vedem clar că pizmărețul diavol nu a suferit și nu suferă acest loc sfânt, care dintru început a trecut prin mari încercări și încă și astăzi ele nu se împuținează.

Credința, nădejdea, dragostea, tăierea voii, smerenia și mai ales frica de Dumnezeu, insistența în rugăciune, postul având rolul lui după cum adeseori ne spunea Starețul Petroniu, toate se biruiesc cu ajutorul lui Dumnezeu și al Maicii celei Sfinte, Măicuța Domnului.

Am arătat cum că numai prin osteneli, dăruire și statornică răbdare poți face și din ruină „palat”, metaforic vorbind, unde și Evanghelia ne arată că „acolo unde sunt adunați doi sau trei în numele Meu, acolo sunt și Eu” (*Matei XVIII, 20*). Fără Dumnezeu, nimic nu se poate face. Erau momente de cumpănă ce ne destabilizau, căci acolo unde nu se căuta voia lui Dumnezeu și o cauți pe a ta, vine cel rău și-și ia drepturile lui.

Părinți și frați veneau, dornici de a petrece în obștea Schitului, însă râvna lor ținea până la un timp. Când scopul nu-i era satisfăcut, era nevoit a se întoarce sau a-și găsi loc potrivit scopului său. Felul părintelui Stareț Petroniu și râvna cuvioșiei Sale ireproșabile, fără ieșiri și abateri de la regulă, ceea ce îți dădea o responsabilitate și o încredere în gândul tău, certitudinea că te afli pe calea cea bună a dorinței tale, a scopului pentru care ai lăsat lumea și poftele ei, și, în sfârșit, ai venit să-ți

Nu folosea cuvinte de prisos, ci numai cele ziditoare de suflet.

Aflându-se careva în vreo ispită, îl lăsa puțin pentru a i se așeza sufletul și supărarea și apoi găsea locul potrivit pentru a-l liniști pe acela. ✠

mântuiești sufletul, lucru pe care adeseori îl spunea Starețul, grijuliu fiind să nu ne pierdem sufletele: „vai fraților, să nu ne pierdem sufletele, că mai bine nu ne nășteam”. Se bucura vizibil atunci când un obiectiv se salva din ruină, „prin banul văduvei care sunt lacrimile ei”, cum spunea Starețul, „care valorează mai mult decât argintul boierului și care are mare trecere în fața lui Dumnezeu”.

Cu adevărat, nici aducerea Sfintiei Sale ca întâistător, nici alte ranguri sau măririi, nu i-au schimbat felul de viață, doar nevoințele călugărești și simplitatea în toate deopotrivă, numai pe acestea le avea la mare cinste. Niciodată nu a servit masa în afara trapezei sau să aibă vreo masă deosebită, nici chiar în boală, până la suflarea cea mai de pe urmă. Era mulțumit cu ceea ce se dădea la masă, ținând rânduiala obștească. În îmbrăcămintea purta haine ponosite, având o singură rasă sau dulamă, ce sfînția sa și le îngrijea, spălând cu mâna, fără a folosi vreodată mașina de spălat sau ajutorul altcuiva. Nu folosea cuvinte de prisos, ci numai cele ziditoare de suflet. Aflându-se careva în vreo ispită, îl

lăsa puțin pentru a i se așeza sufletul și supărarea și apoi găsea locul potrivit pentru a-l liniști pe acela.

Părintele nostru Stareț Petroniu avea relații duhovnicești cu mai toți Stareții Athoniți, relații ce se păstrează și astăzi datorită acestui cuvios părinte. Nu ieșea din Sfântul Munte cu ușurință, decât la o mare nevoie sau fiind chemat de oficialități duhovnicești ori laice. Ținea rânduiala și regulamentul Schitului, ca Starețul să nu iasă din mănăstire decât la mare nevoie.

Anii petrecuți în stăreția Schitului și nu numai, încheind cei 33 de ani de activitate duhovnicească, spirituală și administrativă, la o vârstă destul de înaintată – de 94 de ani, s-a apropiat de sfârșitul obștesc, prin care toți vom trece, stând pe patul de suferință doar 2 luni și jumătate.

Până l-au putut ține picioarele nu a lăsat biserica, prezent fiind la toate slujbele. Deși suferea enorm, nu lăsa să fie pildă de sminteală pentru părinți și frați. Comoara lui ascunsă era smerenia și rugăciunea. La rugămintea părinților și la cererea lor: pe cine propune să-i urmeze ca întâistător, răspunsul lui a fost: „rugați-vă, faceți privegheri și pe cine va alege Maica Domnului și Sfântul Ioan Botezătorul”. Cu toții, ascultându-i sfatul, ne-am îndreptat cu rugăciuni stăruitoare către Maica Domnului. Stabilindu-se ziua momentului și sub supravegherea exarhiei Mănăstirii Marea Lavră, din care făcea partea și Starețul Prodromu, s-a trecut la procedura alegerii cu vot închis. La insistența mea și a părinților am cerut ca toți ce au drept de vot să poate fi și ei aleși, monahi sau clerici.

Trecându-se la numărarea voturilor, soarta a căzut nesperat pe păcatele mele. Încă nedumerit fiind, eram pus într-o situație destul de delicată – să refuz, să calc așa-zisul jurământ că niciodată nu voi accepta stăreție sau ranguri, fie ele și onorifice. Înclinam foarte mult pentru a refuza, dar prezența părinților, a exarhiei Mănăstirii, a rugămintilor și a voturilor ieșite, mi-au întunecat mintea și am acceptat ceva care nu era de persoana mea, neiscusit fiind.

Realizând că nu am alt răspuns, am acceptat ceea ce puteam cu ușurință a zice și nu, poate benefic pentru mine, dar nepotrivit pentru părinți și asistență. Faptul împlinit fiind, mi-am asumat crucea ce Domnul mi-a

încredințat-o și mi-am zis: „ticăloase, pregătește-te pentru o altă nevoie”. Au fost și cei ce nu doreau aceasta, ca de obicei în astfel de situații. Războiul ce începea pe față sau în ascuns era vădit de acum, ceea ce de multe ori mi-am reproșat, căci un singur cuvânt ce-l puteam spune atunci, simplu și hotărât, mi-ar fi adus pacea și liniștea de care aveam mare nevoie. Cele despre mine sunt mai puțin importante, căci și așa mare lucru nu am făcut sau nu fac. Acum trebuia ca cele ce predecesorul meu, Cuviosul

Orice se impune din exterior, fără o adevărată lucrare duhovnicească, duce la eșec, la surprize nedorite pe care din păcate le întâlnim în unele mănăstiri. ❧

Părinte Petroniu, cu multă trudă le-a așezat să le continui așa după cum și întrebarea pe care mi-ați pus-o. Nu aveam și nu am puterea de convingere a Părintelui Petroniu, dar m-am sprijinit pe rugăciunile Sfinției Sale și pe cuvintele ce dânsul mi le-a adresat la aflarea veștii că Maica Domnului și Sfântul Ioan Botezătorul mi-au încredințat marea răspundere în continuarea vieții duhovnicești a acestui așezământ, pe care ctitorii l-au construit și l-au dorit din tot sufletul.

Constat acum că rânduiala aceasta athonită de alegere a întâistătătorului în interiorul obștilor este și se justifică limpede în folosul continuării vieții duhovnicești și administrative a oricărei mănăstiri. Nu cineva din exterior trebuie să impună sau să aleagă să instaleze stareți nedorți de obște. Căci așa se poate ajunge, din păcate, la forme dictatoriale și alte interese, care nu au nicio legătură cu scopul duhovnicesc al vieții monahale. Orice se impune din exterior, fără o adevărată lucrare duhovnicească, duce la eșec, la surprize nedorite pe care din păcate le întâlnim în unele mănăstiri. Având experiența anilor trecuți, mi-am putut trasa calea de urmat.

Așezământul Prodromu s-a aflat mereu departe de a fi finalizat în lucrări și reparații ce-ți puteau aduce liniștea zilei de mâine. Totul era adus la o linie de plutire, așa cum am arătat la început. Superficialitatea și repiziunea în care s-a lucrat la acea vreme la toate obiectivele și dependențele schitului, incluzând chiar și biserica mare – „katolicon”, ne-au pus în situația de a lua aproape totul de la început. Acest volum mare de lucrări ce nu sufereau amânare ne-a epuizat și ne epuizează în continuare, depășind uneori rezistența fizică și psihică a omului exterior, dar nu și pe cea interioară, cu nădejdi de mai bine și așteptări mântuitoare și de răsplătiri veșnice.

S-au găsit și piedici extrem de periculoase ce au luptat împotriva acestui așezământ ani de-a rândul, a fraților tăi de sânge și de neam, cu hărțuieli din cele mai urâte și nedemne de un călugăr, la care a trebuit să facem față, citind cuvântul înțeleptului – „Nici el nu a făcut, dar nici pe altul nu lasă”. Dumnezeu, Maica Domnului și Sfântul Ioan Botezătorul au sfărâmat pornirile acelor, așteptând pocăința lor, pentru care și noi ne rugăm, dar din păcate împietrirea inimii lor nu dă semn că o vor face. Domnul este milostiv, dar și drept judecător, deci să ia aminte cei ce-și cunosc conștiința încărcată.

Care sunt acum nevoințele Părinților din acest Schit și ce bucurii duhovnicești aveți?

Înseși faptele ne arată și însuși rodul necopt și nematurizat al ființei noastre își spune cuvântul. Cu adevărat se împlinește cu noi cuvântul

bătrânilor de dinaintea noastră, care la întrebările lor despre cum va fi viețuirea părinților și a urmașilor lor, au răspuns că ei au făcut voia lui Dumnezeu după putere, grijindu-se de mântuirea lor, iar cei ce vor urma după ei vor ajunge la săvârșirea faptelor lor la jumătate din ceea ce au făcut primii, iar cei de după aceștia nu vor mai face nimic, lenevindu-se întru totul de nevoințele cele călugărești. La auzul acestor cuvinte, părinții au întrebat:

— „Dar cine se va mântui în acele vremuri?”

— „Cei ce vor răbda până în sfârșit!”, căci le va veni lor ispită și de o vor răbda cu statornicie, vor fi primiți întru împărăție și vor fi încununați și vor fi mai mari decât noi. Aceasta să o știți că la vremea de pe urmă vor lipsi povătuitorii cei adevărați, ocupându-se cu grijile acestei vieți, neglijând nevoințele duhovnicești. În aceste condiții, râvnitorii cei adevărați și cei ce-și vor pune în scris mântuirea lor vor primi ajutor de sus pentru a nu cădea în momeli și în înșelăciunile acestui veac. Punându-le în inimă toate acestea, m-am socotit nevrednic și nedestoinic la îndrumarea cea de obște a frățimii.

Totuși m-am oprit și la cuvântul Domnului care zice: „Cel ce vrea să fie mai mare, să fie slugă tuturor” (*Matei XXIII,11*). În parte m-am străduit a nu fi pricină de poticnire a fraților și am luat în considerare și neputința și slăbiciunile omului și lupta vicleanului ce nu vrea binele, ci răutatea să și-o manifeste în tot locul și timpul.

Bucurii duhovnicești îi vin omului atunci când are statornică răbdare și mulțumire fiind pe cruce. Că, de fapt, ce este călugărul? Călugărul este purtător de cruce, o permanentă răstignire, începând cu ascultarea, tăierea voii proprii, smerita cugetare, frica de Dumnezeu, răbdarea nedreptăților, a necazurilor, boala, suferința, neosândirea, nepomenirea de rău, trăirea în curăție, în feciorie curată, împlinirea poruncilor lui Dumnezeu și a voii celei sfinte a Lui.

Rugăciunea, privegherea, postul sunt aripi ale călugărului și nu numai, ci și a credinciosului de rând – laic, mirean, tânăr sau bătrân, ce-și dorește mântuirea. Cel ce după putere le are pe acestea are cea mai mare bucurie, ce nimeni nu poate a o lua de la el, nici prigoana, tortura, insulta, tăierea membrelor, nici chiar moartea, că sufletul lui e îmbrăcat cu veșmântul bucuriei și al dragostei către Dumnezeu. Așa au biruit mucenicii și s-au sfințit, cuvioșii s-au nevoit, învățătorii, dascălii lui Dumnezeu și ceata ce a primit pe Dumnezeu în sufletele lor, pustnicii, nebunii pentru Dumnezeu, toți s-au sfințit și au primit cununile dreptății din mâinile Dumnezeului celui viu. Ei ne vor judeca pe noi și întreaga lume și lumea nu este vredni-

Nu este bucurie mai mare
ca atunci când ești nedreptățit
să rabzi pentru Dumnezeu,
rugându-te pentru cel ce ți-a
greșit, astfel făcându-te urmaș
lui Dumnezeu și Sfinților. ✠

că de aceștia. Acestea sunt lacrimi de bucurie ce le poate da călugărul, cel ce zice că viețuiește în mănăstire și se pretinde că slujește lui Dumnezeu.

Acest gând trebuie să-l aibă monahul – preotul lui Dumnezeu și slujitorul de cele sfinte. Toate acestea ni le amintea sfântul nostru părinte Petroniu, starețul Schitului Prodromu, chiar și cu riscul de a le repeta, pentru a ni le întipări în lespedea vârtoasă a sufletului nostru, de unde și acum sângerează aducându-ne aminte de ele, și mai ales că de multe ori le trecem cu vederea, neglijând sfatul părinților. Nu este bucurie mai mare ca atunci când ești nedreptățit să rabzi pentru Dumnezeu, rugându-te pentru cel ce ți-a greșit, astfel făcându-te urmaș lui Dumnezeu și Sfinților. Lumea asta trece și toate ale ei, mai degrabă decât ne închipuim. Să alergăm cât suntem pe cale, că vine noaptea și nu vom mai vedea, să lucrăm cât este ziua, ca și când am trăi o mie de ani și așteptând ca și când mâine vom muri. Azi e al nostru, mâine nu știm de vom mai fi. Să fim gata, că nu știm ziua și ceasul când Domnul ne va chema.

de Arhidiacon
Codruț-Dumitru Scurtu

Martiriul Sfinților Brâncoveni

Piesă de teatru în trei acte

Personajele

SFÂNTUL CONSTANTIN BRÂNCOVEANU, domnul Țării Românești
SFÂNTUL ANTIM IVIREANUL, mitropolitul Țării Românești
SFÂNTUL MATEI BRÂNCOVEANU, fiul cel mic al domnului Țării Românești
SFÂNTUL IANACHE VĂCĂRESCU,
sfetnicul și vistiernicul domnului Țării Românești
PREOTUL IOAN
GIOVANNI II CORNER, Dogele Venetiei
ANDREEA MEMNO, trimisul Dogelui la Constantinopol
AHMED, Sultanul Imperiului Otoman
MEHMET, gâde
MARCO, intendent
MONAHIA PLATONIDA de la Mănăstirea Dintr-un Lemn
MONAHIA PAVELINA, ucenica maicii Platonida
SOBORUL DE PREOȚI
CORUL

Actul I: Proorocia

Scena I

*Anul 1714 în Sfânta Mănăstire Hurezi,
Joia Sfințelor Patimi ale Domnului Iisus Hristos.
Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești,
ține un cuvânt duhovnicesc poporului prezent la Sfânta Liturghie:*

MITROPOLITUL ANTIM: Credința, fiilor și ficelor, credința este cel mai de preț obol al neamului acesta încercat, iar de va fi cineva să se leapede de aiașta, acela al străbunilor bleastem va încerca și iadul degrabă va dobândi. „Cine este Dumnezeu mare ca Dumnezeul nostru? Tu ești Dumnezeu Carele faci minuni!” Pentru credință, fraților, și pentru dragostea lui

Hristos, mucenicii s-au încununat și vecinică viață au luat. Iubit-au pre Domnul și Domnul S-au milostivit către dânșii cu iubire și din iubirea Lui noi toți hrănim ale noastre suflete pentru degrabă mântuire. Astă credință, fraților, să o purtăm reazim încercărilor și ispitirilor noastre, căci pătași mântuirii ne face și bucură de veacuri unit al neamului duh. Vrednic de sfințenie este acela ce va suferi pentru dânsa, căci zice Domnul „Fericiți veți fi când vă vor ocări pre voi și vă vor prigoni și mințind vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră pentru pricina Mea”.

În aste zile de pomină și jălanie, când păgânii și hulitorii de Dumnezeu spurcă ale neamului binețuri, să nu ne pierdem nădejdea că însângiuind pentru Hristos vom lua și noi cununa. Așa cum astăzi Domnul a mers spre pătimire, așa și noi să luăm cu bucurie a noastră cruce și să-I urmăm cu credință. Să nu avem teamă, nici tulburare, fiilor, să nu fie, căci unde este credință, acolo nu este întristare, nici suspin, ci sfințenie de la Domnul Savaot.

Intervine vocea unei bătrâne maici care, tulburând liniștea în biserică, prevestește martiriul ce se va întâmpla, povestind obsesiv un ciudat vis avut:

MONAHIA PLATONIDA: Vai... vaai..., sânge, sânge, Preasfințite, sânge domnesc se va vărsa, vai..., vai..., vai...!!!

MONAHIA PAVELINA: Maică Platonida, pentru numele lui Dumnezeu, fii cuviincioasă și nu întrista pe vlădica!

MONAHIA PLATONIDA: Vai, vaaai și amar, amar mi-e, Preasfințite, căci nu mă lasă acest vitreg vis pe care în aprigi sudori de trei ori denuțiu l-am visat!

MONAHIA PAVELINA: Maică Platonida (*spune iconoma*) nu acum este zabavă de istorisiri!

SF. MITROPOLIT ANTIM: Lăsați-o a grăi! Spune, cuvioasă maică, acest vis, cu a noastră blagoslovenie și pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri!

MONAHIA PLATONIDA: Am visat un vis în care se făcea că al nostru Constandin Voievod în lacrimi ungea de șapte ori cu mir pe-ai săi copii scurtați de capete și Pururea Fecioara Maria îi încunună cu cununi verzi și luminate cu dumnezeiască lumină. În visul meu și Preasfinția Ta îi tămâiai cu două cădelniți de aur și purtai două omofoare, unul pre grumaji iar altul pe creștet, ținând în loc de bederniță o frumoasă și verde cunună scăldată în dumnezeiască lumină!

Vai..., păcatele mele maică, nu sunt eu vreadnică de acest înainte semn dar vai..., ce tristețe m-a coprins de când cu aiest vitreg vis!!! Păzește Hristoase pre al nostru domn și ține-l în paza Ta, că mult bine a săvârșit duhului românesc și ce bucuroasă am fost, mamă, acum 25 de ani când l-am văzut uns în scaun domnesc de Părintele Mitropolit Teodosie. Preasfințite, să ne rugăm pentru pacea lumii și pentru mântuirea sufletelor noastre...!!!

Mult mirat de cele auzite Sfântul Mitropolit Antim Ivireanul își făcu sfânta cruce și întoarse privirea către Maica Platonida care (bătrână fiind de 96 de ani) era ținută de ucenica acesteia de chilie pe nume Pavelina. Acesta îi grăi:

MITROPOLITUL ANTIM: Domnul Dumnezeu să te liniștească, preacuvioasă maică, și în pace să ne rugăm pentru Constandin Voievod și mântuirea acestui viteaz popor încercat de veacuri!!!

MONAHIA PLATONIDA: Curând voi merge la Domnul, Preasfințite, și cu iertare să fie a mea nerușine, căci nu voiesc a auzi împlinit acest vitreg vis cu ale mele bătrâne urechi. Să mergem maică Pavelina de acum, clopotul va mai vesti a mea durere, căci precum odinioară Iov a grăit: „Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat!”

CORUL: *(Balada Sfinților Martiri Brâncoveni)*

Într-o Joi de dimineață, zi scurtării lui din viață

Brâncoveanu se scula, fața blândă el spăla

Barba albă-și pieptăna, la icoane se-nchina

Pe fereastră el căta, și amar se-nspăimânta...

(finalul se face cu ison ținut și cântăreții reiau tema pe cor mut)

Scena 2

București, într-o chilie a Mănăstirii Văcărești Sfântul Constantin, în genunchi, la rugăciune în Joia Mare din Săptămâna Patimilor Domnului Iisus Hristos:

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Doamne, Dumnezeul mântuirii mele, ziua am strigat și noaptea, să ajungă înaintea Ta rugăciunea mea, a păcătosului, pleacă urechea Ta spre ruga mea, Doamne... *(continuă în taină cu lacrimi, apoi iarăși cu voce tare)*

Degrad mă auzi Doamne, că a slăbit duhul meu, nu-Ți întoarce fața Ta de la mine, păcătosul *(suspină și iar plânge și iar cu voce tare)*

...că străinii s-au ridicat împotriva mea și cei tari caută sufletul meu să-l piardă. Auzi-mă Doamne întru dreptatea Ta și scoate din necaz sufletul meu, fă bunătate de stârpește pre vrăjmașii mei și pierde pre cei ce necăjesc sufletul meu, că eu sunt robul Tău. *(suspină și iar plânge și iar cu voce tare)*

Auzi-mă Doamne întru dreptatea Ta și să nu intri la judecată cu robul Tău, iar Duhul Tău Cel Sfânt să mă povățuiască la pământul cel drept.

Deodată, fără a se anunța ori a bate în ușa chiliei, intră disperat vistiernicul Ianache, al său credincios sfetnic spunând:

SF. IANACHE: Urgie, urgieeee... Măria Ta, urgie și jale!!! Turnul aprins de la nord vestește că în trei ceasuri turcii vor fi aici! Ce facem?

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Cum stăm cu oștirea?

SF. IANACHE: Oștirea, oștirea este jumătate, ungurimea nu are vreme a sosi iar noi nu am gătat tunelul de ieșire spre Dâmbovița! Sunt câtă frunză și iarbă, vin de zguduie pământul, călcând acest sfânt pământ cu ale lor păgâne picioare! Dă poruncă pentru a fugi, poate ne-om salva viețile dacă pornim chiar acum, spre miazănoapte pierzându-ne prin posadele din Țara Loviștei!

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Stați treji și nu vă temeți, pe noi ne caută, nu avem de ce fugi, ar însemna să piară tot în calea lor venind spre noi, oriunde ne-am afla, așa că nu țara trebuie să sufere arzând în foc păgânesc. Ne predăm, doar s-o isprăvi odată mânia lui Ahmed!

SF. IANACHE: Bine, dar nu Măria Voastră ați condus împotrivirile de anul trecut ale lui Dimitrie Cantemir din Moldova și ale Țarului Petru al Rusiei! Nu Măria Voastră l-ați ascuns pe Toma Cantacuzino, în fuga sa spre Rusia! Trimișii noștri la Constantinopol nu au dat nicio veste despre vreo supărare a sultanului!

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Acum înțeleg, Ianache ! Nu, nu ceasul morții a făcut pe fiica mea Stanca să vadă cu ochii săi murinzi turcimea înje-luind Valahia! Acum înțeleg...! Trebuia să fie de la Domnul! Iată chemarea Sa!

SF. IANACHE: Dar, Măria Ta, știm din a noastră corespondență cu Împăratul Austriei, știm din Polonia, din Moscova și din Veneția că sultanul nu a vorbit nimic despre vreo supărare!

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Sultanul, dar nu și ai mei!... Bag de seamă că avea dreptate greul care de două ori, acum vreme, mi-a transmis spusele doctorului acela ce auzise de iminenta mea mazilire!

SF. IANACHE: Era un nebun cu nevoie de bani!

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Nu! Dorea binele domniei mele, însă eu l-am alungat! Și dacă stau să mă gândesc mai bine, nici găina neagră ceea ce din senin mi-a venit pe braț după înmormântarea ficei mele celei mari nu anunța alte vremuri!

SF. IANACHE: Măria Ta!

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Copiii unde sunt?

SF. IANACHE: La chilii, Măria Ta!

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Merg a le vesti că astăzi să se gătească de sărbătoare și să nu aibă nicio temere, căci Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat!

Mergând la copiii care se găseau în chiliile alăturate.

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Dragi ai mei coconi iubiți, Hristos S-a purtat spre patimă ca un miel și așa ca o oaie de jertfă spre cei ce o tund, așa

nu Și-a deschis gura Sa! Cine este Dumnezeu mare ca Dumnezeul nostru?
Tu ești Dumnezeu carele faci minuni!

*Copiii, îmbrățișând părintele înlăcrimat, încep a se găti, însă micul Mateiaș,
junele familiei, spuse deodată fără preget:*

SF. MATEI: Dar mama? Ce va fi cu mama noastră, când o să o mai vedem?

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Mama ta acum se roagă pentru tine,
Mateiaș, la Preamilostivul Dumnezeu, și va fi mereu cu tine, mântuită
pentru că v-a dat viață ție și fraților tăi! Este cu noi prin a noastră
rugăciune, deci să ne rugăm: *(toți îngenunchiază)*
„Dumnezeu este Domnul și s-au arătat nouă, bine este cuvântat Cel ce
vine întru numele Domnului, ...*(ridicând capul din ceaslov sfântul adaugă)*
iar cel ce vine trimis de Satan acela în veac pieritor să fie!!! ”

CORUL: Bine vorba nu sfârșea, turcii-n casă năvălea
Pe toți patru mi-i prindea, și-i ducea de-i închidea
La Stambul în Turnul Mare, ce se află lângă mare
Unde zac fețe domnești și soli mari împăratești
Mult acolo nu zăcea că sultanu-i aducea
Lângă foișorul lui, pe malul Bosforului *(repetă în cor mut...)*

Scena 3

*Ianuarie 1715, la Palatul Dogilor, în Veneția, plenipotențiarul venețian
Andreea Memno revine din vizita făcută Înaltei Porți pentru transmiterea
dorințelor dogelui venețian asupra haraciului plătit Porții.*

La palat se face anunțată prezența plenipotențiarului Andreea Memno.

MARCO: Serenissime, înaintea Voastră se înfățișează trimisul la Înalta
Poartă, Ducele Andreea Memno!

GIOVANNI II CORNER: Să intre! Credincios comis Andreea, mă bucur să văd
în pace a ta revenire la domnia noastră! Cred că ai o mulțime de noutăți
din partea acestui Ahmed, care crede că semiluna cuprinde tot!

ANDREEA MEMNO: Întocmai Serenissime, nimic nu mă face mai bucuros
decât a Vă spune că sultanul dorește a Vă transmite înțelegere pentru haraci
cu învoiala plății duble în anul ce urmează!

GIOVANNI II CORNER: Te rog să iei loc lângă noi! Mă bucur să aud că nu a
fost de prisos delegarea domniei tale în locul nostru la Înalta Poartă!

ANDREEA MEMNO: Bucuria noastră este a slujii nevoile dogelui nostru!

GIOVANNI II CORNER: Ceea ce îmi dorește a asculta inima, însă, este grozava întâmplare cu domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu. Mi-ai spus în scurta ta scrisoare de anul trecut.

ANDREEA MEMNO: Da, Serenissime, cu toții creștini fiind, am văzut un exemplu de urmat al demnității și al credinței!

GIOVANNI II CORNER: Trebuie să fi fost tare greu de privit asemenea sfidare a lui Dumnezeu din partea acestui păgân! Cu sabia s-a făcut cunoscut ca un tiran, nelegiuitul, și de ascuțișul semilunei va pieri odată cu numele lui scăldat în blestem creștinesc. Dar te rog, ochii tăi privit-au această nesăbuință a lui Ahmed, spune-mi, spune-mi tot, tot ce-ai văzut...!

Andreea izbucnește în plâns și, cât timp plânge, corul readuce aminte, cu gura închisă, fredonând prima temă a baladei martirilor...

ANDREEA MEMNO: Heh...!!! Jalea mă cuprinde, Serenissime, când gândesc la cele întâmplate în acea zi de Duminică, la jumătatea lui Cuptor. Când gândesc că, din cruzimea unui turc păgân și fără de minte, astăzi grădina de cununi domnești creștine a fost lipsită de un demn voievod cu aprinsă credință în Dumnezeu.

GIOVANNI II CORNER: Constantin Brâncoveanu, marele iubitor de Dumnezeu și Țară!

ANDREEA MEMNO: Nu știu cum să încep și nici cum să sfârșesc a mea povestire pentru că greu îmi este încercată inima când privesc trecutul și văd cum patru, patru tineri tinerei, ba chiar unul din ei june junel, și-au dat suflarea în fața noastră cu numele lui Iisus în inimă și pe buze.

GIOVANNI II CORNER: Gest al sfințeniei prin sânge martiric!

ANDREEA MEMNO: Am văzut cum părintele lor lipsit pe rând de câte unul din preaiubiții săi fii nu a luat calea semilunei ci și-a dat și el suflarea lângă ei, îmbrățișându-i cu a sa credință, nefiind speriat de vreo vorbă a păgânului și nici temător pentru lipsirea de pământearca-i viață.

GIOVANNI II CORNER: Da, Constandin Brâncoveanu era un adevărat voievod, așa cum Împăratul Leopold spunea în Diploma de la Viena, un adevărat Prinț în Sfântul Imperiu Roman!

ANDREEA MEMNO: Serenissime, avea ochii de lumină cerească iar vorba-i era precum tunetul, precum plesnetul de ploaie, precum Spiritul Sfânt într-însul ar fi grăit. Am văzut cu toții un adevărat om al lui Hristos ce, de va fi fost, ar fi dat totul, lipsindu-se de această trecătoare viață și câștigând nemurirea prin a sale cuvinte de mărturisire. Știu că sunt cu întristare, însă nu găsesc cu ce cuvânt să încep a mea grozavă vedere!?

GIOVANNI II CORNER: Era mult invidiat pentru averea ce a strâns. Un

adevărat luptător cu sabia cugetului și a credinței! Om de cultură și bun chivernisitor! Și noi am trimis cărți pentru a sa vestită bibliotecă de la Hurezi, unică în Europa! Toate cărțile ce apar în tiparnițele străine la scurtă vreme sunt găzduite și la Hurezi! O valoare deosebită! Om de lăudat!

ANDREEA MEMNO: Îl știam din hrisoave, îl cunoșteam din prealăudarea apropiaților domniei tale, însă mărturisesc că ai mei ochi nu au mai văzut așa grozavă întâmplare, pe care voi încerca cu poate mici cuvinte și secat de lacrimi a vă înfățișa.

GIOVANNI II CORNER: De bună seamă, o astfel de întâmplare, pildă pentru toate neamurile, trebuie scrisă în inima noastră cu literele veșniciei!

ANDREEA MEMNO: Am ajuns după porunca domniei tale, vineri 13, la palatul sultanului Ahmed de la Țarigrad, odată cu plenipotențiarii Germaniei, Rusiei și Angliei unde, după o scurtă așteptare, sultanul dădu petrecere în cinstea noastră, a celor sosiți la învoială.

GIOVANNI II CORNER: Aaa...!, deci și Rusia, după ce a învins turcimea la Brăila?!

ANDREEA MEMNO: Întocmai, serenissime! Aici s-a arătat foarte măgulitor și înțeleghător pentru dorința de amânare a haraciului, doar ne-o face datori a-l ajuta cu armate în politichia de expansiune a imperiului. Nu a avut izbândă în viclenia sa, pentru că toți am tăcut și refuzat lupta în sprijinul semilunii.

GIOVANNI II CORNER: Cine ar fi fost de acord cu un asemenea nebun?!

ANDREEA MEMNO: Văzând că suntem dezinteresați de a sale otrăvitoare dulcețuri, a început a ne speria și amenința cu ocuparea, dar și cu pârjolirea teritoriilor noastre. Văzând că nici așa nu are izbândă, a pus la cale un diavolesc plan pentru a ne înspăimânta mai cu tărie.

Ușor luminile se slăbesc de pe scena nr.1

Duminică 15, ale lui Gustar, vrând a batjocori Ziua Adormirii Preacuratei, încă de dimineață, spunând că are o altă petrecere, sultanul Ahmed se puse într-un car împărătesc și ne-a adus pre toți la seraiul zis foișorul lui lalilaicos, pe canalul Mării Marmara, în fața căruia era o piață, unde a adus șase oameni înlănțuiți, întemnițați de patru luni de zile, pe lângă alți fii de domni, în Turnul Mare din Stambul. După un moment de liniște am aflat că cel înalt cu barbă bogată, cu părul ca de argint și ochi căprui, împlinea în acea zi 60 de ani de viață și 25 de domnie pe tronul Valahiei. Era Constandin Brâncoveanu, rudă după tată cu Mateiu Basarab, iar după mamă nepot al învățatului Șerban Cantacuzino, al cărui tron l-a și urmat. Sultanul, spunând că a auzit de aniversarea sa și că ar dori să îi ofere un dar de mare preț, i-a arătat cu degetul întreg ținutul semilunei pe care i-l va fi dăruit, doar să i se supună și să se facă turc. După cum era și întru așteptare, Brâncoveanu refuză și enervă tare pre sultan, care răgea ca un leu în fața prăzii. Parcă am și acum viu în minte, de parcă s-ar întâmpla chiar acum...

*Cele două personaje rămân la locurile lor, încremeniți de invocarea trecutului.
Luminile se sting și se aprind în lateral, în planul al doilea.*

Actul al II-lea: Martiriul

Scena 1

*Țarigrad, 15 august 1714, pe malul Bosforului la foișorul lui Ialilaicos, în fața
unei mulțimi de oști turcești, sultanul, gâdele, Sfântul Constantin,
fiii săi și vistiernicul Ianache Văcărescu.*

AHMED: Brâncovene Constantin, auzit-am eu bine că tu, domnul Țării Românești, dorit-ai să desparți a ta domnie de Atotputernica Semilună? Doar ce credeai? Ghiaure (*nervos*), tu și al tău neam hain, ce credeai, că poți face ce vrei tu în Valahia? Ai refuzat haraciul impus de luminăția mea, crezând că mă vei îmblânzi cu chipul tău searbăd?

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Ahmed, avem amândoi aceleași trupuri de carne, însă inimi diferite! Chiar dacă suflarea valahă ține tot pământul sub tălpile sale, are un alt duh ce o conduce, Duhul lui Dumnezeu!

AHMED: Ghiaure, din mulțimea avuției tale pe care mârșav o ai strâns, ai bătut monedă de aur fără a-ți fi de mine teamă și fără a vrea ca să dai seamă în fața puternicei Semiluni! Ei bine, Allah cel mare a făcut să fii azi aici! Vreau să fie pedepsirea voastră pildă pentru cei ce se vor mai împotrivi luminăției mele.

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Da, trupului meu poți face multe, căci se va întoarce în pământul din care a fost luat, însă nu poți face nimic sufletului meu liber care aparține doar lui Dumnezeu, Celui ce l-a dat pre el, așa că nu îmi este teamă a muri!

Dacă am fost rău ori bun la domnie este Unul, Singurul și Marele Judecător care va judeca, iar dacă am fost mare pe ăst pământ, cată acum de vezi ce mai este din măreția acestei vieți trupesti?

AHMED: Brâncovene, nu fi viclean! Clădești palate prin Transilvania, depui sume mari pe la Veneția și Viena! N-ai să mai auzi ale tale trâmbițe și timpane de argint primindu-te la curte! Nu-ți este teamă? Sunt stăpânitorul lumii, judecător al întregului pământ, ghiaure, ce crezi?

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Cred că ești născut prin divina pronie în neam sultănesc, nimic nu ar fi al tău, dacă Domnul din Cer nu s-ar fi milostivit cătră tine!

AHMED: Auzi!!! Ce nerușinare, ghiaure,... tocmai tu să grăiești astfel înălțimii mele? Pot să te spulber într-o doară, nu crezi? Prea multă supărare mi-ai

creat tu și mofturile tale. Corespondezi în secret cu alți aliați, aduni arme și armată pentru a te răscula! Trădătorule! De voi porni mânia mea asupra domniei tale, Allah cel Luptător știe că nu mă voi stăpâni dintr-însa!

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Dumnezeu Cel Sfânt ne-a creat liberi, Ahmed, neatârnați, și în iubirea Lui veșnică suntem egali! Cel ce va ridica sabia pentru a cuceri pământ străin, de sabie va muri! Nu moartea este frica mea, Ahmed, slujba mea este să îndur nevoile și să rabd năpastele și chiar să îmi vărs sângele în numele lui Hristos și al Domnului nostru Dumnezeu, pentru credință, pentru Una, Sfântă, Ortodoxă și Apostolească Biserică și deopotrivă pentru Țara Noastră!

AHMED: Gâdele..., să vină gâdele...!!!

Apare un fioros gâde, cu un iatagan curbat în mână, râzând și ținând la subraț o buturugă

MEHMET: Poruncă, prealuminate!!!

AHMED: Am să te învăț minte! Scurtați-i de cap!!!

Gâdele, apropiindu-se de Constantin Brâncoveanu și vrând a-l lovi, vistiernicul lanache sare spre a salva pre domnul său și este lovit cu moarte de un alt gâde, decapitat fiind din picioare. Țipete, rumoare, strigătul de durere al lui lanache care este mai întâi înjunghiat, iar mai pe urmă decapitat de alt gâde. Privind capul ce se rostogolea pe jos, Constantin, înlăcrimat de pierderea prietenului său, mai aprig mustră pe sultan pentru nesăbuiința sa.

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Ahmed..., Ahmed..., nebunule și pizmărețule, milă îmi este de sufletul tău păcătos! Domnul Dumnezeu să așeze cu dreptii sufletul răposatului meu sfetnic și vistiernic lanache! Nu așa, nu prin teroare se conduce, nebune sultan care nu ai știut decât sânge! Dar sângele scurs strigă în urma ta, Ahmed, și cu sfârșit blestemat te vei săvârși! Anii tăi de domnie vor fi șterși din hrisoave, căci nu mila și înțelepciunea lui Saladin te-a condus, ci diavoleasca ură și invidie! Așa cum plin de urgie și vărsător de nevinovat sânge te-ai făcut, așa vei da socoteală în fața Domnului, Care mă rog să aibă milă pentru al tău păcătos suflet!

AHMED: Auzi!!! Auzi și lună și soare și stele strălucitoare, Auuuuuzi!!! Allah Akbar! Eu care din prealuminata mea înțelepciune și voință am cucerit atâtea pământuri pentru acest imperiu, care am arătat atâtea milă tuturor popoarelor, tot tu, ghiaure? Tot tu ai milă de mine? Iată, nesăbuitule, am să-ți mai ofer o șansă, pentru a vedea cine are milă aici! De ți-e milă de copii și de vrei ca să mai viețuiești treci la legea turcească tu și ai tăi și șapte neamuri de la tine vor conduce din prealuminata noastră milă!

Glasul cel înăbușit de credință al Brâncoveanului răsună și zice, înspăimântat de această insultă:

SE. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Facă Dumnezeu ce-o vrea cu noi, dară legea creștinească în care am crescut n-o las chiar pre toți de ne-ați tăia! *(întors către fiii săi spuse)* Fiii mei, iată, toate avuțiile și tot ce am avut am pierdut; să nu ne pierdem, însă, sufletele! Stați tari și bărbătești, dragii mei, și nu băgați în seamă moartea! Priviți la Hristos, Mântuitorul nostru, câte a răbdad pentru noi și cu ce moarte de ocară a murit! Credeți tare întru aceasta și nu vă mișcați, nici vă clătinați în credința pravoslavnică, pentru viața și lumea aceasta!

AHMED: Merhamet! Vei implora milă pentru fiecare din copiii tăi!!!

Scena 2

ANDREEA MEMNO: La auzul acestor cuvinte, Ahmed se făcu ca un leu turbat și porunci să li se taie capetele. Gâdele înfiorător ridică securea și capul celui mai mare dintre fiii Brâncoveanului, Constantin, se rostogoli pe pământ. Apoi continuă cu uciderea celorlalți copii, Ștefan, Radu și Matei. Brâncoveanu, cu inima zdrobită de crunta vedere, ridică ochii către cer strigând în lacrimi *(Se aude glasul lui Brâncoveanu pe fundal care strigă:)* Doamne, fie voia Ta!

CORUL: Sultanul din foișor dete semn lui Imbrohor
Doi gealați veneau curând, săbiile fluturând
Și spre robi dacă mergeau, din coconi își alegeau
Pre cel mare și frumos și-l puneau pe scaun jos
Și când spada repezea, capul iute-i reteza
Brâncoveanu greu ofta: Doamne, fie voia Ta!
Cei gealați iarăși mergeau și din doi își alegeau
Pe cel gingași mijlociu cu păr neted și gălbui
Și pe scaun îl puneau și capul îi reteza
Brâncoveanu greu ofta: Doamne, fie voia Ta!

Andreea Memno reia către Dogele Veneției

ANDREEA MEMNO: Când gâdele ridică securea la capul celui mai tânăr dintre copii, Beizadea Mateiaș, numai de 16 ani, acesta se îngrozi de spaimă. Sărmanul băiat, văzând atâta sânge de la frații lui și de la Văcărescu, se rugă de sultan să-l ierte, făgăduindu-i că se va face turc.

Scena 3

SF. MATEI: Alelei...!!! Nu!!! Nu voiesc să mor!!! Iertare, mărite sultan Ahmed, iertare, vreau la mama, vreau să mă lași să trăiesc și mă fac, de vrei, turc, însă nu voiesc a muri!!! Mă fac turc!!! Vreau să trăiesc!!! Vai, frățiorii mei!!! Săracii mei frățiori!!! Lasă-ne în pace!!! Tată, voiesc a mă face turc!!!

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Taci, draguță, și nu mai plânge, că mi se frânge inima în pieptu-mi, de necaz și jale! Mai bine să mori în legea creștinească, decât să te faci păgân, lepădându-te de Iisus Hristos, pentru a trăi câțiva ani mai mult pe pământ. Decât să căpătăm pământul vremelnic, mai bine să câștigăm cerul pe vecie!!! Curaj, fiule, Hristos ne așteaptă!!!

SF. MATEI: Dacă este așa, atunci cu adevărat vreau să mor creștin! Lovește!

CORUL: Imbrohorul se-ncrunta, gealații înainta
Și pe blândul copilaș, dragul tatii fecioraș,
La pământ îl arunca și zilele-i ridica
Brâncoveanu greu ofta și din suflet cuvânta: Doamne, fie voia Ta!
Apoi el se-ntuneca, inima-i se despica,
Pe copii se arunca, îi bocea, îi săruta
Și turbând apoi striga:

Brâncoveanu sfâșiat și turbat de suferință.

SF. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU: Ahmeeeeeeed!!! Ahmeeeeeed!!! Fii blestemat, păgân fără inimă!!! Aleleiiiiii!!! Aleleiiii!!! Tâlhari păgâni!!! Aleleiii voi, feciori de câni!!! Patru fii eu am avut, pe toți patru i-ați pierdut!!! (*îngenunchiază făcând cruce*) Dar-ar Domnul Dumnezeu să fie pe gândul meu, să vă ștergeți de pe pământ cum se șterg norii de vânt, să n-aveți loc de-ngropat, nici copii de sărutat!!! Aaaaaahhhhhhh!!!!

CORUL: (*același recitativ armonic*)

Turcii crunt se oțărau și pre dânsul tăbărau și zilele-i ridicau.

Momentul martiriului se marchiază cu trei lovituri de clopot.

Actul al III-lea: Canonizarea

Scena 1

Andreea Memno cu fața în palme, începe să plângă, odată cu acesta impresionat fiind și dogele Veneției.

ANDREEA MEMNO: Acum pricepeți, Serenissime, motivul pentru care am mai cerut a rămâne încă patru luni pe Bosfor? Acoperit de prilejul acesta, am grăit sultanului că doresc a cunoaște cultura și traiul turcesc îndeaproape și, fericit de spusele mele, sultanul mi-a îngăduit câteva luni de ședere în insula Halchi. Acolo, însoțit fiind de două familii evlavioase de greci, și cu credință în Dumnezeu, prin iscoade turcești plătite, am găsit trupurile martirizate și aruncate în apele Bosforului, pe care le-am îngropat îndată după cum se cuvenea, în pridvorul Bisericii Maicii Domnului ce se află pe această insulă. Măcar atât am putut face pentru acești apărători ai creștinismului neînfricați și acum bag de seamă că de Adormirea Precistei au primit cununa și tot Maica Domnului i-a primit să se odihnească.

GIOVANNI II CORNER: Inspirată gândire, comise Memno! Dar trebuie ca pentru acest act de mărturisire a credinței creștine să amintim și să laudăm în hrisoave această bravă înfăptuire, care să stea pildă pentru istoria ce va să fie.

ANDREEA MEMNO: Eu pot să le duc în Valahia trupul Brâncoveanului, spre bucuria veșnică. Acest ținut condus de principii neînfricați merită a fi grădină odihnitoare de veacuri pentru martirii apărători ai neamului creștinesc.

GIOVANNI II CORNER: Desigur, degrabă vom întocmi două înscrisuri, unul către doamna sa Marica, despre care avem știri că s-ar afla ascunsă într-o Mănăstire din Valahia, iar alta către Mitropolitul Țării Românești, pentru înbogașirea cununei de sfinți a creștinismului din răsărit.

ANDREEA MEMNO: O, Doamne!, Doamne, inima-mi tremură și acum, când privesc în trecut la execuția ce am văzut și mă întreb, Serenissime: putut-a fi de față cineva și să nu fi plâns văzând capul nevinovatului Matei, tânăr tinerel, rostogolindu-se pe jos, lângă capul părintelui său, care se apropiase de al copilului, părând a-l îmbrățișa? Văzându-ne cu ochii înlăcrimați, sultanul a spus că regretă ceea ce a făcut. Ahmed nu a avut milă și de nemilă va avea parte în sfârșitul său, iar cu groază gândesc că Domnul Dumnezeu nu va lăsa nepedepsită o așa sfidare a cerului și a pământului!

Dogele se retrage pentru întocmirea înscrisurilor. Rămas singur și înlăcrimat de cele amintite, Andreea Memno exclamă cu voce tare:

ANDREEA MEMNO: Câini turbați, turci, liftă rea! De-ați fi mâncat și carnea mea! Să știți c-a murit creștin, Brâncoveanu Constantin!

CORUL: Câini turbați, turci, liftă rea
De-ați mânca și carnea mea,
Să știți c-a murit creștin, Brâncoveanu Constantin,
Să știți c-a murit creștin, Brâncoveanu Constantin.

Scena se golește și deodată intră în cadru un sobor de preoți, care poate fi chiar corul ce poartă rase, dintre care iese unul și citește Tomosul de canonizare.

Scena 2

20 iunie 1992, București, Biserica Sfântul Gheorghe Nou, locul de odihnă începând cu anul 1720, al Sfântului Constantin Brâncoveanu

PREOTUL IOAN: Prea Iubitului Cler și Drept credincioșilor creștini din cuprinsul Patriarhiei Române, har Milă și Pace de la Dumnezeu, Părintele Luminilor, iar de la noi Patriarhicești Binecuvântări.

Luând aminte la faptele virtuose ale Binecredinciosului Voievod Constantin Brâncoveanu, cel care a cârmuit cu creștinească înțelepciune vreme de 25 de ani Țara Românească, întemeietor de artă și cultură românească, ridicând, înnoind sau înzestrând multe biserici, mănăstiri și alte așezăminte, miluind pe cei săraci, ajutând cu prisosință Sfintele Biserici Ortodoxe surori de aproape sau de mai departe și mai presus de toate acestea învrednicindu-se a primi moarte mucenicească pentru dreapta credință, împreună cu cei patru fii ai săi: Constantin, Ștefan, Radu și Matei și cu Sfetnicul Ianache, hotărâm ca de acum înainte și până la sfârșitul veacurilor, Binecredinciosul Voievod Constantin Brâncoveanu, împreună cu fiii Constantin, Ștefan, Radu și Matei și Sfetnicul Ianache să fie cinstiți cu sfinții, în ceata martirilor Ortodoxiei, pomenindu-i cu slujbe și cinstiri de laudă, în ziua de 16 august, fiind înscris în sinaxar, cărțile de cult, precum și în Calendarul Bisericii noastre. Viața, slujba și icoana acestor Sfinți Martiri să fie primite cu evlavie de către dreptmăritorii creștini, iar chipurile acestora să fie zugrăvite și așezate la loc cunoscut, alături de cele ale altor sfinți de neam român, în Bisericile ce se vor construi sau preînnoi de acum înainte. Spre deplină statornicie a celor pe care le-am rânduit în chip canonic, întărim cu semnaturile noastre actul de față ca Tomos Patriarhal și Sinodal de canonizare, adică de așezare în rândul Sfinților Martiri, a celor acum pomeniți, spre a-i aduce la cunoștința evlaviosului cler și drept credincioșilor creștini din cuprinsul Bisericii Ortodoxe Române.

Scena se încheie cu Troparul Sfinților Martiri.

CORUL: Cel ce pentru dreapta credință și pentru neam, te-ai învrednicit a suferi moarte de martir, împreună cu fiii tăi: Constantin, Ștefan, Radu și Matei și cu Sfetnicul Ianache, dreptcredinciosule Voievod Constantine, roagă pe Hristos Dumnezeu, să mântuiască sufletele noastre.

Andrei Cărpeneanu

Pribeagul

Aici suntem pe deplin de acord, domnule Voina. Dumneavoastră, ca literat și filosof, m-ați înțeles perfect. E necesar ca mesajul preotului să fie direct și simplu, însă ceea ce comunică el trebuie să clădească emoție în sufletul credincioșilor, pentru că emoția elevează simțirea, iar pe Dumnezeu acolo Îl putem întâlni cel mai lesne, în acele sfere ale trăirii, ale devoțiunii. Numai că simplitatea comunicării nu e ușor de dobândit, la ea are acces doar cel cultivat, cu vocație autentică de păstor...

— ...și nu un mânăitor înfumurat de citate, așa cum îi văd azi chiar și pe cei mai tineri dintre preoți, convinși că singura lor misiune este să-și strivească audiența sub un potop de parabole înghițite pe nemestecate cu câteva ore înainte de predică. Să mă iertați, preacuvioase, dar e purul adevăr, continuase Voina cu acea voce mică, voit și căutat supusă și intimă, care parcă te invita să te simți în largul tău, dar asta doar după ce voința sa deja se impusese, nu mai era nicio bătălie de purtat și își putea permite să fie îngăduitor, apropiat, camarad cu cel anume favorizat de el.

— Trebuie cultivat, și mai ales în biserică, tot ce are darul de a ne rupe de trăirea profană, liniară, lipsită de concretețe, de simțire, care nu tulbură. Tot ce tulbură, trezește! Cât de scurtă e de fapt viața noastră, dacă ne gândim că din punct de vedere calitativ acele momente de mare cutremur interior sunt tot ceea ce contează...

— Părinte, îl întrerupsese Voina fără să-i pese că Partenie încerca să-și urmeze ideea, răpit și totodată ambiționat de muzicalitatea propriei voci și cu mare elan oratoric, atâta timp cât predica e concepută de cei mai mulți slujitori ai Domnului ca un colaj bombastic de metafore și de abstracțiuni, o gesticulație mecanică de tablouri dinainte cunoscute și de idei fixe, ea n-are să ajungă niciodată la inima credinciosului. Cel mult va ameți câteva babe habotnice, dar nu asta e misiunea de azi a Bisericii. Ea trebuie să răzbătă până la tineri, să sădească în inima lor, statornic, pentru întreaga viață, valorile pentru care înaintașii lor au murit sau au suferit împilări inimaginabile pentru timpurile noastre. Cum se apără Biserica de valul de critici din ultimii ani și de încercările metodice de bagatelizare

și de ridiculizare a rolului său în societate? Nu vorbim aici de ateismul educat, argumentat filosofic, ci de campania de deriziune bine ținută și metodic propagată, care șubrezește mai mult decât orice doctrină ateistă poziția Bisericii în societate, mai ales relația acestei instituții cu tinerii.

Starețul se zăvorâse în sine și privea către icoana Maicii Domnului, surd acum la vorbele lui Voina și atent doar la propriul său dialog interior. Pesemne se ruga, pentru că buzele îi tresăreau la intervale regulate, iar în ochi îi scânteiau lacrimi, ca și cum sufletul i-ar fi fost muncit de cazne nevăzute, iar genunchii inimii plecați întru adorația Neprihănitei. Sau poate cerea iertare Ziditorului pentru repulsia cu care îl privise pe bolnavul care i se spovedise în acea zi, căci asta simțise pentru el, e drept, doar pentru o clipă, dezgust și teamă, de parcă nefericitul ar fi fost purtătorul unui virus extrem de molipsitor. Se căia acum pentru asprimea cu care îl osândise imediat în sinea sa, ca și cum ar fi știut cu certitudine că păcatele lui i-au adus acea boală îngrozitoare. Era suficientă o clipă de îngrozitoare rătăcire pentru a arde o eternitate în lad? Pentru a-i fi șterse la Judecată toate faptele bune, toate renunțările, caznele și rugăciunile curate? „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul...”.

Neînțelegând că Partenie se desprinsese cu mintea de lucrurile lumești, Voina își continua monologul, imperturbabil, de parcă ar fi susținut un seminar înaintea admiratorilor săi, în ciuda faptului că, privită din afară, încăperea părea lipsită de viață, doar icoanele de pe pereți și un bătrân care vorbea statuii de ceară a unui călugăr, fără să cunoască taina acelui ceas al Obedniței, când pereții din piatră ai lăcașului izgoneau orice vorbă care nu era rugăciune.

[...] Privită de sus, mănăstirea Mariei din Iederă arăta ca o cetate din alte vremuri, care închidea în căușul cernit al zidurilor sale bătrâne inima vie, născută și renăscută în rugăciuni neîncetate, a unei bisericuțe albe ca nălucirea unor aripi de înger. De jur împrejur, mantia mândră a codrilor se rărise an după an, până ce în jurul mănăstirii nu mai rămăseseră în picioare decât câteva sute de rânduri de oșteni din armata înfricoșată de arbori care o tăinuia odinioară.

— Preamărim trecutul, deși privit sub lupă morală, nu se deosebește cu nimic de prezent. Aceleași apucături, aceleași ticăloșii. Decât să glorificăm epocile, mai degrabă am slăvi realizările individuale, operele de geniu, cutezanța și perseverența unor personaje providențiale. În rest, precum vezi, gândire tribală, în sensul primitivismului cu care se raportează acești pitecantropi la viață, la relațiile cu ceilalți. Nu mai există un substrat moral al acțiunilor noastre, ci numai substrat material, o luptă bezmetică și sângeroasă, până la moarte și dincolo de ea. Viața nu merită

trăită așa. Nu are nicio însemnătate trăită ca rămătoarele, doar în glod și în scârănă. Iar Biserica trebuie să întindă o mână credinciosului, în lupta sa cu tirania impulsurilor imediate, cu mizeriile trupului, să se găsească în mijlocul oamenilor pentru luminare și mângâiere, pentru îmblânzirea adevărilor cutremurătoare ale Scripturii, pentru a aduce mai aproape mântuirea. Și nu invers, părinte, mâna credinciosului să rămână întinsă zadarnic spre Biserică, cerșind milostenie [...].

Văzând că nu primește niciun răspuns, Voina făcuse o pauză tactică, pentru a da timp companionului său să iasă din muțenie, pe care la început o interpretase ca pe o stare de adâncă încordare a atenției. Mai apoi, îndată ce înțeleșese că Partenie nu a ascultat nimic din ce spusese, începuse să se foiască în fotoliul uriaș, enervat de ideea că întreaga sa demonstrație n-a putut avea niciun ecou în mintea starețului.

Sunetul telefonului răsunase izbăvitor, ca gongul de sfârșit al unui meci de box în care oponentii s-au îmbrățișat pe rând, evitând confruntarea. Călugărul fusese aruncat înapoi, afară din tainița unde se furișase la ceasul ales de el. Voina țâșnise în picioare cu o agilitate neobișnuită vârstei sale, ca și când ceea ce văzuse afișat pe ecranul telefonului l-ar fi electrocutat, și ieșise din încăpere murmurând îngrozit:

— Pavel, ne-ai nenorocit pe toți...

[...]

În chilia din colțul dinspre Miazănoapte al mănăstirii, starețul își trăsesese un scăunel cu trei picioare lângă patul fratelui Neofit, care privea împăcat afară, pe ochiul de geam afumat care lăsa să intre înăuntru lumina însângerată a apusului, și murmură neconținut rugăciunea lui Iisus.

— Cum a fost slujba, Partenie?

— Părintele Nicodim a fost inspirat azi. Păcat că n-au venit decât o mână de oameni, însă au fost cu toții mișcați...

— ...așa cum îți spuneam demult, oficiantul are o misiune grea, a cărei taină de dimensiuni cosmice nu i-o poate dezvălui nici cel mai fin teolog. Doar singur o poate afla, cu râvnă pentru slujire și pentru învățătură. Iar predica lui, ca încununare a actului sacramental pe care îl săvârșește, trebuie să fie mai mult decât o însăilătură artificială de pilde sau de parabole. Sunt utile și citatele, însă numai atunci când vin în mod firesc în slujba ideilor tale, și nicidecum invers, propriile vorbe să însemneze doar apologia anemică a unor citate culese alandala din Sfinții Părinți.

— E zbatere mare în țară, spusese cu glas scăzut starețul, și se vedea că abia aștepta să întrerupă demonstrația teologică a lui Voina, care stătea ghemuit în patul mic cât un scrânciob, împuținat la trup din pricina

bătrâneții și a traiului monahal, cu mâinile odihnindu-se moi și albe pe pieptarul din lână tras peste rasa din pânză aspră.

— A căzut Guvernul și se cer alegeri anticipate. Opoziția preconizează o uniune politică națională și cere ca toate partidele parlamentare să primească ministere în noul Executiv. S-a sugerat scăderea pragului electoral, în așa fel încât să aibă glas în Parlament și partidele mici și cât mai mulți candidați independenți, mai apropiați, zice-se, de popor decât partidele mari, care sunt compromise iremediabil. Președintele a propus deja un nou prim-ministru care să asigure interimatul și să organizeze alegerile. I se pare potrivit pentru că nu a mai făcut politică în ultimii cinci ani, a fost consulul României în Argentina, unde a avut niște inițiative culturale remarcabile... Însă mă tem că e totuși o sugestie nefericită...

— Poți să-i rostești și numele. Nu e cazul să mă menajezi, nu mă mai poate lovi nimic. Sunt doar un bătrân care își așteaptă sfârșitul, iar sfârșitul nu mai vine.

— Ei bine, el este, Rusceanu. Am sperat că aceste mutări surprinzătoare vor aduce un suflu nou, oameni noi, nădejdi noi”, oftase Partenie apucând cu delicatețe frățească brațul lui Voina.

— De unde să vină acești oameni, iubite părinte? Până și providența s-a plictisit de noi. N-o mai ispitim cu nimic... Glasul îi redevenise semeț, ca pe vremuri, profetic, deși numai cine l-ar fi putut vedea ar fi înțeles pe de-a-ntregul abisul aflat între înălțimea și trufia mesajului și cuminența aceluia trup mic, prizărit, cu mâinile care la fiecare efortare a vocii strângeau anemic cuvertura mișoasă, ca și cum bătrânul și-ar fi pus ultimele lui puteri, gloria scriitorului de odinioară, trecerea pe care o avusese între politicieni, în acele ultime cuvinte.

— N-am fi creștini dacă nu am spera la izbăvire, șoptise starețul și își rezemase fruntea de mâinile ca niște petale de marmură ale bătrânului, după ce i le cuprinsese în palmele lui.

— Singurul gând care mă mai mângâie în aceste ceasuri este că am s-o reîntâlnesc în curând pe Sonia. A început să îmi apară din ce în ce mai des în vise și mă trezesc de multe ori cu sufletul la gură, cu senzația concretă, aproape tangibilă că are nevoie de mine, că vrea să-mi spună ceva... O simt aici, lângă mine, îmi pare că o pot atinge, că gândurile mele îi pot da din nou trup.

— Năluciri, rostise repede Partenie și își făcuse discret semnul crucii, dar rușinea îl cuprinsese imediat și zâmbise încurcat bătrânului, cerându-i din priviri îngăduință pentru lipsa de pătrundere a judecății sale.

— Pesemne am păcătuit cândva de moarte, asemenea nenorociri nu vin fără să fi greșit cumplit. Am tulburat fără să știu ordinea dumnezeiască a firii. Pe Sonia o credeam cu toții salvată și totuși s-a prăpădit fulgerător

din pricina unei embolii, la nici două ore de la vizita mea la Rusceanu. Tomograful nu depistase nicio anomalie... Gemuse înfundat și prelung, ca și cum și-ar fi înghițit cu greutate un hohot de plâns. Ochii îi rătăceau pe ecranul interior al amintirilor, orbi la ce se întâmpla în jurul său.

— Iar Pavel, bietul băiat... nu am văzut nicicând un om mai pierdut. Mă implora din priviri să fac ceva, se uita la mine ca un păcătos în fața Tronului Ceresc, cu speranța iertării, a mântuirii. Nu putea înțelege că totul s-a încheiat acolo, brusc, fără posibilitatea amânării sau recursului. Atunci și acolo. Stăteam cu toții în fața patului unde era întinsă, goi, cu mințile rătăcite, și durerea ne dogorea năpraznic, ca soarele deșertului, ne ardea pielea, tălpile, ochii, era peste tot și nu ne putem ascunde de ea, căci n-aveam cu ce ne acoperi și am fi vrut să fugim, cu picioarele înfipite iremediabil în nisipul acela incandescent, să fugim de noi și înspre noi, și am fi vrut să ne îmbrățișăm, dar nu ne mai sufeream... Unde s-a dus Pavel, iubite frate?

